

TÜRK KÜTÜPHANECİLİĞİ

TURKISH LIBRARIANSHIP

TÜRK KÜTÜPHANECİLİĞİ / *TURKISH LIBRARIANSHIP*

Yayımlayan / *Publisher*: Türk Kütüphaneciler Derneği / *Turkish Librarians' Association*

Cilt / *Volume* 38 • Sayı / *Issue* 4 • Mart / *March* 2024

İçindekiler / *Contents*

Sayfa / *Page*

Genel Başkanın Mesajı / *Message from Chairman*

Ali Fuat Kartal. 60. Kütüphane Haftası Açılış Konuşması / 60th Library Week Opening Speech i

Araştırma Makaleleri / *Research Articles*

Ayşe Gedikçi Öndoğan ve Sibel Küçükoğlu. Web Destekli Bilgi Okuryazarlığı Eğitiminin Etkinliğinin Belirlenmesi: Hemşirelik Öğrencileri Üzerinde Randomize Olmayan Kontrollü Çalışma / *Determining the Effectiveness of Web-Assisted Information Literacy Education: A Nonrandomized Controlled Study on Nursing Students* 1

Nilay Kaptan, Esin Pektaş Karabekir, Arif Yılmaz ve Yasemin Ergenekon. Kapsayıcı Çocuk Kütüphanesi Hizmetleri: Otizm Tanılı Çocuğa Sahip Ebeveynlerin ve Kütüphane Personelinin Görüşleri / *Inclusive Library Services for Children: Perspectives of Librarians and Parents of Children with Autism Spectrum Disorders* 27

Derleme / *Review Articles*

Hanife Gül Bozkurt ve Ümit Konya. Akademik Kütüphane Konsorsiyumları ile İlgili Yayınlarla Yönelik Sistemik Bir Literatür Değerlendirmesi / *A Systematic Literature Review of Publications on Academic Library Consortia* 57

CİLT / VOLUME 38 SAYI / ISSUE 1 MART / MARCH 2024

Başeditör / Editor-in-Chief

Doç. Dr. Tolga Çakmak, Hacettepe Üniversitesi Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü, tcakmak@hacettepe.edu.tr

Editörler / Editors

Doç. Dr. Şahika Eroğlu, Hacettepe Üniversitesi Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü, sahikaeroglu@hacettepe.edu.tr

Doç. Dr. Kasım Binici, Çankırı Karatekin Üniversitesi Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü, kbinici@karatekin.edu.tr

Dil Editörleri / Language Editors

Doç. Dr. Güler Demir, Kastamonu Üniversitesi Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü, gulerdemir2009@gmail.com

Dr. Emre Yağlı, Hacettepe Üniversitesi Üniversitesi İngiliz Dil Bilimi Bölümü, yagli@hacettepe.edu.tr

İstatistik Editörü / Editor-in-Statistics

Dr. Öğr. Üyesi Onur Toka, Hacettepe Üniversitesi İstatistik Bölümü, onur.toka@hacettepe.edu.tr

Editör Yardımcıları / Editorial Assistants

Dr. Selda Ekici, Orta Doğu Teknik Üniversitesi Kütüphane ve Dokümantasyon Daire Başkanlığı, sekici@metu.edu.tr

Ülkü Özgüven Ceylan, Bartın Üniversitesi Kütüphane ve Dokümantasyon Daire Başkanlığı, uozguven@bartin.edu.tr

Feride Aydın Çolak, Uşak Üniversitesi Kütüphane ve Dokümantasyon Daire Başkanlığı, feride.colak@usak.edu.tr

Sekretarya / Secretariat

Sebahat Keçici, TED Üniversitesi Ayşe Ilıcak Kütüphanesi, sebahat.kecici@tedu.edu.tr

Yayın Yönetmeni / Production Editor

Müberra Yılmaz, TED Üniversitesi Ayşe Ilıcak Kütüphanesi, muberraylmz123@gmail.com

Son Okuma / Proofreading

Sercan Tırnavalı, Türkiye Büyük Millet Meclisi Kütüphane ve Arşiv Hizmetleri Başkanlığı, sercan.tirnavali@tbmm.gov.tr

Esmâ Bağcı, Konya İl Halk Kütüphanesi, esmabagci@hacettepe.edu.tr

Simge Kaya, TED Üniversitesi, simge.kaya@tedu.edu.tr

Türk Kütüphaneciliği, Türk Kütüphaneciler Derneği'nin resmi yayın organıdır. Dergide bilgi ve belge yönetimine ilişkin sorunları inceleyen ve çözüm önerileri sunan Türkçe veya İngilizce özgün bilimsel (hakemli) makaleler, görüşler, okuyucu mektupları, kitap değerlendirmeleri ve çeviri yazılarına yer verilmektedir. Dergide yer alan makaleler *Türkiye Makaleler Bibliyografyası*, *Emerging Sources Citation Index (ESCI)*, *Library and Information Science Abstracts (LISA)*, *Library, Information Science and Technology Abstracts (LISTA)* ve *TÜBİTAK-ULAKBİM TR Dizin*'de dizinlenmektedir. *Türk Kütüphaneciliği* açık erişimli bir dergidir. Yazılarda belirtilen düşünce ve görüşlerden yazarları sorumludur. Gönderilen yazılar Editörler Kurulu'nun incelemesinden geçer.

Turkish Librarianship is the quarterly journal of Turkish Librarians' Association. It is a peer-reviewed journal publishing original scientific (refereed) articles, opinion papers, letter to editors, book reviews, translations on information management in Turkish and in English. Articles that appear in *Turkish Librarianship* are indexed in the *Emerging Sources Citation Index (ESCI)*, *Library and Information Science Abstracts (LISA)*, *Library, Information Science and Technology Abstracts (LISTA)*, *Bibliography of Articles in Turkish Periodicals* and *TUBITAK ULAKBİM TR Index*. *Turkish Librarianship* is an open access journal. The opinions expressed are those of the authors only. They do not necessarily represent the views of *Turkish Librarianship*. All Submissions to the *Turkish Librarianship* are subjected to assessment by the Editorial Board and evaluation by the peer review board.

Yönetim Yeri / Managing Office: Necatibey Cad., Elgün Sok. 8/8, Kızılay 06440 Ankara / Türkiye
Tel/Phone: +90 (312) 2301325 • Faks / Fax: +90 (312) 2320453

İçindekiler / Contents

Sayfa / Page

Genel Başkanın Mesajı / Message from Chairman

Ali Fuat Kartal. 60. Kütüphane Haftası Açılış Konuşması / 60th Library Week Opening Speech i

Araştırma Makaleleri / Research Articles

Ayşe Gedikçi Öndoğan ve Sibel Küçükkoğlu. Web Destekli Bilgi Okuryazarlığı Eğitiminin Etkinliğinin Belirlenmesi: Hemşirelik Öğrencileri Üzerinde Randomize Olmayan Kontrollü Çalışma / *Determining the Effectiveness of Web-Assisted Information Literacy Education: A Nonrandomized Controlled Study on Nursing Students* 1

Nilay Kaptan, Esin Pektaş Karabekir, Arif Yılmaz ve Yasemin Ergenekon. Kapsayıcı Çocuk Kütüphanesi Hizmetleri: Otizm Tanılı Çocuğa Sahip Ebeveynlerin ve Kütüphane Personelinin Görüşleri / *Inclusive Library Services for Children: Perspectives of Librarians and Parents of Children with Autism Spectrum Disorders* 27

Derleme / Review Articles

Hanife Gül Bozkurt ve Ümit Konya. Akademik Kütüphane Konsorsiyumları ile İlgili Yayınlaraya Yönelik Sistematik Bir Literatür Değerlendirmesi / *A Systematic Literature Review of Publications on Academic Library Consortia* 57

60. Kütüphane Haftası Açılış Konuşması

Ali Fuat KARTAL*

Değerli Konuklar, Sevgili Meslektaşlarım,

60. Kütüphane Haftası'nın açılışına hoş geldiniz. Hepinizi saygıyla selamlıyorum.

Türk Kütüphaneciler Derneği olarak 60. Kütüphane Haftasının temasını günümüz dünyasının en çok ihtiyacı olan ve bu günlerde üzerinde en çok tartışılan iki kavramı “**Sürdürülebilirlik ve Savunuculuk**” olarak belirledik.

Kütüphane Haftası boyunca, hepimizi ilgilendiren bu iki önemli konuyu mesleğimiz üzerinden tartışacağız. Sürdürülebilirlik ve Savunuculuk, daha adil ve yaşanabilir bir dünya inşa etme yolunda birbiriyle bağlantılı ve birbirini tamamlayan unsurlardır.

Sürdürülebilirlik, gelecek nesillerin ihtiyaçlarını da göz önünde bulundurarak, bugünün ihtiyaçlarını karşılayabilme yeteneğidir. Sürdürülebilirlik, doğal kaynaklarımızı korumayı, ekonomik kalkınmayı ve sosyal adaleti dengelemeyi gerektiren bir yaklaşımdır.

Savunuculuk ise, bireylerin veya grupların haklarını ve çıkarlarını korumak ve geliştirmek için yapabileceğimiz en önemli şeylerden biridir. Demokrasinin önemli parçalarından biri olan savunuculuk, sesimizi yükseltmeyi, farkındalık yaratmayı ve değişimi teşvik etmeyi içerir.

Sürdürülebilir bir gelecek inşa etmek için savunuculuğa ihtiyacımız vardır. Savunuculuk olmadan, çevreyi korumak, yoksulluğu azaltmak ve eşitsizlikleri ortadan kaldırmak gibi önemli hedeflere ulaşamayız.

Sürdürülebilirlik ve savunuculuk için kütüphaneler üçüncü mekân olarak, sizlere entelektüel tartışma ve diyalog için ortam hazırlarlar. Kütüphaneler tarafsız halka açık yerler olarak **sosyal dengeleyici** yerlerdir. Yani kim olduğunuz veya ne iş yaptığınızı önemli değildir. Ne kadar paranız olduğu da önemli değildir. Siz bir vatandaşsınız ve orada olmaya herkes kadar hakkınız vardır.

İnternetin, akıllı telefonların veya sosyal medyanın kütüphaneleri gereksiz hale getirdiği konusundaki düşüncelere katılmıyorum. İnternet kütüphaneleri her zamankinden daha akıllı hale getirdi. Kendimizi dijital çağa kaptırdıkça dünya ile olan empatimizi kaybetmeye başlıyoruz. Birbirimizle çevremizdeki dünyayla ve toplumla anlamlı bağlantılar kurmayı bırakıyoruz. Çevrimiçi varlığımızın bize yeteceğini düşünebiliriz fakat çevrimiçi ortamda metalaştırılıyor. Sürekli izlenecek ve satılacak veri parçaları haline geliyor. Oysa kütüphanelerin okuyucularıyla harika bir güven ilişkisi vardır. Hangi kurum size binlerce liralık materyali üç hafta içerisinde geri getireceğini varsayarak ödünç verir?

* Türk Kütüphaneciler Derneği, E-posta: kartalaf@gmail.com
Turkish Librarians Association. E-mail: kartalaf@gmail.com

Öbür taraftan son yıllarda hayatımızın her alanında kullanmaya başladığımız yapay zekâ, teknolojik gelişimlerden hızla etkilenen ve teknolojiye uyum sağlanmakta zorlanmayan kütüphanelerde de kullanılmaya başlandı. Yapay zekanın kütüphanelerin bilgi kaynaklarını daha verimli bir şekilde sunma şeklini nasıl dönüştürebileceğini göreceğiz.

Bugün açılış konferansımızı verecek olan Berlin Teknik Üniversitesi Yapay Zekâ Merkezinin kurucusu ve bu alandaki öncü çalışmalarıyla bilinen çok değerli hocamız Prof. Dr. Şahin Albayrak, konuşmasında bu konulara değinecektir. Bizi kırmayıp Almanyadan gelen hocamıza çok teşekkür ediyorum.

Bu bağlamda yine bizden bir olan ünlü bilim insanımız Ord. Prof. Dr. Cahit Arf'ın bu konudaki düşüncelerinden kısaca söz etmek istiyorum. Cahit Arf'ın 1958- 1959 öğretim yılında Erzurum Atatürk Üniversitesinde vermiş olduğu halk konferanslarından birinin başlığı "**Makine Düşünebilir mi ve Nasıl Düşünür?**" idi. Cahit Arf'ın 1959 yılındaki bu sorusu, makinelerin düşünebileceğine dair fikir ve projelerin daha yeni filizlenmeye başladığı yıllarda ifade etmiş olması özel bir anlam taşımaktadır.

O konferansta Cahit Arf; *makinelerin estetik bakımdan da insan beynine benzetilebileceği ümit edilmektedir. Böyle bir makine, mesela filan müzik parçasını güzel bulmadığını söyleyebilecektir. Fakat bu işin uzun yıllar sonra bile yapılabileceğini sanmıyorum.* Demiştir.

Sevgili meslektaşlarım Kütüphaneler ve kütüphaneciler açısından yaşadığımız son bir yıllık süreci kısaca değerlendirmek istiyorum. Geçtiğimiz yıl Kültür ve Turizm Bakanlığının 100 yeni kütüphane açması ve kütüphanelerde, kütüphaneci istihdamını artırma çabası içerisinde olması, olumlu sayılabilecek gelişme olmasına rağmen hala bu kütüphanelerin kütüphaneci gereksinimi olduğu da ortadadır. Ayrıca bakanlık bu sene 100 kütüphaneyi yapa zekâ temelli olarak yapılandıracağını da duyurdu ancak bu olumlu gelişmelerin diğer kütüphanelere de yansımaları bekliyoruz. Zira bakanlığa bağlı 1299 halk kütüphanesi var. Diğer bir konuda buradan meslektaşlarımızın son yapılan mülakat sonuçlarını heyecanla beklediklerini belirtmek isterim. Yine bir kez daha Milli Kütüphanenin bir ana önce özerk yapısına kavuşturulması gerektiğinin de altını bir kez daha çizmek istiyorum.

Üniversitelerimize gelince 2024 yılı verilerine göre, ülkemizde 129'ü devlet, 79'i vakıf olmak üzere toplam 208 adet üniversite bulunmaktadır. Ancak bunlardan kaçının, dünya ile rekabet edebilir bir eğitim, öğretim ve araştırma altyapısına sahip olduğu tartışılır. Zira uluslararası yükseköğretim derecelendirme kuruluşlarının değişik kriterlere göre yapmış olduğu en iyi üniversite sıralamalarında 208 üniversitemiz olmasına rağmen, Türk üniversitelerini üst sıralarda görmek mümkün olmuyor. Nitelikten çok niceliğe önem veren bir anlayış ile sürekli yeni üniversite açmakla meşgulüz. Doğal olarak bu durum üniversitenin beyni olarak kabul edilen kütüphaneleri de doğrudan etkilemektedir. Maalesef çoğu üniversite kütüphanemiz eğitimi ve araştırmayı desteklemekten uzaktır. Özellikle bazı vakıf üniversiteleri, YÖK'ün denetimi olmasa kütüphane dahi açmayacaklar. Tabii kütüphaneye bakış açıları bu olunca, yeterince kütüphaneci istihdam edilmediği gibi kütüphanecilerin özlük hakları da açlık sınırının dahi altında kalıyor. Dernek olarak bu konuya dikkat çekmek için geçtiğimi aralık ayında vakıf üniversitelerinin rektörlerine yazdığımız yazının ocak ayında yapılan maaş artışlarına umarım bir etkisi olmuştur.

Son yıllarda, belediyelerin kütüphane açma konusundaki ilgisinin artması sevindirici bir gelişmedir. Belediyelerin kütüphanelere yatırım yapması, bu kütüphanelerin bulunduğu bölgenin ihtiyaçlarına ve kullanıcı profiline uygun bir şekilde tasarlanması, kentlerin kültürel ve sosyal yaşamına katkıda bulunacaktır. Ancak bu kütüphanelerin sürdürülebilir olmalarının yanı sıra kütüphaneci istihdamı da en az kütüphanenin açılması kadar önem arz etmektedir. Zira pek çok belediyemiz maalesef henüz bu farkındalığa sahip değildir.

Artık günümüzde başarılı belediyeçilik hizmeti kriterleri arasında, halka ücretsiz hizmet veren kütüphaneleri açmış olmakta yer alacaktır. Belediye kütüphanelerinin hem temel bir kamu hizmeti sunmaları, hem de istihdam yaratmaları açısından da önemli bir rol oynadıkları açıktır. Bu nedenle, bu kütüphanelerin güçlendirilmesine ihtiyaç vardır.

Bu bağlamda, kütüphanecilere de önemli görevler düşmektedir. Kütüphanelerin belediye politikalarının başarısı için gerekli olduğunu, sunduğumuz bilgi hizmetleriyle göstermemiz gerekiyor.

Yerle yönetimlerden söz etmişken biliyorsunuz önümüzdeki pazar belediye seçimleri var. Seçimlerde oy kullanmak, demokrasimizin en önemli haklarından biridir ve onu mutlaka kullanmalıyız. Kütüphanelerin güçlendirilmesi ve geliştirilmesine önem verecek, toplumsal barışa katkı sunacak, doğaya saygılı ve sürdürülebilir gelecek doğrultusunda oyumuzu kullanmayı ihmal etmeyelim.

Değerli Meslektaşlarım bildiğiniz gibi bir önceki Milli Eğitim Bakanı Mahmut Özer tarafından 26 Ekim 2021 tarihinde kamuoyuna “Kütüphanesiz Okul Kalmayacak” projesi duyuruldu.

Sayın Bakan açıklamasında; *proje kapsamında kütüphanesi olmayan okullara yeni kütüphane yapılacağını, okullardaki mevcut kütüphanelerin de yenileceğinin altını çizdikten sonra, iki ay gibi kısa sürede 57 bin 108 okulumuzdan, kütüphanesiz olan kalmayacak gerekli tüm kaynakları, bugün itibarıyla okullarımıza aktarmış bulunuyoruz.* Demişti.

Nihayet birileri okul kütüphanelerinin önemini anladı ve **en sorumlu** kütüphane türümüze el attı diye sevinmiştik. Ancak okullardan derneğimize gelen taleplerden gördük ki sadece kampanya başlatılmış.

Öbür taraftan bu işi kendine dert edinen yöneticilerimiz de yok değil. Van valisi sayın Ozan Balcı'nı Van Kitap projesi kapsamında, 300 okula modern kütüphane kazandırması yanı sıra 11 adet müstakil çocuk ve bebek kütüphanesi yaptırdı. Yine sayın Ozan Balcı yaklaşık 600.000 TÜBİTAK yayını okul kütüphanelerine kazandırması gibi okuma kültürünün yaygınlaşması konusunda pek çok faaliyette bulundu. Sayın valimizi Türk Kütüphaneciler Derneği olarak tebrik ediyor çalışmalarında başarılar diliyoruz. Sayın valimize okuma kültürünün gelişmesine yapmış olduğu bu katkılarından dolayı ödülünü yarıca taktim edeceğiz.

Okul kütüphanesinden söz etmişken dernek olarak Türkiye Sınai Kalkınma Bankası sponsorluğunda 6 Şubat 2023 Kahramanmaraş depreminden etkilenen 11 ilimize okul kütüphanesi kuruyoruz. Halen 5 ilimizdeki 5 adet dezavantajlı okula kütüphane kurduk. Diğer illerdeki çalışmalarımızda devam ediyor. Türkiye Sınai Kalkınma Bankasına desteklerinden dolayı teşekkür ediyorum.

Yine Dernek olarak Informascope firmasının katkılarıyla Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümlerinde okuyan başarılı ve maddi desteğe ihtiyacı olan 4 öğrencimize önümüzdeki aydan itibaren burs vermeye başlıyoruz. Informascope firmasına göstermiş oldukları bu duyarlılıktan dolayı teşekkür ediyorum.

Değerli meslektaşlarım, 2012 yılında büyük bir heyecanla başlattığımız ve gelenekselleşen “81 İlde Kitap Okuyoruz” etkinliğinin 13.sünü düzenliyoruz. Her yıl Kütüphane Haftası'nda şehirlerin meydanlarında kitap okuma sevgisini yaydığımız etkinliğimizi, bu sene “**Sürdürülebilir Bir Dünya İçin Okuyoruz**” sloganıyla 27 Mart 2024 Çarşamba günü 12.30-13.00 saatleri arasında tüm yurttan aynı anda gerçekleşecektir.

Değerli meslektaşlarım, her yıl kütüphane haftalarında geleneksel olarak verdiğimiz yılın “En Başarılı Kütüphane” ödülünü yönetim kurulumuz bu sene kamuoyunda kütüphane kültürünün oluşmasına ve yaptığı etkinliklerle fark yaratan Rami Kütüphanesine vermeyi kararlaştırmıştır. Meslektaşlarımızı tebrik ediyor, başarılarının devamını diliyoruz.

Sevgili meslektaşlarım bildiğiniz gibi yine her yıl kütüphane haftalarında kütüphanelerimizden en çok ödünç alınan kitapları tespit edip kamuoyu ile paylaşıyoruz. Bu sene halk kütüphanelerden aldığımız okuyucu istatistiklerine göre 2023 yılında halk kütüphanelerinden en çok ödünç alınan kitap, Kırmızı Kedi Yayınevi tarafından yayınlanan yazar Jose Saramago'nun "**Körlük**" adlı romanı, çocuk kitaplarında ise Eksik Parça Yayınevi tarafından yayınlanan Varol Yaşaroğlu'nun Kral Şakir serisinin "**Dostum Bu Çok Havalı!**" adlı kitabı oldu. Yayın evi temsilcisi arkadaşlarımız aramızda birazdan kendilerine ödülleri taktim edeceğiz. Bu istatistiki bilginin oluşmasına yapmış olduğu katkıdan dolayı, KYGM'deki meslektaşlarıma teşekkür ediyorum.

Son olarak konuşmamı 60.Kütüphane Haftası Programını iş birliği içerisinde kutlayacağımız

Kütüphaneler ve Yayınlar Genel Müdürlüğüne, Goethe Enstitüsü'ne, diğer paydaşlarımıza, haftamızın sponsorlarına ve hafta açılışında görev alan Müberra Yılmaz arkadaşımıza teşekkür ederek tamamlıyor, haftanın ülkemize, dünyaya barış ve güzellikler getirmesini diliyorum.

Web Destekli Bilgi Okuryazarlığı Eğitiminin Etkinliğinin Belirlenmesi: Hemşirelik Öğrencileri Üzerinde Randomize Olmayan Kontrollü Çalışma

Determining the Effectiveness of Web-Assisted Information Literacy Education: A Non-randomized Controlled Study on Nursing Students

Ayşe GEDİKÇİ ÖNDOĞAN* , Sibel KÜÇÜKOĞLU**

ÖZ

Amaç: Bu çalışma ile hemşirelik bölümünde öğrenim gören öğrencilerinin bilgi okuryazarlığı becerilerindeki zorlanma düzeylerinin belirlenmesi ve web uygulamalarıyla desteklenen bir öğretim programının öğrencilerin bilgi okuryazarlığı becerileri üzerindeki etkisinin test edilmesi amaçlandı.

Yöntem: Çalışma, bir devlet üniversitesinin hemşirelik bölümünde öğrenim gören 3. sınıf öğrencileri üzerinde randomize olmayan kontrollü çalışma deseninde yürütüldü. Deney grubunda yer alan öğrencilere (n=38) araştırmacılar tarafından hazırlanan öğretim programı web üzerinden uygulamalar eşliğinde 14 haftalık bilgi okuryazarlığı eğitimi verildi. Kontrol grubunda yer alan öğrencilere (n=38) ise bu eğitim verilmedi. Ön test ve son test için veri toplama aracı olarak Tanıtıcı Bilgi Formu ve Bilgi Okuryazarlığı Ölçeği kullanıldı. Verilerin analizi SPSS 21 içerisinde Ki-kare testi, bağımsız grupta t testi, Paired T testi, karma desen ANOVA, Cohen's d etki büyüklüğü ve Parsiyel eta kare kullanılarak yapıldı.

Bulgular: Araştırma sonucunda öğrencilerin Bilgi Okuryazarlığı Ölçeği son test puan ortalamaları açısından deney grubu lehine anlamlı farklılık olduğu ($p<0,05$), deney grubunun son test puan ortalamasının ($3,92\pm0,50$) kontrol grubundan ($3,46\pm0,52$) yüksek olduğu tespit edildi. Gruplar arası farkın Cohen's d etki büyüklüğünün Bilgi Okuryazarlığı Ölçeği ($d=0,901$ $p<0,05$) ile "Etik ve Yasal Konular" ($d=0,930$ $p<0,05$) ve "Bilme" ($d=1,102$ $p<0,05$) alt boyutlarında "kuvvetli" etki büyüklüğüne; "Erişim" ($d=0,810$ $p<0,05$) ve "Değerlendirme" ($d=0,644$ $p<0,05$) alt boyutlarında "orta" etki büyüklüğüne; "Kullanma" ($d=0,43$ $p>0,05$) alt boyutunda ise "zayıf" etki büyüklüğüne sahip olduğu belirlendi.

Sonuç: Web uygulamalarıyla desteklenen bilgi okuryazarlığı eğitiminin hemşirelik bölümü öğrencilerinin bilgi okuryazarlığı becerilerindeki zorlanma düzeyleri üzerine olumlu yönde etki eden bir girişim olduğu tespit edildi. Mesleki bilgilerin sürekli güncellenmesini gerektiren hemşirelikte, öğrencilik yıllarından başlayarak etkinliği kanıtlanmış eğitim yöntemleri ile bilgi okuryazarlığı becerilerinin geliştirilmesi önerilir.

Özgünlük: Bu çalışma, bilgi okuryazarlığı becerilerinin kazandırılmasında web destekli uygulamalarla zenginleştirilerek verilen bilgi okuryazarlığı eğitiminin etkililiğini randomize olmayan kontrollü bir çalışma ile test etmesi bakımından diğer çalışmalardan ayrılmaktadır.

Anahtar Sözcükler: Bilgi okuryazarlığı; bilgi okuryazarlığı eğitimi; hemşirelik öğrencileri; randomize olmayan kontrollü çalışma.

* Selçuk Üniversitesi Rektörlük, Konya, Türkiye. E-posta: ayse_gedikci@selcuk.edu.tr

Selçuk University Rectorate, Konya, Türkiye. Email: ayse_gedikci@selcuk.edu.tr

** Selçuk Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi, Konya, Türkiye. E-posta: s_nadaroglu@hotmail.com

Selçuk University Faculty of Nursing, Konya, Türkiye. Email: s_nadaroglu@hotmail.com

ABSTRACT

Purpose: The aim of this study was to determine the difficulty level in information literacy skills of nursing students and to test the effect of an instructional program assisted by web applications on students' information literacy skills.

Method: The study was conducted in a non-randomized controlled study design on 3rd-year students studying in the nursing department of a state university. The students in the experimental group (n=38) were given 14-week information literacy training with the curriculum prepared by the researchers and web-assisted applications. This training was not provided to the students in the control group (n=38). Descriptive Information Form and Information Literacy Scale were used as data collection tools for pretest and posttest. Data analysis was performed using SPSS 21, the Chi-square test, the T-test for independent groups, the Paired T-test, Cohen's d effect size, mixed design ANOVA, and partial eta squared.

Findings: As a result of the research, it was determined that there was a significant difference ($p < 0.05$) in favor of the experimental group in terms of the post-test mean scores of the students in the Information Literacy Scale and the post-test mean score of the experimental group (3.92 ± 0.50) was higher than the control group (3.46 ± 0.52). Cohen's d effect size between the groups was found to have a strong effect size in the Information Literacy Scale ($d = 0.901$ $p < 0.05$) and in the sub-dimensions of "Ethical and Legal Issues" ($d = 0.930$ $p < 0.05$) and "Knowing" ($d = 1.102$ $p < 0.05$); "Accessing" ($d = 0.810$ $p < 0.05$) and "Evaluating" ($d = 0.644$ $p < 0.05$) sub-dimensions had a "medium" effect size; "Using" ($d = 0.43$ $p > 0.05$) sub-dimension had a "small" effect size.

Implications: It was determined that information literacy education assisted by web applications was an intervention that positively affected the level of difficulty in information literacy skills of nursing students. In the nursing profession, which requires continuous updating of professional knowledge, it is recommended to develop information literacy skills with proven educational methods starting from the student years.

Originality: This study differs from other studies in that it is a non-randomized controlled study in terms of testing the effectiveness of the education given by enriching with web-assisted applications in acquiring information literacy skills.

Keywords: Information literacy; information literacy education; nursing students; non-randomized controlled trial.

Giriş

Bilgi okuryazarlığı, bireyin gereksinim duyduğu bilgiyi etkin olarak elde edebilmesi ve değerlendirebilmesi ile ilgilidir (Polat, 2006, s. 252). Bilgi okuryazarlığı, "bilginin yansıtıcı bir şekilde keşfedilmesini, bilginin nasıl üretildiğini ve değerlendirildiğini anlamayı ve yeni bilgi yaratma ve öğrenme topluluklarına etik bir şekilde katılımda bilginin kullanılmasını kapsayan beceriler bütünü" olarak tanımlanmaktadır (ACRL, 2016). Bireyin kişisel anlamda olduğu kadar mesleki anlamda da etkinliğini arttıran ve gelişimine olumlu yönde katkı sağlayan kavram problem çözme, karar verme ve uygulama için gereksinim duyulan bilginin etkin bir şekilde kullanımını ifade etmekte ve çok sayıda yükseköğretim kurumu tarafından mezun öğrencilerde aranacak nitelikler arasında gösterilmektedir (Kurbanoglu, 2010, s. 724).

Bireyin gereksinim duyduğu bilgiyi hızla artan bilgi yığınları içerisinde seçerek, analiz ederek ve değerlendirerek elde etmesi, günlük yaşamında kullanabilmesi ve ürüne dönüştürebilmesi için temel birtakım bilgilerin yanı sıra üst düzey beceri ve yeterliliklere de sahip olması gerekmektedir (Anagün vd., 2016, s. 161). Geçmişte harfleri okuyup yazmanın bir gereği olan okuryazarlık bugünün sürekli değişen ve yenilenen şartlarında ayakta kalabilmek için kullanılması gereken pratik bir araç olarak görülmektedir (İnal, 2020, s. 31). Bilgi ve iletişim teknolojilerinde yaşanan yenilikleri doğru anlama, bilimsel gelişmeleri takip etme ve doğru çözümlenme amaçlı (Sayın vd., 2020, s. 13) soyut düşünme, eleştirel bakabilme, çıkarsama yapabilme gibi entelektüel

yeterli ifade etmekte ve bireyin doğrudan gelişmiş bilişsel özelliklerine atıfta bulunmaktadır (İnal, 2020, s. 18). Bireyin bilgi yığınları içerisinde gerçek gereksinimlerini belirleyebilmesi ve karşılayabilmesi için ortaya atılan yaklaşım, bilginin etkili kullanılabilmesini sağlama amacıyla bilgi kaynaklarını tanıyabilme, gereksinim duyulan bilgiyi bu kaynaklar içerisinde bulabilme, değerlendirebilme ve ihtiyaç duymadıklarını eleyebilme becerilerini kapsamakta (Altun, 2005, s. 49) ve bunun için gereksinim duyulan birtakım teknik ve sosyal becerileri gerektirmektedir (Kurudayıoğlu ve Tüzel, 2010, s. 294).

Bilgiye duyulan gereksinimin fark edilmesi ile başlayan ve bilginin doğru kullanımını amaçlayan bilgi okuryazarlığı, bilgi okuryazarı bireyin bilgi gereksinimlerini karşılayacak yeterlik ve becerilere sahip olması ve değişimlere ayak uydurması için kendini yeniden yapılandırma gereksinimiyle yaşam boyu öğrenme becerisi halini almaktadır (Kurbanoglu vd., 2006, s. 730). Aşırı bilgi yüklemesiyle karşı karşıya kalan bireyin, mesleki ve sosyal yaşamını herhangi bir endişe duymadan geçirebilmesi için bilgi okuryazarlığı becerilerine duyduğu gereksinim artmaktadır (ACRL, 2016, s. 2). Ağ okuryazarlığı, bilgisayar okuryazarlığı, teknoloji okuryazarlığı, dijital okuryazarlık ve en güncel formuyla metaverse okuryazarlığı (Gedikçi Öndoğan, 2022) gibi bilginin bulunduğu bağlam ve içerik doğrultusunda farklı isimlere sahip olsa da bilginin aranması, bulunması ve kullanılmasına ilişkin süreçlerde gereksinim duyulan teknik becerileri (Kurbanoglu, 2010; Polat, 2006; Saranto ve Hovenga, 2004) ve duygusal okuryazarlık, bilgi ihtiyacının farkında olma, kendini güdüleme, öz farkındalık gibi sosyal becerileri (Kandemir ve Dündar, 2008) içeren kavram, yaşam boyu öğrenme becerisinin en temel unsuru haline gelmektedir.

Bireyin sahip olması gereken üst düzey bilişsel ve teknik becerilerin sayısı giderek artarken, bilgi okuryazarlığı becerilerinin bireye kazandırılması yönündeki çabalar da artmaktadır (Şenyurt ve Önal, 2019, s. 28). Bu durum bilgi okuryazarlığının öğretimi için çeşitli yöntemler ve tekniklerin gelişimini beraberinde getirmiş, alandaki en iyi uygulamaların standartlaşması için çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Amerikan Üniversite ve Araştırma Kütüphaneleri Derneği (ACRL) tarafından bilgi okuryazarlığının temelini oluşturan bilme, erişim, değerlendirme, kullanma ve etik/yasal konuları kapsayan beş temel standardı içeren Yükseköğretim İçin Bilgi Okuryazarlığı Yeterlik Standartları 2000 yılında yayımlanmıştır (ACRL, 2000). Bu Standart ile bilgi okuryazarlığının yüksek öğretimin temel bir öğrenme çıktısı olarak konumlandırılması sağlanmış ve genel eğitim programları, hizmet öğrenimi, probleme dayalı öğrenme ve daha derin öğrenmeye odaklanan eğitim yöntemleriyle bağlantıları teşvik edilmiştir (ACRL, 2016, s. 12). Bu bağlamda geliştirilen öğrenme çıktılarına güvenmek yerine uygulama için esneklik sağlayan temel kavramlara odaklanan Yükseköğretim İçin Bilgi Okuryazarlığı Çerçevesi (ACRL, 2016) ile bilgi okuryazarı bireylerin sahip olması gereken temel yetkinlikler sıralanmış ve bu yetkinlikler doğrultusunda eğitim programlarının geliştirilmesi önerilmiştir.

Bilgi dünyasının değişen dinamiklerini anlama ve bilgiyi/veriyi etik bir şekilde kullanmada öğrencilerin önemli bir role ve sorumluluğa sahip olduğu anlayışı (ACRL, 2016, s. 2), bilgi okuryazarlığı öğretimine yönelik çalışmalara yön vermiştir. Bilgi okuryazarlığı becerilerinin geliştirilmesine yönelik pek çok yaklaşım bulunmasına rağmen etkisi kanıtlanmış tek ve standart bir yöntem bulunmamaktadır (Özgül, 2019; Walsh, 2009, s. 21). Uluslararası Kütüphane Kurum ve Dernekleri Federasyonu (IFLA) tarafından 2006 yılında, temel ve yükseköğretim programlarında bilgi okuryazarlığı için gereksinim duyulan temel bilgi ihtiyaçlarını karşılama amaçlı Yaşam Boyu Öğrenim İçin Bilgi Okuryazarlığı Kılavuzu yayımlanmıştır (Lau, 2006). Bilgi okuryazarlığı ve yaşam boyu öğrenme programının akademisyenler, öğretmenler, kütüphaneciler, veliler ve genel olarak toplum destekli ve kurum çapında sistematik bir şekilde geliştirilmesi önerilen kılavuzda bilgi okuryazarlığı becerilerinin kütüphane kullanımı, etkin bilgi arama davranışı ve yaşam boyu öğrenme becerilerinin gelişimi için hayati öneme sahip olduğu vurgulanmıştır.

Bilgiyi gereksinimleri doğrultusunda etkili bir şekilde kullanabilen kişileri “bilgi okuryazarı” olarak nitelleyen Zurkowski (1974, s. 6), bilgi kaynaklarının kullanımı konusunda uzman olan ve eğitim almış kişilere bilgi okuryazarı denilebileceğini belirtmiştir. Bilgi okuryazarı bireyin, bilgiye ne zaman ihtiyaç duyulduğunu fark edebilmesi ve ihtiyaç duyduğu bilgiyi bulma, değerlendirme ve etkili bir şekilde kullanma becerilerine sahip olması beklenmektedir (ALA, 1989). ACRL tarafından bilgi okuryazarlığı hakkında hazırlanan bir raporda (ACRL, 1998) sürekli değişen bir ortama etkili bir şekilde yanıt verebilmek için bireylerin bir bilgi tabanından daha fazlasına ihtiyacı olduğu, aynı zamanda onu keşfetmek, diğer bilgi tabanlarıyla ilişkilendirmek ve pratik olarak kullanmak için tekniklere de ihtiyaçları olduğu belirtilmiştir. Bireyin, yaşamını etkileyen kararları almasında bilginin etkinliğinin arttığına ve bunun yarattığı zorluğun üstesinden gelmek için bilgi okuryazarlığı becerilerine gereksinim duyduğuna dikkat çekilmiştir.

Sağlık alanında bilgilerin güncellenmesi ve doğruluğundan emin olunarak yaklaşımda bulunulması için hemşirelerin bilgi okuryazarlığı düzeyinin yüksek olması beklenmekte (Li vd., 2022), artan bilgi yığınları içerisinde gereksinim duyulan bilgiyi elde etme ve kullanma konusunda yaşanan zorluğa çözüm bulma amaçlı hemşirelik öğrencilerinin mesleki açıdan kendilerini geliştirebilmeleri giderek daha fazla önem kazanmaktadır. Bu doğrultuda hemşirelik mesleği için ACRL tarafından 2013 yılında Hemşirelik İçin Bilgi Okuryazarlığı Yeterlik Standartları (Information Literacy Competency Standards for Nursing - ILCSN) yayımlanmış ve her düzeydeki hemşirelik programlarına kayıtlı öğrenciler ve profesyonel hemşireler için temelden ileri düzey araştırmalara kadar değişen bilgi okuryazarlığı becerileri tanımlanmıştır (ACRL, 2013). ILCSN, hemşirelerin bilgi gereksinimlerini fark etmeleri, gereksinim duyduğu bilgiyi nereden elde edeceklerini bilmeleri ve elde ettikleri bilgiyi değerlendirip etkin olarak kullanabilmeleri için bilgi okuryazarlığı eğitimlerinde rehber niteliği kazanmıştır (Karagözoğlu, 2006; Purnell vd., 2020; Stokes vd., 2021).

Hemşirelerin yönetmesi gereken bilginin miktarı ve karmaşıklığı katlanarak artarken, bilgi okuryazarlığı becerilerini geliştirme konusunda profesyonel bir desteğe duyduğu ihtiyaç da artmaktadır. Hemşirelerin bilgi arama davranışını geliştirerek yaşam boyu öğrenme ihtiyacını karşılaması (Kumar ve Surendran, 2015, s. 136), bilgi yoğunluğu yüksek klinik ortamlarda bilgiye erişim ve eleştirel olarak değerlendirme unsurlarını bilmesi (Purnell vd., 2020), klinik çalışmalar ve kanıta dayalı uygulamalarda bilgiyi etkin kullanabilmesi (Li vd., 2022; Miller vd., 2010; Purnell vd., 2020; Wadson ve Phillips, 2018) ve mesleki açıdan önem teşkil eden güvenilir bilgi kaynaklarının etik bir şekilde kullanımına özen göstermesi (Fetter vd., 2023) açısından bilgi okuryazarlığı eğitiminin önem teşkil ettiği belirtilmektedir. Bilgi arama ve erişim sağlama konusunda hemşirelerin güvenini ve yeterliğini geliştirmeye yönelik uzman destekli öğretim programlarıyla (Stokes ve Urquhart, 2011) ve kütüphanecilerden alınan destekle (Barnard vd., 2005; Cantwell vd., 2021, s. 431) elektronik ve basılı bilgi kaynaklarındaki bilgiye erişim, kullanım ve iletimde dikkat edilmesi gereken etik ve yasal konular değerlendirilmekte, hemşirelerin bilinçlendirilerek yanlış uygulamaların olumsuz etkilerinden korunması amaçlanmaktadır. Bilgi okuryazarlığı becerilerinin kazandırılmasına yönelik çalışmalarda farklı uygulamalarla öğrencilerin bilgiye erişimi ve kullanımı yönündeki çabaların kapsamlı ve sistemli bir yapıya sahip olmadığı takdirde önemli bir etki bırakmadığı (Shamsaee vd., 2021), bilgi okuryazarlığı ve bununla bağlantılı kavramları anlatmak için kapsamlı bir öğretim programı yanı sıra kütüphaneciler, akademisyenler ve uzman derneklerle iş birliğine dayalı programlara gereksinim duyulduğu ifade edilmektedir (Wadson ve Phillips, 2018, s. 141).

Bilgi okuryazarlığı öğretiminin kapsamı, niteliği ve yöntemi konusunda farklı yaklaşımlar kullanılarak başarılı sonuçlar elde edildiği rapor edilmektedir (Brettle ve Raynor, 2013; Kumar ve Surendran, 2015; Kurbanoglu vd., 2006; Özel, 2016). Bilgi okuryazarlığı öğretimini akademik eğitim programlarına entegre etmek için tasarlanmış modeller bulunmaktadır. Bilgi okuryazarlığı öğretiminin tasarımında, tanımlama (define), tasarım (design), geliştirme (develop) ve değerlendirip yayma (disseminate) basamaklarından oluşan 4D Modeli (Arvianto vd., 2023);

analiz (analysis), tasarım (design), geliştirme (development), uygulama (implementation) ve değerlendirme (evaluation) aşamalarından oluşan ADDIE Modeli (Davis, 2013); görüşme (interview), tasarım (design), yerleştirme (embed) ve değerlendirme (assess) aşamalarında oluşan IDEA Modelinin (Mullins, 2014) sıklıkla kullanıldığı dikkati çekmektedir. 4D Modeli öğretim müfredatının tasarımına ilişkin, ADDIE Modeli bilgi okuryazarlığı öğretimi ve içerik geliştirmeye yönelik, IDEA Modeli ise daha çok bilgi okuryazarlığı öğretimini akademik derslere entegre etmeye yönelik sistematik bir yaklaşım olarak kullanıldığı görülmektedir (Mullins, 2014). Bu bakımdan araştırma kapsamında davranışsal ve bilişsel öğrenme teorilerini bir arada içeren bir öğretim modeli olan IDEA Modeli tercih edilmiştir. Belirli bir disiplindeki bilgi okuryazarlığı becerileri, kriterleri ve tasarımı konularını özel olarak ele alan bir öğretim sistemi tasarımının öğrencilerin gelişimini iyileştireceğinin farkına varılmasıyla ortaya çıkan IDEA Modeli, öğrenmenin kanıtı olarak gözlemlenebilir performans hedeflerini ve değerlendirmeleri kullanarak bilişsel psikolojiyi ve davranış teorisini birleştirir. İçeriğin açık ve kısa bir şekilde sunulması, bilgilerin “parçalanması”, bilgilerin mantıksal olarak sıralanması ve kritik öğrenme görevlerine odaklanma gibi etkili stratejilere yer verir. Çevrim içi eğitimler, veri tabanları, kütüphane kılavuzları, e-kitaplar, makaleler, web sayfaları dahil olmak üzere bilgi okuryazarlığı kaynaklarına doğrudan erişime rehberlik eder (Mullins, 2014, s. 342). IDEA Modeli, bir akademik disiplin bağlamında uygulanan bilgi okuryazarlığı becerilerinin öğrencinin akademik performansını iyileştirdiğini varsayar (Mullins, 2014, s. 344).

Yaşam boyu öğrenme ve eleştirel düşünme becerileri ile ilişkisi nedeniyle hemşirelik mesleği eğitim müfredatı içerisinde yer alması gereği vurgulanan bilgi okuryazarlığı eğitimlerinin (McNeil vd., 2005; Nayda ve Cheri, 2008; Nayda ve Rankin, 2008; Yıldız İlman vd., 2020) kapsamı, içeriği ve eğitim şekli alanda araştırmalara konu olmaya devam etmektedir (Al-Moteri, 2023; Arvianto vd., 2023; Fetter, 2023; Wu vd., 2023). Öğretim yöntemleri açısından bakıldığında bireyi, birebir eğitimin içeriğine özgü bilgilerle çevreleme ve öğrenilen bilgileri uygulamada kullanmaya imkân tanıyan web destekli öğretim yöntemlerinin öğrencilerin öğrenme, problem çözme ve eleştirel düşünme becerisi üzerinde oldukça olumlu bir etkiye sahip olduğu tespit edilmiştir (Chen vd., 2020; Sanders ve Morrison-Shetlar, 2001; Wu vd., 2023). Geleneksel, yüz yüze ve sınıf ortamında yürütülen eğitimi geliştirmek için bilgiye erişim amaçlı internet teknolojilerinin ve web tabanlı bilgi kaynaklarının kullanımı eğitimin etkinliğini artırma üzerinde etkilidir (Julien vd., 2018). Yeni dijital teknolojilerin ortaya çıkışı, eğitimde ve toplumda muazzam değişikliklere neden olmakla kalmamış, aynı zamanda öğretim yöntemlerini de etkilemiştir. Öğrencilerin bilgi okuryazarlığı becerileri, özellikle mobil teknoloji çağında buna uygun olarak geliştirilmelidir (Chen vd., 2022, s. 47). Web tabanlı ortamların kullanımı, öğrencilere verilmek istenen becerileri kazandırmak ve öğrenme performanslarını artırmak için etkili bir yöntemdir (Ocak, 2008, s.10). Günümüz mobil teknolojileriyle herkesin erişimine açık olan web kaynakları, öğrenme sürecinde öğrenciyi etkin konuma getirmek için farklı öğrenme stillerine hitap etme ve öğrenci katılımını teşvik etme açısından öğretime katkı sağlamaktadır. Zaman içerisinde, bilgi ve iletişim teknolojilerinin de etkisiyle üniversitede öğrenim gören öğrenci profilinin değişimi, eğitim sistemleri, yöntemleri ve araçlarının da değişime neden olmakta ve bu durum web destekli eğitime olan ihtiyacın hala devam ettiğini düşündürmektedir.

Literatürde yer alan çalışmalarda akademisyenler, kütüphaneciler ve öğrencilerle işbirliği doğrultusunda alana özgü ortak temaların ele alındığı bir eğitimin (Barnard vd., 2005; Cantwell vd., 2021; Chen vd., 2022; Haines ve Horrocks, 2006; Jacobs vd., 2003; Julien vd., 2018; Kurbanoglu ve Akkoyunlu, 2006; Nayda ve Cheri, 2008; Wadson ve Phillips, 2018), probleme dayalı klinik senaryolar ve veri tabanları uygulamalarıyla desteklenmesi (Diekema vd., 2019; Julien vd., 2018), tek seferlik bir eğitime (Mullins, 2014, s. 340) veya tek bir beceriye odaklanmadan yürütülmesinin (Smith ve Sanger, 2023) bilgi okuryazarlığı eğitiminin etkinliğini yükseltebileceği savunulmaktadır. Bilgi teknolojilerinin kullanımı yoluyla öğrencilerin eleştirel düşünme ve bilgi okuryazarlığı becerilerini geliştirmesi, mantıksal bağlantılar kurarak edinilen bilginin akılda kalıcı olması

ve pekiştirilmesi için web üzerinden yürütülen uygulamalarla desteklenen bilgi okuryazarlığı eğitiminin etkinliğinin artacağına vurgu yapılmaktadır (Zhang, 2002, s. 359). İnternet ortamında yer alan çok sayıda bilgi kaynağına doğrudan erişim ve kullanım imkânı nedeniyle web üzerinden bilgi okuryazarlığı eğitimi üzerine yoğunlaşılması (Faydalıgöl ve Çolakkol, 2015) ve öğretim programlarının tasarımı ve uygulanması konusunda bilgi teknolojileri becerilerinin kazandırılmasına yönelik yaklaşımların kullanılması (Nayda ve Rankin, 2008) önerilmektedir. Sağlık alanında kullanılan ileri teknolojiler, hasta bakımı ve tedavi planındaki hızlı değişimlere uyum sağlayabilecek hemşirelerin bilgiye erişim ve yenilikçi özelliklerinin gelişmiş olması tartışılmaz bir gerekliliktir. Bireyler özellikle eğitim hayatlarında kazandıkları bilgi okuryazarlığı becerileri ile uygun standartlarda eğitim gördüğü branşlardaki faaliyetlerini geliştirebilir (Özen vd., 2020, s. 121).

Yapılan çalışmalar eğitim ve öğretim yaşamı sürecinde verilen eğitimin, hemşirelik öğrencilerinin doğru ve güvenilir bilgiye ulaşmasında, eleştirel düşünme becerisinin artmasında olumlu katkısının olduğunu göstermektedir (Carter-Templeton vd., 2013; Sonya, 2014). Sağlık bilimleri alanında bilgi okuryazarlığı becerilerini inceleyen çalışmalar bulunmakla birlikte (Brettle ve Raynor, 2013; Farrell vd., 2013; Farokhzadian vd., 2021; Fetter vd., 2023; Jacobs vd., 2003; Julien vd., 2018; Matthias vd., 2021; Özen vd., 2020; Wadson ve Phillips, 2018; Wahoush ve Banfield, 2014) ülkemizde sağlık alanında önemli bir popülasyonu oluşturan hemşirelikte bilgi okuryazarlığı öğretimine yönelik çalışma sayısının oldukça sınırlı olduğu görülmüştür (Ertürk Yavuz ve Köseoğlu, 2022; Faydalıgöl ve Çolakkol, 2015; Hashempour, 2016; Özen vd., 2020; Polat ve Palo, 2015; Yıldız Ilıman vd., 2020). Hemşirelik lisans eğitimi içerisinde bilgi okuryazarlığı programları tasarlamak için yöneticilere ve öğretim üyelerine rehberlik amacıyla yaygın olarak kullanılan ILCSN Polat ve Palo (2015) tarafından Türkçeye çevrilmiştir. Hemşirelerin bilgi gereksinimleri ve bilgi arama davranışları konusunda yapılan çalışmaları içeren temel kavramların derlendiği (Hashempour, 2016); hemşirelik öğrencilerinin kullandığı bilgi kaynaklarının incelendiği (Yıldız Ilıman vd., 2020), bilgi okuryazarlığı ile bireysel yenilikçilik düzeyleri arasındaki ilişkinin ele alındığı (Özen vd., 2020), bilimsel bilgiye erişim ile kullanım durumlarının karşılaştırıldığı (Ertürk Yavuz ve Köseoğlu, 2022) ve bilgi okuryazarlığı eğitiminin etkinliğinin incelendiği (Faydalıgöl ve Çolakkol, 2015) çalışmalar yapılmıştır. Literatürde kapsamlı ve sistematik düzeyde alan standartlarına dayalı olarak hazırlanan ve web destekli uygulamalarla sürdürülen bilgi okuryazarlığı öğretim programının doğrudan hemşirelik bölümü öğrencilerinin bilgi okuryazarlığı becerileri üzerindeki etkisini ele alan herhangi bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu bağlamda, sistematik bir öğretim programı kapsamında ele alınan ve web üzerinden uygulamalara desteklenerek yürütülen bilgi okuryazarlığı eğitiminin etkinliğinin değerlendirilmesi amaçlanmıştır.

Araştırma Hipotezi

H₁: *Web uygulamalarıyla desteklenen bilgi okuryazarlığı eğitimi hemşirelik bölümü öğrencilerinin bilgi okuryazarlığı becerilerindeki zorlanma düzeylerini kontrol grubuna göre azaltır.*

Yöntem

Araştırmanın Tipi

Araştırmada, bilgi okuryazarlığı eğitiminin hemşirelik bölümü öğrencilerinin bilgi okuryazarlığı becerilerindeki zorlanma düzeylerine etkisini belirlemek amaçlanmıştır. Çalışmada yarı deneysel desenin en yaygın uygulaması olan randomize olmayan kontrollü çalışma deseni tercih edilmiştir. Bu desende deney grubu ve kontrol grubu rastgele atama yapılmaksızın seçilir. Her iki gruba da ön test ve son test uygulanır. Deneysel işlem ise sadece deney grubuna yapılır (Creswell, 2014, s. 172).

Araştırmanın Yeri ve Zamanı

Araştırma, Konya ili sınırlarında bir devlet üniversitesinin hemşirelik bölümünde öğrenim gören 3. sınıf öğrencileri ile Ekim 2022–Ocak 2023 tarihleri arasında yürütülmüştür.

Araştırmanın Evreni ve Örneklemi

Araştırmanın çalışma evreni bir devlet üniversitesinin hemşirelik bölümü öğrencileridir (n=779).

Hemşirelik eğitiminde bilgi okuryazarlığına yönelik dersler 3. sınıftan itibaren alınmaya başladığından 1. ve 2. sınıflarda eğitim alan öğrenciler ve haftanın 4 günü yoğun klinik uygulamalar nedeniyle 4. sınıfta eğitim alan öğrenciler çalışmaya dahil edilmemiş, çalışma 3. sınıf öğrencileri ile yürütülmüştür (n=159). Çalışmada örneklem büyüklüğü üniversite öğrencilerinde farklı eğitim yöntemlerinin öğrencilerin öğrenme düzeylerine etkisinin incelendiği bir çalışma referans alınarak (Ekici ve Kıyıcı, 2012) G-Power programında hesaplanarak belirlenmiştir. Analiz sonucunda 1.25 etki büyüklüğü, 0.05 hata payı ve 0.95 güçle deney ve kontrol gruplarına 30 öğrencinin alınması gerektiği belirlenmiştir. Çalışmamızda öğrencilerden toplam 76 kişi çalışmaya katılmaya gönüllü olmuştur. Çalışmada eğitimsel bir müdahale yapıldığı ve öğrencilerin lehine düşünüldüğü için çalışmaya katılmak isteyen tüm öğrenciler çalışmaya dahil edilmiştir. Çalışmaya alınan öğrencilerden eğitime katılmak isteyenler deney grubuna (n=38) alındığı için çalışmada randomizasyon yapılamamış, eşit sayıda öğrenci ile kontrol grubu (n=38) oluşturulmuştur.

Veri Toplama Araçları

Araştırmanın verileri, “Tanıtıcı Bilgi Formu” ve “Bilgi Okuryazarlığı Ölçeği”nin yer aldığı matbu anket formu aracılığıyla toplanmıştır.

Tanıtıcı Bilgi Formu

Alan literatürü doğrultusunda (Ertürk Yavuz ve Köseoğlu, 2022; Özel, 2016; Özen vd., 2020; Polat, 2005) araştırmacılar tarafından oluşturulan tanıtıcı bilgi formu içerisinde öğrencilerin sosyo-demografik özelliklerinin (yaş, cinsiyet, mezun olduğu lise, maddi durumu, yaşadığı yer, ikamet durumu) yanı sıra bilgi teknolojileri kullanım düzeyi, bilgi okuryazarlığı eğitimi alma durumu ile araştırma ve bilimsel yazma faaliyetlerinin yoğun olarak gerçekleştirildiği lisansüstü eğitim isteğinin tespitine yönelik lisansüstü (yüksek lisans, doktora) eğitim isteği sorgulandı (Tablo 2).

Bilgi Okuryazarlığı Ölçeği

ACRL (2000) tarafından oluşturulan Yükseköğretim İçin Bilgi Okuryazarlığı Yeterlik Standartları ve bu standartlara ilişkin performans göstergeleri referans alınarak oluşturulan Bilgi Okuryazarlığı Ölçeği, Polat (2005) tarafından geliştirilmiştir. Bilgi Okuryazarlığı Ölçeği, bilgi okuryazarlığı becerilerini ayrıntılı olarak ele almasının yanı sıra ölçek maddelerinin bilgi okuryazarlığı becerilerine sahip olmayan kişiler tarafından da kolaylıkla anlaşılabilir düzeyde açık ve anlaşılır olması nedeniyle tercih edildi. Bilgi okuryazarlığı becerilerini kapsayan ölçek, öğrencilerin bilgi okuryazarlığı becerilerindeki zorlanma düzeylerini belirlemeye yönelik 64 sorudan oluşmaktadır. “Bilme”, “Erişim”, “Değerlendirme”, “Kullanma” ile “Etik ve Yasal Konular” ölçeğin alt boyutlarını oluşturmaktadır. Ölçek, 5’li Likert olarak “Hiç Zorlanmam” (5), “Nadiren Zorlanırım” (4), “Bazen Zorlanırım” (3), “Çoğunlukla Zorlanırım” (2) ve “Her Zaman Zorlanırım” (1) puanlandı. Ölçeğin ön test çalışması için Cronbach Alpha katsayısının (α)=0.969, son test çalışması için (α)=0.973 olduğu belirlendi.

Verilerin Toplanması

Ön Test

Çalışmaya başlamadan önce deney grubu ve kontrol grubunda yer alan öğrencilere çalışmanın yapılaş amacı açıklanarak, bilgilendirilmiş onamları sözel olarak alınan öğrencilere tanıtıcı bilgi formu ve Bilgi Okuryazarlığı Ölçeği yanı sıra “Bilgi teknolojileri kullanım düzeyi”, “Bilgi okuryazarlığı eğitimi alma durumu” ve “Lisansüstü (yüksek lisans, doktora) eğitim alma isteği” sorularının yer aldığı ön test formu verildi. Matbu formatta hazırlanan ön test formu sınıf ortamında dolduruldu ve öğrencilerin soruları olduğunda araştırmacılar tarafından yanıtlandı. Verilerin toplanması ortalama 15 dakika sürdü.

Son Test

Çalışmaya katılan tüm öğrenciler hemşirelik bölümü 3. sınıf eğitim müfredatında yer alan rutin hemşirelik eğitimini alırken, bilgi okuryazarlığı eğitimi (öğretim programı) sadece deney grubuna verildi. Eğitim sonrası deney ve kontrol grubu tarafından Bilgi Okuryazarlığı Ölçeği sınıf ortamında tekrar dolduruldu ve öğrencilerin soruları olduğunda araştırmacılar tarafından yanıtlandı. Son test verileri toplandıktan sonra deney grubunda yer alan öğrencilerden “Eğitimin yeterliliği”ni “Eğitim yeterliydi”, “Eğitim kısmen yeterliydi” ve “Eğitim yetersizdi” şeklinde; “Kapsamlı eğitim gereksinimi”ni “Evet”, “Hayır”, “Kısmen” şeklinde değerlendirmeleri istendi. Verilerin toplanması ortalama 15 dakika sürdü.

Eğitimin İçeriği ve Öğretim Programı

Araştırma kapsamında Sweller’ın (1998) Bilişsel Yük Teorisi doğrultusunda bellekteki aşırı bilgi yüklemesini en aza indiren öğretim tasarım stratejilerinin kullanımı ve öğrenme kesintilerini azaltarak, uzun vadeli ve anlamlı öğrenmeyi geliştiren 14 haftalık bir öğretim programı ile eğitim gerçekleştirildi. Davranışsal ve bilişsel öğrenme teorilerine dayalı olarak bilgi okuryazarlığını akademik derslere entegre etmek için tasarlanmış bir eğitim modeli olan IDEA Modeli (Mullins, 2014; Mullins, 2016) örnek alınarak bilgi okuryazarlığı eğitiminin akademik derslerle birlikte yürütülmesine yönelik kontrol ve değerlendirme aşamaları aşağıdaki şekilde gerçekleştirildi.

Görüşme aşaması: Çalışmaya alınan 3. sınıf öğrencilerinin bilgi okuryazarlığı ihtiyaçlarının boyutunu belirlemek amacıyla alanda uzman ve hemşirelik öğrencilerini tanıyan bir hemşirelik bölümü öğretim üyesi ile ön görüşme yapıldı. Görüşmede, hemşirelik öğretim programı kapsamında öğrencilerin profilleri, öğrenme kısıtlılıkları, aldıkları dersler ve içerikleri, bilgi düzeyleri ve bilgi okuryazarlığına yönelik imkân ve uygulamaları hakkında bilgi elde edildi.

Tasarım aşaması: Bu aşamada hemşirelik müfredatının amaçlarını ve hedeflerini destekleyen bilgi okuryazarlığı eğitim içeriği, kullanılacak kaynaklar ve öğretim yöntemlerinin belirlenmesi için görüşme aşamasında toplanan veriler değerlendirildi. Bilgi okuryazarlığı eğitiminin amaçları, hedefleri ve değerlendirme öğeleri doğrultusunda literatüre dayalı olarak eğitim içeriği belirlendi (ACRL, 1998; ACRL, 2000; ACRL, 2013; ACRL, 2016; ALA, 1989; Carter-Templeton vd., 2013; Ertürk Yavuz ve Köseoğlu, 2022; Özel, 2016; Özen vd., 2020; Özgüven, 2019; Polat, 2005; Sevim ve Kavak, 2020).

Yerleştirme (Gömme) aşaması: Öğrenme kesintilerini en aza indirmek ve öğrenmede sürekliliği sağlamak açısından bilgi okuryazarlığı eğitim içeriği hemşirelik öğretim programı esas alınarak yetkin bir öğretim üyesi ve bilgi okuryazarlığı alanında deneyimli bir kütüphaneci tarafından hazırlandı. Davranışsal ve bilişsel öğrenme perspektifinden bakılarak, Yükseköğretim İçin Bilgi Okuryazarlığı Yeterlik Standartları ve performans göstergeleri (ACRL, 2000) doğrultusunda belirlenen bilgi okuryazarlığı yeterliklerini içeren öğretim programı (Tablo 1) bilgi okuryazarlığı alanında deneyimli bir eğitimci ve kütüphaneci tarafından, online bir sunum programı (Prezi) kullanılarak, sınıf ortamında, yüz yüze eğitim yöntemi ile sözel anlatım, soru-cevap, örnekendirme ve web üzerinden çevrim içi uygulamalar eşliğinde yürütüldü. Tamamlayıcı bir öğrenme materyali ve internet üzerinden erişime açık milyonlarca bilgi kaynağına erişimin vazgeçilmez bir unsuru haline gelen web üzerinden uygulamalarla desteklenen öğretim programı, tekrara ve hemşirelik alanından örneklendirmelerle haftada 2 saat süren 14 haftalık sistematik bir program doğrultusunda araştırmacılar tarafından verildi. Öğrenciler, her hafta öğrendikleri konularda alan dersleriyle ilgili olarak çevrimiçi uygulamalar yapmaları ve sonuçlarını paylaşmaları yönünde teşvik edildi.

Değerlendirme aşaması: Öğrencilerin kazanımları ve öğretim programının etkililiğini doğrulamak için tasarım aşamasında tanımlanan değerlendirme öğelerinin (Bilgi Okuryazarlığı Ölçeği) son test ile ölçümü yapıldı ve sonuçlar ön test değerleri ile birlikte SPSS üzerinden değerlendirildi. Randomize olmayan kontrollü çalışmanın TREND (Transparent Reporting of Evaluations with Nonrandomized Designs) beyanı düzenlendi.

Tablo 1

Bilgi Okuryazarlığı Öğretim Programı

Boyut	Hafta	İçerik	Öğretim Teknikleri	Hedeflenen Kazanımlar
Temel Kavramlar	1.	Hedeflenen kazanımlar ve beceriler Okuryazarlık ve bilgi okuryazarlık türleri	Prezi programı üzerinden sözel sunum, soru-cevap	Okuryazarlık ve bilgi okuryazarlığı türlerini bilir
	2.	Bilgi okuryazarlığına ilişkin temel kavramlar Kavramının gelişimi ve tanımları	Prezi üzerinden sözel sunum, soru-cevap, çevrim içi araçlar (kurumsal web sayfaları)	Bilgi okuryazarlığına ilişkin temel kavramları ve standartları bilir
	3.	Bilgi okuryazarlığı standartları Bilgi okuryazarı bireyin özellikleri	Prezi üzerinden sözel sunum, soru-cevap, çevrim içi araçlar (kurumsal web sayfaları)	Bilgi okuryazarı bireylerin özelliklerini bilir
Bilme	4.	Bilgi gereksinimini fark etme Bilgi arama davranışı Bilgi arama stratejileri	Prezi üzerinden sözel sunum, soru-cevap, kütüphane kataloğu ve arama motorları içerisinde uygulama yapma	Bilgi gereksinimini fark eder ve karşılamak için harekete geçer
	5.	Araştırma sürecinin aşamaları Araştırma konusunu belirleme Araştırma sorusunu tanımlama	Prezi üzerinden sözel sunum, soru-cevap, kütüphane kataloğu ve arama motorları içerisinde uygulama yapma	Araştırma konusunu sınırlandırır ve araştırma sorusunu oluşturur
Erişim	6.	Anahtar kelime belirleme Basit ve detaylı tarama Noktalama işaretleri ve Boolean operatörleri	Prezi üzerinden sözel sunum, soru-cevap, araştırma sorusu ve anahtar kelime belirleme, kütüphane kataloğu, elektronik veri tabanları ve arama motorları içerisinde arama	Anahtar kelimeleri belirler, MeSH (Medical Subject Headings) kullanır
	7.	Bilgiye erişim unsurları (bibliyografik künye, indeks, kütüphane katalogları) Bilgi kaynaklarının türleri ve özellikleri Bilgi kaynaklarına erişim	Prezi üzerinden sözel sunum, soru-cevap, basılı (fiziksel) ve elektronik (dijital) formattaki bilgi kaynaklarını inceleme, web üzerinden bilgi kaynaklarına erişim uygulamaları	Bilgi kaynağı türlerini tanıy ve erişim yollarını kestirir
	8.	Bilgi erişim sistemleri-1 Kütüphane kataloğu Kütüphane kaynakları ve özellikleri	Prezi üzerinden sözel sunum, soru-cevap, basılı (fiziksel) ve elektronik (dijital) formattaki bilgi kaynaklarını inceleme, kütüphane web sitesini/hizmetlerini inceleme, kütüphane kataloğunda basit ve ayrıntılı tarama yapma ve kaynağa ulaşma uygulamaları	Kütüphane kataloğu içinde basit ve detaylı tarama yapar
	9.	Bilgi erişim sistemleri-2 Elektronik veri tabanları, özellikleri ve içerikleri	Prezi üzerinden sözel sunum, soru-cevap, elektronik veri tabanlarında basit ve detaylı tarama yapma, birincil bilgi kaynağına ulaşma uygulamaları	Elektronik veri tabanları (Scienedriect, Elsevier, BMC Journal) içinde basit ve detaylı tarama yapar
	10.	Bilgi erişim sistemleri-3 Web kaynakları ve arama motorları Elektronik bilgi kaynakları	Prezi üzerinden sözel sunum, soru-cevap, arama motoru üzerinden basit ve detaylı tarama uygulamaları, arama motoru üzerinden kütüphane kataloglarına ve veri tabanlarına erişim uygulamaları	Web kaynaklarını tanıy, arama motoru üzerinden isabetli tarama yapar
Değerlendirme	11.	Bilginin/bilgi kaynaklarının değerlendirilmesi Değerlendirme ölçütlerini anlama Bilgiye dayalı sonuç ortaya koyma	Prezi üzerinden sözel sunum, soru-cevap, arama motoru üzerinden bilgiye erişim, bulunan bilgiyi kaynağına, yazarına, yapısına, kullanılabilirliğine göre değerlendirme ve yorumlama uygulamaları	Web üzerinden eriştiği bilgiyi ve bilgi kaynaklarını kullanmadan önce değerlendirir
Kullanma	12.	Bilginin kullanılması-1 Araştırma sonuçlarını yazılı sunumu Sunulacak olan bilgiyi düzenleme	Prezi üzerinden sözel sunum, soru-cevap, web üzerinden sözlü/yazılı sunum tekniklerini inceleme, örnek metin yazma, bilgileri organize etme uygulamaları	Tarama sonucu elde ettiği bilgiyi eski bilgileri ile harmanlayarak kullanır
	13.	Bilginin kullanılması-2 Metin içerisinde gönderi (atıf) ve dipnot kullanımı Kaynakça hazırlama	Prezi üzerinden sözel sunum, soru-cevap, web üzerinden farklı atıf türlerini inceleme, bilgisayarda metin oluşturma, atıf yapma, çeşitli formatlarda kaynakça oluşturma ve EndNote uygulaması	Tarama sonucu elde ettiği bilgi ile yeni bilgi üretir

Tablo 1 devamı

Boyut	Hafta	İçerik	Öğretim Teknikleri	Hedeflenen Kazanımlar
Etik ve Yasal Konular	14.	Bilgiye erişim ve kullanımına ilişkin etik ve yasal konuları anlama	Prezi üzerinden sözel sunum, soru-cevap, web üzerinden örnek olay/metin inceleme, örneklendirme, tartışma	Bilgiye erişim ve kullanım konusunda etik ve yasal konuları anlar
		Bilginin kullanımıyla ilgili etik ve yasal unsurlar Bilgi hırsızlığından (plagiarism) kaçınma		

Verilerin Analizi

Verilerin analizi IBM SPSS 21.0 paket programı içerisinde yapıldı. Araştırma kapsamında, normallik testi için verilerin normal dağılıma uygunluğu test edildi, ölçek verilerinin Skewness ve Kurtosis değerlerinin ± 1 sınırları içerisinde kaldığı ve Shapiro-Wilk Test istatistiğinin normal (simetrik) dağılıma sahip olduğu ($p > 0,05$) tespit edildiğinden parametrik analizlerin yapılmasının uygun olacağı görüldü.

Her bir parametre için yüzde, frekans, ortalama ve standart sapma hesaplandı. Öğrencilerin tanıtıcı özelliklerinin deney ve kontrol grubuna göre karşılaştırmasını yapmak için Ki-kare ve Fisher's Exact testi kullanıldı. Örnek hacmi küçük olduğunda hücrelerin beklenen değerinin 5'ten küçük olduğunda Fisher'in kesin olasılık testi uygulanması önerildiğinden, değişken değeri 5'in altında olanlarda Fisher's Exact test istatistiği, 5'in yukarısında olanlarda Pearson Ki-kare analizi kullanılmıştır (Güngör ve Bulut, 2008, s. 86). Kategorik değişkenlerin gösteriminde yüzde ve frekans dağılımları, sayısal değişkenlerin gösteriminde ortalama \pm standart sapma değerleri kullanıldı. Bilgi Okuryazarlığı Ölçeği puan ortalamalarının grup içi karşılaştırmasını yapmak için t test, gruplar arası karşılaştırmasını yapmak için Karma Desen (ANOVA) ve Tukey HSD çoklu karşılaştırma testi kullanıldı. Deney ve kontrol grubunun bilgi okuryazarlığı becerilerindeki zorlanma düzeylerinin zamana göre değişiminin değerlendirilmesinde tekrarlı ölçümlerde karma desenli ANOVA analizi ile etki büyüklüğünün değerlendirilmesinde Cohen's d ve %95 güven aralığı, etki büyüklüğü için parsiyel eta kare kullanıldı. Parsiyel eta kare bağımsız değişkenin bağımlı değişken üzerindeki etkisinin ne kadar büyük olduğunu söyler. Etki büyüklüğü, grupların ortalamaları arasındaki farkın ölçüsünü ve bağımsız değişkenin bağımlı değişken üzerindeki etkisinin büyüklüğünü gösteren standart bir değerdir. Etki büyüklüğü, evren için yapılan çıkarsamalardan farklı olarak sonuçların pratikteki önemini göstermek ve değişkenler arasındaki farkın önemini açıklamak için kullanıldı (Creswell, 2014, s. 165). Anlamlı bulgular olması durumunda anlamlılık düzeyi (p) ve etki büyüklüğü (η^2) rapor edildi. Cohen's d değeri 0,2'den küçük olması durumunda etki büyüklüğü "zayıf", 0,5 olması durumunda "orta", 0,8'den büyük olması durumunda ise "kuvvetli" olarak tanımlandı (Kılıç, 2014, s. 45). Parsiyel eta kare değerlendirilmesinde 0,010 "küçük", 0,059 "orta" ve 0,138 "geniş" kabul edildi (Kirk'den aktaran Özsoy ve Özsoy, 2013, s. 339).

Bulgular

Araştırmaya katılan öğrencilerin deney ve kontrol gruplarına göre dağılımı ve gruplar arası karşılaştırmalarına yönelik veriler Tablo 2'de yer almaktadır.

Tablo 2

Araştırmaya Katılan Öğrencilerin Tanımlayıcı Özelliklerinin Gruplar Arası Karşılaştırılması (n= 76)

Tanımlayıcı Özellikler	Deney Grubu (n=38)		Kontrol Grubu (n=38)		Test İstatistiği	p
	n	%	n	%		
Cinsiyet						
Kadın	30	78,9	34	89,5	$\chi^2=1,583$	0,208*
Erkek	8	21,1	4	10,5		
Yaş Grubu						
19-21	33	86,8	29	76,3	$\chi^2=1,401$	0,375
22-	5	13,2	9	23,7		
Yaşadığı Yer						
İl	24	63,2	29	76,3	$\chi^2=1,559$	0,318
İlçe ve köy	14	36,8	9	23,7		
Muzun Olduğu Lise						
Fen Lisesi	6	15,8	5	13,2	$\chi^2=0,106$	1,000
Anadolu veya Sağlık Meslek Lisesi	32	84,2	33	86,8		
Maddi Durumu						
İyi	5	13,2	5	13,2	$\chi^2=0,000$	1,000
Orta veya Kötü	33	86,8	33	86,8		
İkamet Durumu						
Kendi evim	15	39,5	21	55,3	$\chi^2=1,900$	0,251
Yurt ve Öğrenci evi	23	60,5	17	44,7		
Bilgi Teknolojileri Kullanım						
İyi	5	13,2	11	28,9	$\chi^2=2,850$	0,158
Orta veya Kötü	33	86,8	27	71,1		
Bilgi Okuryazarlığı Eğitimi Alma Durumu						
Evet	1	2,6	3	7,9	**	**
Hayır	37	97,4	35	92,1		
Lisansüstü Eğitim Alma İsteği						
Evet	14	36,8	11	28,9	$\chi^2=1,122$	0,571
Hayır	9	23,7	13	34,2		
Kararsızım	15	39,5	14	36,8		

Not. χ^2 : Ki-kare test istatistiği * Fisher's Exact test istatistiği ** Test istatistiği yapılamamıştır.

Tablo 2 incelendiğinde deney ve kontrol grubundaki öğrenciler arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark olmadığı ($p>0,05$), her iki grubun tanımlayıcı değişkenler açısından benzer özellik gösterdiği görüldü. Deney ve kontrol grubundaki öğrencilerin bilgi okuryazarlığı eğitim durumlarına yönelik özellikleri açısından karşılaştırılması yapıldı. Deney grubundaki öğrencilerin %97,4'ünün bilgi okuryazarlığına yönelik bir eğitim almadığı ve bilgi okuryazarlığı eğitimine gereksinim duyduğu tespit edildi. Öğrencilerin, araştırma ve bilimsel yazma faaliyetlerinin yoğun olarak gerçekleştirildiğini düşündükleri lisansüstü eğitim isteği sorgulandığında deney grubundaki öğrencilerin %36,8'i lisansüstü eğitim alma isteğini dile getirmiştir. Kontrol grubunda ise bu oran %28,9 olarak belirlenmiştir.

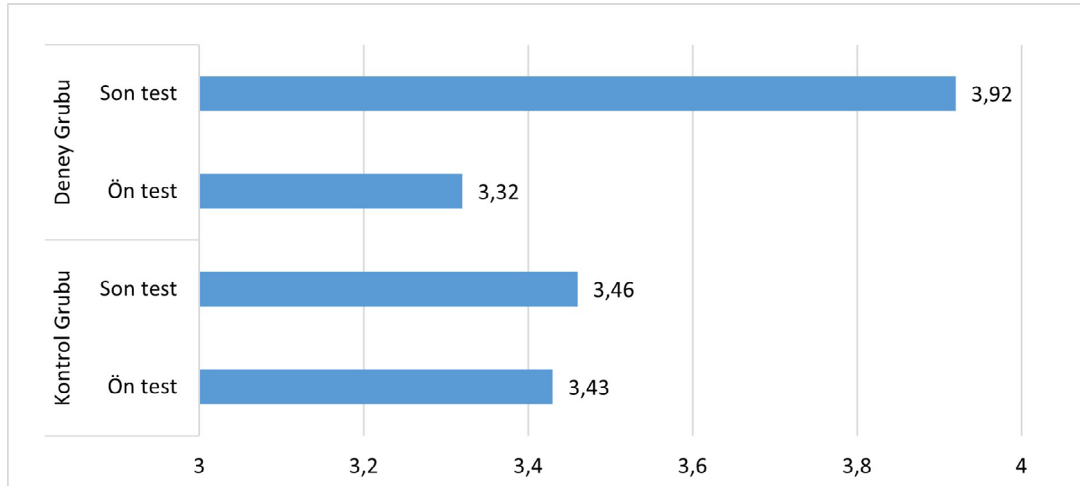
Araştırmaya katılan öğrencilerin Bilgi Okuryazarlığı Ölçek puan ortalamaları gruplar arası farkın karşılaştırılmasına yönelik bulgular incelendiğinde ön test puan ortalamaları açısından istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olmadığı ($t= -0,814$ $p=0,418$), ancak son test puan ortalamaları açısından deney grubu lehine an-

lamli farklılık olduğu ($t= 3,897$ $p=0,001$), deney grubunun son test puan ortalamasının ($3,92\pm 0,50$) kontrol grubundan ($3,46\pm 0,52$) daha yüksek olduğu ve gruplar arası farkın Cohen's d etki büyüklüğüne göre "kuvvetli" etki büyüklüğüne sahip olduğu belirlendi ($d=0,901$ $CI=3,56-3,82$ $p=0,001$). Buna göre deney grubunun bilgi okuryazarlığı becerilerindeki zorlanma düzeyi, kontrol grubuna göre anlamlı düzeyde azalmıştır ve bunun üzerinde bilgi okuryazarlığı eğitiminin "kuvvetli" düzeyde etkisi tespit edilmiştir.

Bilgi Okuryazarlığı Ölçek puan ortalamalarının grup içi karşılaştırma sonuçları incelendiğinde deney grubunda ön test ($3,32\pm 0,61$) ve son test ($3,92\pm 0,50$) ortalama değerleri arasındaki farkın istatistiksel olarak anlamlı olduğu tespit edildi ($t=-4,9106$ $p=0,001$ $d=1,076$ $CI=3,75-4,08$). Kontrol grubunda ise ön test ($3,43\pm 0,52$) ve son test ($3,46\pm 0,52$) puan ortalama değerlerinin benzer özellik gösterdiği ve farkın istatistiksel olarak anlamlı olmadığı görüldü ($t=0,271$ $p=0,788$ $d= 0,058$ $CI=3,28-3,63$). Bu bulgu, verilen bilgi okuryazarlığı eğitiminin deney grubunun bilgi okuryazarlığı becerilerindeki zorlanma düzeylerini kontrol grubuna göre farklılaştırdığını ve bu farkın istatistiksel olarak anlamlı olduğunu gösterdi (Şekil 1).

Şekil 1

Deney ve Kontrol Gruplarının Bilgi Okuryazarlığı Ölçek Puanlarının Zaman İçindeki Değişimi

Bilgi Okuryazarlığı Ölçek puan ortalamasının gruplara göre zaman içindeki değişimi Şekil 1'de yer almaktadır. Grup ve zaman değişkenlerinin birlikte kıyaslandığı Bonferroni testi sonuçlarına göre (Box's Test of Equality of Covariance Matrices 0,790 Levene testi $>0,05$) bilgi okuryazarlığı eğitimi deney grubu puanları son testte istatistiksel açıdan anlamlı şekilde yükselmiştir (Tablo 3).

Tablo 3

Öğrencilerin Bilgi Okuryazarlığı Ölçeği Puan Ortalamalarının Gruplar Arası Farkın Karşılaştırılması ve Zamana Göre Değişimine (Grup, Zaman ve Grup*Zaman Etkileşimi) Yönelik Bulgular

	Deney Grubu (n=38)	Kontrol Grubu (n=38)	Test İstatistiği	P	d (%95 CI)	Grup	Zaman	Grup* Zaman
	$\bar{x}\pm SD$	$\bar{x}\pm SD$						
Bilgi Okuryazarlığı Ölçeği (Ön Test)	3,32±0,61	3,43±0,52	t: -0,814	0,418	0,194 (3,25-3,50)	F: 3,671 p: 0,059 ηp2: 0,047	F: 14,320 p: 0,001 ηp2: 0,162	F: 11,663 p: 0,001 ηp2: 0,136
Bilgi Okuryazarlığı Ölçeği (Son Test)	3,92±0,50	3,46±0,52	t: 3,897	0,001	0,901 (3,56-3,82)			
Bilme (Ön Test)	3,29±0,63	3,33±0,63	t: -0,237	0,813	0,063 (3,17-3,45)	F:7,796 p: 0,007 ηp2: 0,095	F:7,464 p: 0,008 ηp2: 0,092	F:19,808 p: 0,001 ηp2: 0,138
Bilme (Son Test)	3,87±0,55	3,26±0,61	t: 4,567	0,001	1,102 (3,42-3,72)			
Erişim (Ön Test)	3,33±0,64	3,44±0,60	t: -0,803	0,425	0,177 (3,24-3,52)	F:2,852 p: 0,095 ηp2: 0,037	F:10,787 p: 0,002 ηp2: 0,127	F:8,402 p: 0,005 ηp2: 0,102
Erişim (Son Test)	3,91±0,50	3,48±0,56	t: 3,521	0,001	0,810 (3,56-3,82)			
Değerlendirme (Ön Test)	3,46±0,64	3,52±0,52	t: -0,393	0,696	0,103 (3,36-3,62)	F:2,883 p: 0,094 ηp2: 0,038	F:5,681 p: 0,020 ηp2: 0,071	F:5,585 p: 0,021 ηp2: 0,070
Değerlendirme (Son Test)	3,91±0,58	3,52±0,63	t: 2,813	0,006	0,644 (3,57-3,86)			
Kullanma (Ön Test)	3,11±0,74	3,35±0,66	t: -1,458	0,149	0,342 (3,07-3,39)	F:0,017 p: 0,897 ηp2: 0,001	F:7,089 p: 0,010 ηp2: 0,087	F:6,825 p: 0,010 ηp2: 0,084
Kullanma (Son Test)	3,62±0,65	3,35±0,60	t: 1,837	0,070	0,431 (3,34-3,63)			
Etik ve Yasal Konular (Ön Test)	3,42±0,87	3,49±0,79	t: -0,386	0,701	0,084 (3,26-3,64)	F:4,117 p:0,046 ηp2: 0,053	F:23,409 p: 0,001 ηp2: 0,240	F:9,642 p: 0,003 ηp2: 0,115
Etik ve Yasal Konular (Son Test)	4,28±0,67	3,68±0,62	t: 4,110	0,001	0,930 (3,82-4,14)			

Not. \bar{x} : Ortalama SD: Standart Sapma Medyan: Ortanca d: Cohen's d Etki Büyüklüğü %95 CI: Güven Aralığı F: Karma Desen ANOVA ηp2 : Parsiyel eta kare

Bilgi Okuryazarlığı Ölçek alt boyutları ön test puan ortalamaları açısından gruplar arasındaki farkın istatistiksel olarak anlamlı olmadığı (p>0,05), ancak son test puan ortalamaları açısından deney grubu lehine anlamlı bir farklılık olduğu (p<0,05) tespit edildi. Bilgi okuryazarlığı becerilerinin tüm boyutlarında deney grubunun son test puan ortalamalarının arttığı, gruplar arası farkın Cohen's d etki büyüklüğünün hem ölçek genelinde (d=0,901 p<0,05) hem de "Etik ve Yasal Konular" (d=0,930 p<0,05) ve "Bilme" (d=1,102 p<0,05) alt boyutlarında "kuvvetli" etki büyüklüğüne; "Erişim" (d=0,810 p<0,05) ve "Değerlendirme" (d=0,644 p<0,05) alt boyutlarında "orta" etki büyüklüğüne; "Kullanma" (d=0,43 p>0,05) alt boyutunda ise "zayıf" etki büyüklüğüne sahip olduğu belirlendi (Tablo 3). Böylece bilgi okuryazarlığı eğitiminin, "Kullanma" alt boyutu hariç tüm alt boyutlarda önemli bir etkiye sahip olduğu tespit edildi. Buna göre deney grubuna verilen eğitim, öğrencilerin

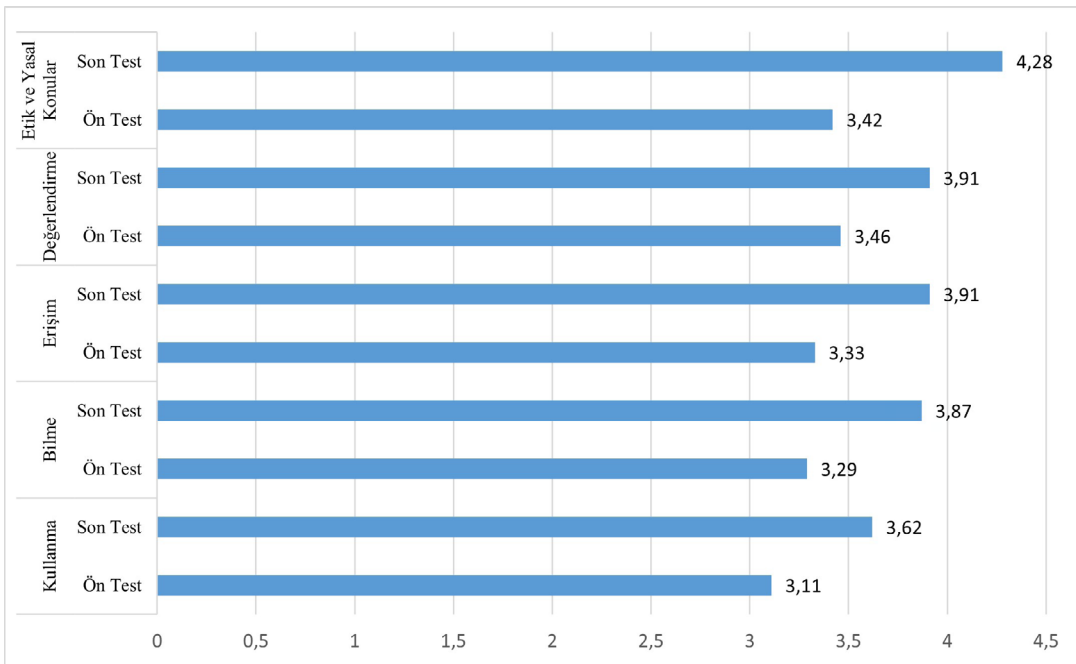
bilgi okuryazarlığı becerilerindeki zorlanma düzeyini azaltmak için etkili bir girişimdir, ancak “Kullanma” alt boyutundaki etkisi “zayıf” düzeyde olmuştur.

Araştırmada grupların zaman içerisindeki değişimini ayrı ayrı gözlemlemek adına Bonferroni testi uygulanarak grup ve zaman değişimi kıyaslandı. Karma desen ANOVA analizi kullanılarak gruplar arasındaki fark grup*zaman etkisi açısından da incelendi (Tablo 3). Grubun tek başına etkisinin istatistiksel olarak anlamlı olmadığı ($F=3,671$ $\eta^2=0,047$ $p=0,059$) ancak zamanın tek başına etkisinin ($F=14,320$ $\eta^2=0,162$ $p=0,001$) ve grup*zaman etkileşiminin (ortak etkisinin) ($F=11,663$ $\eta^2=0,136$ $p=0,001$) istatistiksel olarak anlamlı olduğu, bilgi okuryazarlığı eğitiminin öğrencilerin bilgi okuryazarlığı becerilerindeki zorlanma düzeyleri üzerindeki etkisinin zamana ve grup*zaman etkileşimine göre değişiminin “geniş” yani yüksek oranda etkili olduğu tespit edildi.

Bilgi Okuryazarlığı Ölçek alt boyutlarının gruplar arasındaki fark da grup, zaman ve grup*zaman etkileşimi açısından incelendi. “Bilme” ($F=7,796$ $\eta^2=0,095$ $p=0,007$) hariç grubun tek başına etkisinin istatistiksel olarak anlamlı olmadığı ($p>0,05$), ancak zamanın tek başına etkisinin istatistiksel olarak anlamlı olduğu, Bilgi Okuryazarlığı Ölçeği ($F=14,320$ $\eta^2=0,162$ $p=0,001$) ile “Etik ve Yasal Konular” alt boyutunda ($F=23,409$ $\eta^2=0,240$ $p=0,001$) “geniş”, diğer alt boyutlarda ise “orta” düzeyde ($\eta^2=0,071-0,127$ $p<0,05$) etki büyüklüğüne sahip olduğu belirlendi. Çalışma kapsamında grup ve zamanın ortak etkileşimsel etkisini gösteren grup*zaman etkileşiminin de istatistiksel olarak anlamlı olduğu, Bilgi Okuryazarlığı Ölçeği ve tüm alt boyutlarında “orta” düzeyde etki büyüklüğüne sahip olduğu belirlendi (Tablo 3). Bu sonuçlar doğrultusunda, uygulanan bilgi okuryazarlığı öğretim programının, hemşirelik 3. sınıf öğrencilerinin bilgi okuryazarlığı becerilerindeki zorlanma düzeyleri üzerinde anlamlı bir farklılık yarattığı ve bu farklılığın oluşmasında deney grubuna uygulanan eğitimin öğrencilerin bilgi okuryazarlığı becerilerindeki zorlanma düzeylerini pozitif yönde etkilediği ve bu etkinin “orta” düzeyde etki büyüklüğüne sahip olduğu görüldü.

Şekil 2

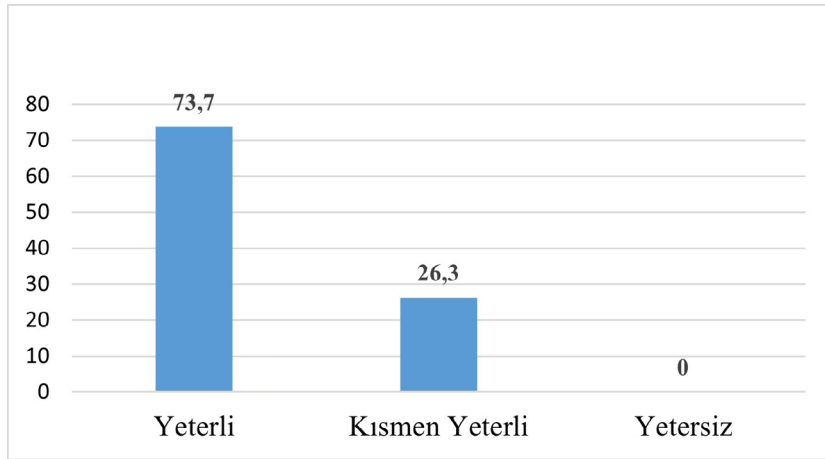
Deney Grubunun Bilgi Okuryazarlığı Ölçek Puanlarının Zaman İçindeki Değişimi

Deney grubunda Bilgi Okuryazarlığı Ölçek alt boyutları olan “Bilme”, “Erişim”, “Değerlendirme”, “Kullanma” ile “Etik ve Yasal Konular” açısından ön test ve son test puan ortalamalarının zaman içinde değişimine ilişkin sonuçlar Şekil 2’de yer almaktadır. Şekil 2’ye göre Bilgi Okuryazarlığı Ölçeği alt boyutlarının tamamında puan artışı görülmekle birlikte en yüksek puan artışının “Etik ve Yasal Konular” alt boyutunda olduğu görüldü.

Şekil 3

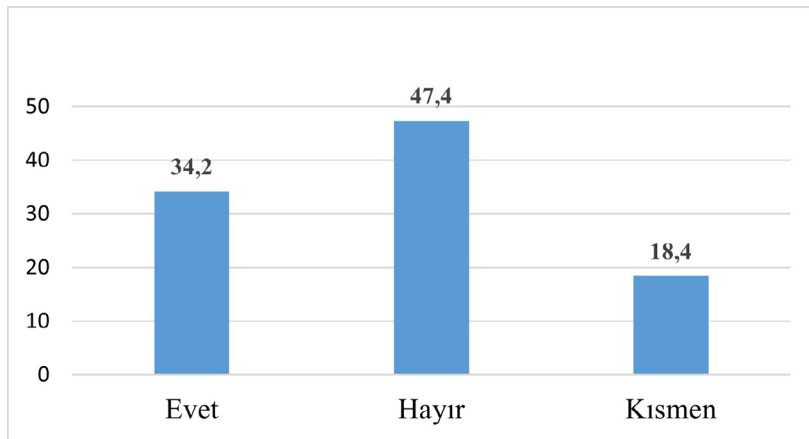
Deney Grubunun Bilgi Okuryazarlığı Eğitiminin Yeterlilik Durumlarına İlişkin Görüşleri

Deney grubunda yer alan öğrencilerin bilgi okuryazarlığı eğitimi sonrası son test kapsamında sorulan eğitimin yeterlilik durumuna ilişkin görüşleri Şekil 3’te yer almaktadır. Şekil 3’e göre deney grubuna verilen eğitimin yeterlilik durumuna ilişkin öğrencilerin %73,7’sinin aldığı eğitimi yeterli gördüğü belirlenmiştir. Öğrencilerin hiçbiri aldıkları eğitimin yetersiz olduğunu düşünmemektedir.

Şekil 4

Deney Grubunun Bilgi Okuryazarlığı Konusunda Kapsamlı Eğitim Gereksinimi

Deney grubunda yer alan öğrencilerin bilgi okuryazarlığı eğitimi sonrası son test kapsamında sorulan bilgi okuryazarlığı alanında kapsamlı eğitim gereksinimlerine ilişkin görüşleri Şekil 4’de yer almaktadır. Şekil 4’e göre deney grubundaki öğrencilerin %34,2’si kapsamlı bir eğitime gereksinim duyduğunu belirtmiştir. Bu kapsamda bir eğitime gereksinim duymayanların oranı %47,4’tür.

Tartışma

Mesleki ve sosyal ilişkiler başta olmak üzere yaşam boyu öğrenme deneyimi içinde gereksinim duyulan bilgi okuryazarlığı ile bilgi edinmeye yönelik becerilerin kazandırılması hedeflenmekte (Kumar ve Surendran, 2015; Kurbanoglu vd., 2006; Özel, 2016), her türlü öğretim programı ile (çevrim içi olarak sürdürüle bile) başarılı sonuçlar elde edilebileceği, ancak kapsamlı ve tekrarlanan uygulamalarla bilgi okuryazarlığı becerilerinin kazanılmasına daha fazla katkı sağlanabileceği rapor edilmektedir (Brettle ve Raynor, 2013; Farrell vd., 2013; Özbıçakçı vd., 2015). Kütüphaneciler, akademisyenler ve uzman derneklerle iş birliği (Barnard vd., 2005; Cantwell vd., 2021; Chen vd., 2022; Jacobs vd., 2003; Julien vd., 2018; Lau, 2006; Kurbanoglu ve Akkoyunlu, 2006; Nayda ve Cheri, 2008; Wadson ve Phillips, 2018) ve alana göre özelleştirilmiş bir öğretim programı ile verilmek istenen becerilerin aşamalı olarak geliştirilmesinin eğitimin etkinliği ve uzun vadeli olarak etkisini arttıracığına vurgu yapılmaktadır (Kurbanoglu ve Akkoyunlu, 2006; Nayda ve Rankin, 2008; Smith, 2019). Bilgilerin çok hızlı değişebildiği ve geçersiz hale gelebildiği sağlık sektöründe ihtiyaç duyulan bilgi okuryazarlığı becerilerinin geliştirilmesine yönelik eğitimler büyük önem teşkil etmektedir (Sonya, 2014, s. 14).

Hemşirelik uygulamalarında bilgiye ulaşmak, kanıt bulmak, kullanmak ve olumlu hasta deneyimleri sağlamak için ihtiyaç duyulan bilgi okuryazarlığı becerilerinin hemşirelik lisans eğitimi içerisinde geliştirilmesi teşvik edilmektedir (Stokes, 2013). Hemşirelik eğitimi içerisinde verilen bilgi okuryazarlığı eğitiminin öğretim yöntemleriyle bütünleştirilmesi (Chen vd., 2022; Zhong vd., 2018), bilgi okuryazarlığı yeterlik standartlarına uygunluğunun sağlanması (Wahoush ve Banfield, 2014) ve yaşam boyu öğrenmede kullanımının değerlendirilmesi açısından bütünlük programlara gereksinim duyulduğu belirtilmektedir (Zhong vd., 2018). Hemşirelik öğrencilerini bilgi okuryazarlığı becerileri ile donatmak ve onları göreve hazırlamak için çeşitli programlar yanı sıra kütüphane eğitimleri ile düzensiz bir şekilde verilen eğitimlerin yeterli görülmediği, hemşirelerin bilgi ihtiyacını giderme konusunda bilgi okuryazarlığı becerilerinin eksikliği nedeniyle kanıta dayalı uygulamalara hazır olmadığı belirlenmiştir (Farokhzadian vd., 2021, s. 8). Oysa, bilgi okuryazarlığı becerileri hemşireler için klinik uygulamalar ve kanıta dayalı hasta bakımı açısından hayati bir öneme sahiptir (Carter-Templeton vd., 2013, s. 208). Yapılan araştırmalarda hemşirelerin kanıta dayalı uygulamaların yanı sıra en iyi kanıtı bulma, doğru kaynakları belirleme, en uygun arama stratejisini seçme ve elde edilen kanıtları değerlendirme konusunda yeterli yetkinliğe sahip olmamaktan kaynaklı zorluklar yaşadığı tespit edilmiştir (Chen vd., 2022; Habibi vd., 2010; Jacops vd., 2003). Elektronik veri tabanları üzerinden bilgiye erişim amaçlı bilgi teknolojileri kullanım deneyimlerinin hemşirelik eğitim müfredatına dahil edilmesine karşılık klinik uygulamaya bağlanmadığında gereken becerilerin kazanımı açısından uygulamaların yetersiz görülmesi, kapsamlı bir öğretim programına duyulan gereksinimi artırmıştır (McNeil vd., 2005). Bilgi okuryazarlığı eğitimleri ile hemşirelerin hem eğitim hem de iş yaşamında bilgi arama, değerlendirme ve kullanma süreçlerinde yeterlik kazanabileceği (Stokes vd., 2021) ve kanıta dayalı uygulamanın temeli olan elektronik ortamda bilgiye erişim becerilerine katkı sağlayabileceği belirlenmiştir (Jacobs vd., 2003).

Alanda yapılan çalışmalar, bilgi okuryazarlığı becerilerinin sağlık alanında lisans öğrenimi gören öğrencilere ilk iki yıl içinde kazandırılmasının önemli olduğunu, ancak 1. ve 2. sınıflarda yoğun olarak alınan sağlık hizmetleri derslerinde öğrencilerin bilgi okuryazarlığı becerilerini herhangi bir sağlık hizmetiyle eşleştirememesi eğiliminde olduklarını göstermiştir (Sonya, 2014, s. 14). Çalışma kapsamında, akademisyen ön görüşmesi doğrultusunda hemşirelik eğitiminde bilgi okuryazarlığına yönelik derslerin 3. sınıftan itibaren alınmaya başlaması ve yoğun klinik uygulamalar nedeniyle 4. sınıflara ulaşmanın zor olması yanı sıra bilgi okuryazarlığını ger-

çek hayattaki sağlık hizmetleriyle eşleştirmek ve klinik senaryolara dayalı uygulamaları anlamalarını sağlamak adına (Carter-Templeton vd., 2013; McNeil vd., 2005) öğrencilerin belirli bir farkındalık düzeyine ulaşmış ve meslek bilincini kazanmış olması unsurları göz önünde bulundurularak çalışma 3. sınıfta eğitim alan öğrenciler üzerinde gerçekleştirilmiştir.

Bilgi okuryazarlığı eğitiminin hemşirelik öğrencilerinin bilgi okuryazarlığı becerilerindeki zorlanma düzeylerine etkisini belirlemek amaçlı gerçekleştirilen çalışmada, öncelikle öğrencilerin deney ve kontrol gruplarına göre dağılımı incelenmiş, her iki grubun tanımlayıcı değişkenler açısından benzer özellik gösterdiği belirlenmiştir ($p>0,05$). Bu sonuç çalışmaya alınan öğrencilerin tanıtıcı özelliklerine yönelik bir farklılık olmadığı, grupların yapılan eğitim programının etkinliğini değiştirebilecek bir özellik taşımadığını göstermektedir. Çalışmada bilgi okuryazarlığı eğitimi, alan literatürü ve bilgi okuryazarlığı standartları doğrultusunda 14 haftalık sistematik bir öğretim programı şeklinde tasarlanmış ve mesleki gereksinimlere uygun olarak şekillendirilen web üzerinden (çevrim içi) uygulamalarla desteklenerek verilmiştir. Hazırlanan öğretim programının gereksinim duyulan bilgi okuryazarlığı becerilerini kapsamı (Polat, 2006, s. 256), hemşirelik bölümü ile ortak temalı olarak uzman bir eğitmen ve kütüphaneci tarafından (Barnard vd., 2005; Cantwell vd., 2021; Nayda ve Rankin, 2008), kapsamlı bir öğretim programı doğrultusunda (Smith ve Sanger, 2023) ve çevrim içi uygulamalarla desteklenerek yürütülmesinin eğitimin etkinliği arttıran önemli unsurlar olduğu doğrulandı. Çalışma sonucunda, Faydalıgöl ve Çolakkol'un (2015) da belirtildiği gibi web üzerinden uygulamalarla desteklenen bilgi okuryazarlığı eğitimi ile kazanılan deneyimlerin öğrencilerin bilgi okuryazarlığı becerilerindeki zorlanma düzeylerini azaltmada etkili olduğu belirlendi.

Araştırmaya katılan öğrencilerin gruplar arası karşılaştırılması yapıldığında anlamlı bir farklılık görülmezken, zaman ve grup*zaman etkileşimine yönelik bulgularda, son test ortalamaları açısından deney grubu lehine anlamlı farklılık olduğu tespit edildi. Bilgi okuryazarlığı eğitimini almayan kontrol grubunda anlamlı bir farklılık gözlemlenmezken ($p>0,05$), eğitime katılan deney grubunun Bilgi Okuryazarlığı Ölçek puanları önemli bir oranda arttı ($p<0,05$). Bilgi okuryazarlığı becerilerinin tüm boyutlarında deney grubunun son test puan ortalamaları artarken, gruplar arası farkın Cohen's d etki büyüklüğünün, "Kullanma" alt boyutu hariç "kuvvetli" ve "orta" düzeye sahip olduğu tespit edilmiştir. Bu bulgu, tespit edilen "kuvvetli" etkinin zamana yani verilen eğitime ve geçen süreye bağlı olarak artış gösterdiği şeklinde yorumlanabilir. Kurbanoğlu ve Akkoyunlu (2006) ile Özgüven'in (2019) çalışmasında olduğu gibi deney grubunun bilgi okuryazarlığı becerilerindeki zorlanma düzeylerinin uygulanan eğitim sonucunda azaldığı ve eğitim müdahalesinin gruplar arasındaki farkın etki büyüklüğünü arttırdığı belirlendi. Kontrol grubunda yer alan öğrencilerde meydana gelen 0,03 puanlık değişim 3. sınıf hemşirelik eğitim müfredatı kapsamında verilen eğitim kaynaklı olabileceği gibi, bu öğrencilere uygulanan ön testin farkındalık oluşturmasından da kaynaklanmış olabilir. Eğitime katılan deney grubunda bu oranın çok daha yüksek olması ise uygulanan öğretim programının başarısına bağlanabilir. Sonuç olarak hemşireleri, bilgi okuryazarlığı becerileri ile donatmak için etkili girişimsel stratejiler olarak gösterilen eğitimlerin hayatın ayrılmaz bir parçası haline gelen web üzerinden uygulamalarla desteklenmesinin, hemşirelerin bilgi okuryazarlığı becerilerinin geliştirilmesinde etkili olduğu belirlenmiştir (Brettle ve Raynor, 2013; Farokhzadian vd., 2021; McGowan vd., 2020; Stokes, 2013). Elde edilen bulgular doğrultusunda, web uygulamalarıyla desteklenen bilgi okuryazarlığı öğretim programının hemşirelik öğrencilerinin bilgi okuryazarlığı beceri düzeylerini geliştirmede önemli bir etkiye sahip olduğunu doğrulanmış ve araştırma kapsamında test edilmek amacıyla oluşturulan, " H_1 : Web uygulamalarıyla desteklenen bilgi okuryazarlığı eğitimi hemşirelik bölümü öğrencilerinin bilgi okuryazarlığı becerilerindeki zorlanma düzeylerini kontrol grubuna göre azaltır" hipotezi kabul edilmiştir.

Eğitim müdahalesi ile Bilgi Okuryazarlığı Ölçeği ve alt boyutlarının tamamında anlamlı bir farklılık görülmekle birlikte en büyük puan farkının “Etik ve Yasal Konular” (0,86) ile “Bilme” (0,58) ve “Erişim” (0,58) boyutlarında olduğu görüldü (Şekil 2). Bilgi Okuryazarlığı Ölçeği kullanılan diğer çalışmaların (Kızıl, 2007; Özel, 2016; Özen vd., 2020; Özgüven, 2019; Polat, 2005; Sevim ve Kavak, 2020) aksine, hemşirelik öğrencilerinin ön test puanlarının (3,11-3,46±0,63-0,87) nispeten daha yüksek olduğu, öğrencilerin %97,4’ü 3. sınıfa gelene kadar doğrudan bilgi okuryazarlığı alanında bir eğitim almamış olmasına rağmen temel düzeyde bilgi okuryazarlığı becerilerine sahip olduğu tespit edildi. Bu sonuç bilgi yoğunluğu yüksek klinik ortamlarda görev alan hemşirelik öğrencilerinin bilgi okuryazarlığı becerilerinin temel düzeye sahip olduğunu (Julien vd., 2018; Purnell vd., 2020) doğrulamakla birlikte, hemşirelik eğitim programlarının kapsamlılığı ve bakımlarından sorumlu oldukları hastaların değişken özellikleri nedeniyle öğrencilerin bilgi okuryazarlığı becerilerinin eğitim süreçleri içerisinde spontan şekilde gelişmiş olabileceğini de düşündürmüştür.

Bilgi Okuryazarlığı Ölçeği ve alt boyutlarının gruplar arasındaki karşılaştırmasında zaman ve grup* zaman etkileşimi açısından etki büyüklüğü hesaplandı. APA (American Psychological Association) tarafından pratik anlamlılık için uzun zamandır bilimsel araştırmalarda yer alması ve p anlamlılık değeri ile birlikte hesaplanarak rapor edilmesi gerektiği belirtilen (Özsoy ve Özsoy, 2013, s. 337) etki büyüklüğü (effect size), bağımsız değişkenin bağımlı değişken üzerindeki etkisini açıklamak için kullanıldı. Yapılan analizler sonucunda deney grubunun son test puanlarının kontrol grubundan daha yüksek olduğu ve gruplar arasındaki farkın Cohen’s d etki büyüklüğü hesaplamalarına göre Bilgi Okuryazarlığı Ölçeği ile “Etik ve Yasal Konular” ve “Bilme” alt boyutlarında “kuvvetli” etki büyüklüğüne; “Erişim” ve “Değerlendirme” alt boyutlarında “orta” etki büyüklüğüne; “Kullanma” alt boyutunda ise “zayıf” etki büyüklüğüne sahip olduğu belirlendi. Bu durum bilgi okuryazarlığı eğitiminin, “Kullanma” alt boyutu hariç tüm alt boyutlarda önemli bir etkiye sahip olduğunun tespit edilmesi açısından önemlidir. Buna göre deney grubuna verilen eğitim, öğrencilerin bilgi okuryazarlığı becerilerindeki zorlanma düzeyini azaltmak için etkili bir girişimdir, ancak “Kullanma” alt boyutundaki etkisi “zayıf” düzeyde olmuştur. Bilgi Okuryazarlığı Ölçeği’nin “Kullanma” alt boyutunda yer alan maddeler genel anlamda araştırma sonuçlarının yazılı ve sözlü olarak sunumu ve bu kapsamda kullanılan bilgi kaynaklarının metin içinde ve kaynakçada sunumu ile ilgilidir. Buna göre deney grubuna verilen eğitimin, öğrencilerin bilgi okuryazarlığı becerilerindeki zorlanma düzeyini azaltmak için etki seviyesi “kuvvetli” bir girişim olduğu, ancak bilginin/bilgi kaynaklarının kullanımına ve sunumuna ilişkin yeterli derecede etkili olmadığı belirlendi. Kızıl (2007), Polat (2005) ile Sevim ve Kavak’ın çalışmasında (2020) ise “Kullanma” en az zorlanılan boyut olarak dikkati çekmektedir. Bu durum, aradan geçen zamana rağmen “Kullanma” boyutunda daha az zorlanma durumu devam ederken hemşirelik öğrencilerinin bu konuda farklılaştığını göstermesi açısından önemlidir.

Deney grubunun ön test sonuçları öğretim programı sonrası alınan son test sonuçları ile karşılaştırıldığında öğrencilerin zorlandığı becerilerin sıralamasında herhangi bir değişiklik olmamakla birlikte en büyük farkın “Etik ve Yasal Konular” boyutunda ($\bar{x}=4,28$) gerçekleştiği tespit edilmiştir. Bu bulgu, çalışma kapsamında “kuvvetli” etkiye sahip olan “Etik ve Yasal Konular” alt boyunun bilgi okuryazarlığı eğitimi ile en büyük gelişme sağlanan alt boyut olduğunu göstermiştir. Bu doğrultuda bilgi okuryazarlığı becerilerinin hemşirelik eğitimi yanı sıra hemşirelik uygulamalarında yasal gereklilikleri bilme ve uygulamadaki yardımcı rolü nedeniyle hemşirelik eğitimi süresi içerisinde kazanılması beklenen temel beceriler arasında yer aldığı doğrulandı (McGowan vd., 2020; Nayda ve Cheri, 2008). Suliman ve arkadaşlarının (2022) belirttiği gibi mesleki bakımdan etik ve yasal konuların ediniminde bilgi okuryazarlığı eğitiminin önemi ortaya çıktı. Hemşirelerin bakım görevi için

gereksinim duyduğu standartları ve mevzuatı anlama, mesleki etiğe uygun hareket etme ve kalite geliştirme gibi uygulamaları sürdürebilme açısından etik ve yasal konuları bilme gereksinimlerinin yüksek olduğu (Andre ve Barnes, 2010), güvenilir kaynakları belirleyebilmeleri ve bilgileri sorumlu ve etik bir şekilde kullanabilmeleri gerektiğinin bilincinde oldukları (Fetter vd., 2023), bilgiye erişimi ve kullanımı yönündeki çabalarının ise kapsamlı ve sistemli bir yapıya sahip olduğu takdirde önemli bir gelişme göstereceği (Shamsaee vd., 2021) doğrulandı.

Deney grubunda yer alan öğrencilerin bilgi okuryazarlığı eğitimi sonrası %73,7'sinin aldığı eğitimi yeterli gördüğü, yetersiz gören kimsenin bulunmadığı belirlendi. Deney grubundaki öğrencilerin %34,2'sinin kapsamlı bir eğitime gereksinim duyduğu belirlenirken, gereksinim duymayanların oranı %47,4 olarak tespit edilmiştir. Öğrencilerin yüksek oranda aldıkları eğitimi yeterli görürken, kapsamlı eğitim gereksinimlerinin devam etmesiyle ilgili olarak, bilgi okuryazarlığı becerilerin aşamalı olarak geliştirilmesi gerektiği (Kurbanoğlu ve Akkoyunlu, 2006; Nayda ve Rankin, 2008; Smith, 2019) ve öğrencilerin bilgi okuryazarlığı becerilerindeki zorlanma düzeyleri azaldıkça ve artan farkındalıkla alanda daha fazla eğitim alma gereksinimi hissettiği görüldü.

Araştırma sonucunda hemşirelik öğrencilerinin bilgi teknolojisi kullanım düzeyinin "İyi" olmadığı görüldü (Tablo 2). Literatürde bilgi okuryazarlığının bilgisayar okuryazarlığı ve bilişim farkındalığı gibi kavramlarla birlikte değerlendirilmesi (Saranto ve Hovenga, 2004) bilişim sistemlerinin bilgi okuryazarlığı üzerindeki artan etkisini göstermektedir. Öğrencilerin bilgi teknolojileri kullanım düzeyindeki yetersizliği, web kaynakları ve özellikle elektronik veri tabanlarında yer alan bilgiye erişim açısından kritik bir ihtiyaç olarak nitelendirilmekte ve öğretim programı içerisine dâhil edilmesi gereken temel bir unsur olarak değerlendirilmektedir (Sayın vd., 2020; McCannon ve O'Neal, 2003; McNeil vd., 2005). Elektronik bilgi kaynaklarının egemen olduğu günümüz bilgi dünyasında bireyin bilgisayar ve internet kullanım becerileri önem taşımaktadır. Özgüven (2019) çalışmasında katılımcılar bilgisayar ve internet kullanım beceri düzeylerini yeterli gördüklerini ancak araştırma sonuçlarının aksi yönde olduğunu tespit etmiştir. Bu çalışmada ise öğrenciler tarafından bilgi teknolojisi kullanım düzeyinin %86,8 oranında "Orta" ve "Kötü" olarak nitelenirken, bilgi okuryazarlığı ve alt boyutlarının ortalamalarının yüksek olması ($\bar{x}=3,62-4,28$), Özgüven'in (2019) çalışmasında olduğu gibi verilerin tersini gösterdiğini işaret etmektedir. Sağlık bilgilerinin edinimi ve iletiminde kullanılan bilgi teknolojileri ve iletişim platformu sayısı hızla artarken, hemşirelik öğrencilerinin bilgiye erişimi yanı sıra sağlık sistemlerini doğru kullanmaları açısından bilgi teknolojilerini etkin kullanma gereksinimleri de artmaktadır (Wu vd., 2023). Amerikan Hemşireler Derneği, hemşirelik bilişim uygulamaları için kapsam ve standartları yenilemiş, bilgi okuryazarlığı becerileri ve genel bilişim yeterliklerini tanımlamıştır (McNeil vd., 2005). Ancak bilgi okuryazarlığı yeterliklerinde bilgi teknolojileri kullanımının etkisi kabul edilmekle birlikte (Özkul ve Kaya, 2009) konu bu çalışma kapsamında ayrıntılı olarak değerlendirilememiştir.

Sonuç ve Öneriler

Araştırma sonucunda deney grubuna verilen bilgi okuryazarlığı eğitiminin öğrenciler üzerinde pozitif yönde anlamlı bir değişim yarattığı tespit edildi. Elde edilen bulgular doğrultusunda hemşirelik 3. sınıf öğrencileri arasından belirlenen deney grubuna verilen bilgi okuryazarlığı eğitiminin, bir öğretim programı ve web destekli uygulamalar eşliğinde verilmesinin, öğrencilerin bilgi okuryazarlığı becerilerindeki zorlanma düzeylerini azaltmada etki düzeyi "kuvvetli" bir girişim olduğu belirlendi. Uygulanan eğitimin, ACRL tarafından bilgi okuryazarlığının temelini oluşturan bilme, erişim, değerlendirme, kullanma ile etik ve yasal konuları kapsa-

yan beş standart kapsamında etkinliği incelendiğinde, “Etik ve Yasal Konular” ve “Bilme” üzerinde “kuvvetli”; “Erişim” ve “Değerlendirme” üzerinde “orta”; “Kullanma” üzerinde ise “zayıf” etki büyüklüğüne sahip olduğu belirlendi.

Yaşam boyu öğrenmeyi ve güncel bilgiyi takip etmeyi gerektiren hemşirelik mesleğinde bilgi okuryazarlığı eğitimi büyük önem taşımaktadır. Deney grubuna verilen eğitim sonrası bilgi okuryazarlığı becerilerindeki zorlanma düzeylerinin azalması, uygulanan öğretim programının yeterliliğine ve yararlarına işaret etmektedir. Mesleki bilgilerin sürekli güncellenmesini gerektiren hemşirelikte, öğrencilik yıllarından başlayarak etkinliği kanıtlanmış eğitim yöntemleri ile bilgi okuryazarlığı becerilerinin geliştirilmesi önerilir. Uygulanan eğitimin başarısında öğretim programının önemli bir etkisi olduğu tespit edildi. Bu bağlamda, alanında uzman akademisyen ve kütüphanecilerden destek alınarak oluşturulan ve sistemli bir içeriğe sahip bilgi okuryazarlığı öğretim programlarının hazırlanarak yüksek öğretim programlarına eklenmesi ve öğrenci gereksinimleri doğrultusunda belirlenen alanlarda web uygulamalarıyla desteklenmesi önerilir. Çalışma kapsamında geliştirilen öğretim programının hemşirelik eğitimine olduğu gibi mesleki gelişime etkisinin de test edilmesi gerekir. Hemşirelikte bilgi okuryazarlığı eğitiminin meslek ve öğrenci profili doğrultusunda özelleştirilmesi, farklı kapsam ve içerikteki programlarla verilmesinin klinik uygulamalara katkısı yönünde uygulamaya yönelik çalışmalara gereksinim duyulmaktadır. Bu bağlamda bilgi okuryazarlığı becerilerindeki zorlanma düzeylerinin azaltılmasına yönelik öğretim programının etkinlik süresinin belirlenmesi ve klinik uygulamalardaki etkinliğinin test edilmesine yönelik daha fazla çalışma yapılması ve öğretim programının etkinliğinin farklı gruplar üzerinde test edilmesi önerilmektedir.

Bilgi okuryazarlığı becerilerinin gelişimi ve sürekliliğinin sağlanmasında üniversitelere büyük bir sorumluluk düşmektedir. Üniversite öğrencilerine, bilgi okuryazarlığı becerilerinin kazandırılması ve ilerleyen dönemler, hatta mezun öğrenciler için seçmeli ve uygulamaya yönelik ileri düzey öğretim programlarının yapılandırılması önerilmektedir. Bilgi okuryazarlığı eğitimlerinin pratiğe yönelik çevrim içi uygulamalarla desteklenmesi yönünde farklı eğitim yaklaşımlarının etkinliğini değerlendiren çalışma sayısının artırılması ve en iyi uygulamaların belirlenerek yükseköğretimde temel programlar içerisine dahil edilmesi önerilmektedir.

Araştırmanın Sınırlılıkları

Araştırma, çalışmanın yapıldığı üniversitenin hemşirelik bölümünde öğrenim gören 3. sınıf öğrencileri ile sınırlandırılmış olup sonuçları sadece çalışma evrenine genellenebilir. Çalışma, öğrencilerin eğitim-öğretim dönemi içerisinde ve sınıf ortamında yapılmıştır. Çalışmaya başlamadan önce öğrencilerin bilgi okuryazarlığı düzeylerini tespit etmek amaçlı bir çalışma yapılmamış, tüm öğrencilerin bilgi okuryazarlığı düzeyleri benzer kabul edilmiştir.

İzin ve Katkı Bildirimleri

Araştırmanın Etik Boyutu: Araştırma için Etik Kurul onayı (Toplantı Sayısı: 2022/8 Karar Sayısı: 2022/56) ile çalışma izni (10.11.2022. E.415280) alındı. Çalışmaya katılan öğrencilere araştırmanın amacı açıklanarak, bilgilendirilmiş onamları alındı.

Yazar Katkıları: Yazarlar makaleye eşit oranda katkı verdiklerini beyan etmişlerdir.

Kaynakça

- ACRL (Association of College and Research Libraries). (1998). *A progress report on information literacy: An update on the American Library Association Presidential Committee on Information Literacy: Final report*. <https://www.ala.org/acrl/publications/whitepapers/progressreport>
- ACRL (Association of College and Research Libraries) (2000). *Information literacy competency standards for higher education*. Approved by the Board of Directors of the ACRL. <https://alair.ala.org/handle/11213/7668>
- ACRL (Association of College and Research Libraries). (2013). *Information literacy competency standards for nursing*. <http://www.ala.org/acrl/standards/nursing>
- ACRL (Association of College and Research Libraries). (2016). *Framework for information literacy for higher education*. <https://www.ala.org/acrl/standards/ilframework>
- ALA (American Library Association). (1989). *Presidential Committee on Information Literacy: Final report*. <https://www.ala.org/acrl/publications/whitepapers/presidential>
- Al-Moteri, M. (2023). Evidence-based information-seeking behaviors of nursing students: Concurrent think aloud technique. *Heliyon*, 9(4).
- Altun, A. (2005). *Gelişen teknolojiler ve yeni okuryazarlıklar*. Anı Yayıncılık.
- Anagün, Ş. S., Atalay, N., Kılıç, Z. ve Yaşar, S. (2016). Öğretmen adaylarına yönelik 21. yüzyıl becerileri yeterlilik algıları ölçeğinin geliştirilmesi: Geçerlik ve güvenirlik çalışması. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, (40), 160-175.
- Andre, K. ve Barnes, L. (2010). Creating a 21st century nursing work force: Designing a Bachelor of Nursing Program in response to the health reform agenda. *Nurse Education Today*, 30(3), 258-263.
- Arvianto, F., Slamet, S. Y. ve Andayani. (2023). Designing an instrument to measure digital literacy competence using the 4D model. *International Journal of Instruction*, 16(4), 845-860.
- Barnard, A., Nash, R., ve O'Brien, M. (2005). Information literacy: developing lifelong skills through nursing education. *Journal of Nursing Education*, 44(11), 505-510.
- Brettle, A. ve Raynor, M. (2013). Developing information literacy skills in pre-registration nurses: An experimental study of teaching methods. *Nurse Education Today*, 33(2), 103-109.
- Cantwell, L. P., McGowan, B. S., Planchon Wolf, J., Slebodnik, M., Conklin, J. L., McCarthy, S. ve Raszewski, R. (2021). Building a bridge: A review of information literacy in nursing education. *The Journal of Nursing Education*, 60(8), 431-436.
- Carter-Templeton, H. D., Patterson, R. B. ve Mackey, S. (2013). Nursing faculty and student experiences with information literacy: A pilot study. *Journal of Nursing Education and Practice*, 4(1), 208-217.
- Chen, C. C., Wang, N. C., Tang, K. Y. ve Tu, Y. F. (2022). Research issues of the top 100 cited articles on information literacy in higher education published from 2011 to 2020: A systematic review and co-citation network analysis. *Australasian Journal of Educational Technology*, 38(6), 34-52.
- Creswell, J. W. (2014). *Research Design (Araştırma Deseni)*. Selçuk Beşir Demir (Çev. Ed.). Eğiten Kitap Yayıncılık.

- Davis, A. L. (2013). Using instructional design principles to develop effective information literacy instruction: The ADDIE model. *College & Research Libraries News*, 74(4), 205-207.
- Ekici, M ve Kıyıcı, M. (2012). Sosyal ağların eğitim bağlamında kullanımı. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(2), 156-167.
- Ertürk Yavuz, M. ve Köseoğlu, Ş. (2022). Hemşirelik öğrencilerinin bilimsel bilgi kullanım durumlarının belirlenmesi. *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi*, 12(1), 180-186.
- Farokhzadian, J., Jouparinejad, S., Fatehi, F. ve Falahati-Marvast, F. (2021). Improving nurses' readiness for evidence-based practice in critical care units: Results of an information literacy training program. *BMC Nursing*, 20(1).
- Farrell, A., Goosney, J. ve Hutchens, K. (2013). Evaluation of the effectiveness of course integrated library instruction in an undergraduate nursing program. *Journal of the Canadian Health Libraries Association*, 34(3), 164-175.
- Faydalıgöl, Ö. D. ve Çolakkol, A. (2015). Information literacy education for the students of the department of nursing. [Bildiri] 6th International Symposium on Information Management in an Changing World, November, 25-27, Guangzhou, China.
- Fetter, K., Wilford, B. N., Brodie, J. ve Mulkey, D. C. (2023). Integrating information literacy into nursing education. *Nursing*, 53, 17-19.
- Gedikçi Öndoğan, A. (2022). Metaverse ve dijital okuryazarlık. A. Güven ve M.S. Tam (Eds.), *Alternatif dijital evren metaverse-I: Kavramsal tartışmalar, sosyoloji, psikoloji ve etik içinde*. (s. 81-101) Necmettin Erbakan Üniversitesi Yayınları.
- Güngör, M. ve Bulut, Y. (2008). Ki-kare testi üzerine. *Fırat Üniversitesi Doğu Araştırmaları Dergisi*, 7(1), 84-89.
- Habibi, S., Rezaei Hachesoo, P. ve Tabaghi, R. (2010). Enhancing information literacy as a base of developing evidence-based nursing. *Health Information Management*, 7(3), 371-378.
- Haines, M. ve Horrocks, G. (2006). Health information literacy and higher education: The King's College London approach. *Library Review*, 55(1), 8-19.
- Hashempour, L. (2016). Hemşirelerin bilgi gereksinimleri ve bilgi arama davranışları. 1. Uluslararası Öğrenciler Sosyal Bilimler Kongresi.
- İnal, K. (2020). *Dijital çağda okuryazarlık: Uzaktan eğitim ve okulsuz toplum*. Töz Yayınları.
- Jacobs, S. K., Rosenfeld, P. ve Haber, J. (2003). Information literacy as the foundation for evidence-based practice in graduate nursing education: A curriculum-integrated approach. *Journal of Professional Nursing*, 19(5), 320-328.
- Julien, H., Gross, M. ve Latham, D. (2018). Survey of information literacy instructional practices in US academic libraries. *College & Research Libraries*, 79(2), 179-199.

- Kandemir, M. ve DüNDAR, H. (2008). Duygusal okuryazarlık ve duygusal okuryazar öğrenme ortamları. *Sakarya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, (16), 83-90.
- Karagözoğlu, Ş. (2006). Bilim, bilimsel araştırma süreci ve hemşirelik. *Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi*, 13(2), 64-71.
- Kılıç, S. (2014). Etki büyüklüğü. *Journal of Mood Disorders*, 4(1), 44-46.
- Kızıl, M. (2007). Yükseköğretimde bilgi okuryazarlığı: Selçuk Üniversitesi örneği. [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Selçuk Üniversitesi.
- Kumar, S. K. ve Surendran, B. (2015). Information literacy for lifelong learning. *International Journal of Library and Information Studies*, 5. 130-137.
- Kurbanoglu, S. S. (2010). Bilgi okuryazarlığı: Kavramsal bir analiz. *Türk Kütüphaneciliği*, 24(4), 723-747.
- Kurbanoglu, S. S., Akkoyunlu, B. ve Umay, A. (2006). Developing the information literacy self-efficacy scale. *Journal of Documentation*, 62(6), 730-743.
- Kurbanoglu, S. S. ve Akkoyunlu, B. (2006). Bilgi okuryazarlığı: Bir ilköğretim okulunda yürütülen uygulama çalışması. *Türk Kütüphaneciliği*, 16(1), 20-40.
- Kurudayıoğlu, M. ve Tüzel, S. (2010). 21. yüzyıl okuryazarlık türleri, değişen metin algısı ve Türkçe eğitimi. *Türklük Bilimi Araştırmaları*, (28), 283-298.
- Lau, J. (2006). *Guidelines on information literacy for lifelong learning*. <https://www.ifla.org/wp-content/uploads/2019/05/assets/information-literacy/publications/ifla-guidelines-en.pdf>
- Li, X., Zhang, J. Y., Zheng, Y. X., Wang, Y. X. ve Hao, W. N. (2022). Factors associated with information literacy of nursing undergraduates in China. *BMC Nursing*, 21(1).
- Matthias, A. D., Scott, M. D., Ivins, T. ve Osinski, J. (2021). Enhancing the relevance and use of information literacy in future nurse educators. *Nursing Education Perspectives*, 42(5), 327-328.
- McCannon, M. ve O'Neal, P. V. (2003). Results of a national survey indicating information technology skills needed by nurses at time of entry into the work force. *Journal of Nursing Education*, 42(8), 337-340.
- McGowan, B. S., Cantwell, L. P., Conklin, J. L., Raszewski, R., Wolf, J. P., Slebodnik, M., McCarthy, S. ve Johnson, S. (2020). Evaluating nursing faculty's approach to information literacy instruction: A multi-institutional study. *Journal of the Medical Library Association*, 108(3), 378-388.
- McNeil, B. J., Elfrink, V. L., Piercec, S. T., Beyea, S. C., Bickford, C. J. ve Averill, C. (2005). Nursing informatics knowledge and competencies: A national survey of nursing education programs in the United States. *International Journal of Medical Informatics*, 74(11-12), 1021-1030.
- Miller, L. C., Jones, B. B., Graves, R. S. ve Sievert, M. C. (2010). Merging silos: Collaborating for information literacy. *The Journal of Continuing Education in Nursing*, 41(6), 267-272.

- Mullins, K. (2014). Good IDEA: Instructional design model for integrating information literacy. *The Journal of Academic Librarianship*, 40(3-4), 339-349.
- Mullins, K. (2016). IDEA model from theory to practice: Integrating information literacy in academic courses. *The Journal of Academic Librarianship*, 42(1), 55-64.
- Nayda, R. ve Cheri, J. (2008). From enrolled nurse to registered nurse in the rural setting: The graduate nurse experience. *Rural Remote Health*, 8(2), 900.
- Nayda, R. ve Rankin, E. (2008). Information literacy skill development and life long learning: exploring nursing students' and academics' understandings. *Australian Journal of Advanced Nursing*, 26(2), 27-33.
- Ocak, G. (2008). Web tabanlı çoklu öğrenme ortamlarının öğrencilerin bilgi okuryazarlığı performansı üzerine etkisi [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Hacettepe Üniversitesi.
- Özbiçakçı, Ş., Gezer, N. ve Bilik, Ö. (2015). Comparison of effects of training programs for final year nursing students in Turkey: Differences in selfefficacy with regard to information literacy. *Nurse Education Today*, 35(2), e73-e77.
- Özel, N. (2016). Üniversite öğrencilerinin bilgi okuryazarlığı becerilerinin değerlendirilmesi: Ankara Üniversitesi örneği. *Bilgi Dünyası*, 17(2), 247-264.
- Özen, N., Bal Özkaptan, B., Akyar, İ. ve Terzioğlu, F. (2020). Hemşirelik öğrencilerinde bilgi bireysel yenilikçilik düzeyleri okuryazarlığı ile arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Koç Üniversitesi Hemşirelikte Eğitim ve Araştırma Dergisi HEAD*, 17(2), 120-127.
- Özgüven, Ü. (2019). Öğrencilerin bilgi okuryazarlığı becerilerini geliştirmede kullanıcı eğitiminin rolü: Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi örneği. [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Çankırı Karatekin Üniversitesi.
- Özkul, H. ve Kaya, H. (2009). The views of nursing students about their own information literacy. *New Educational Review*, 19(3), 45-57.
- Özsoy, S. ve Özsoy, G. (2013). Effect size reporting in educational research. *Elementary Education Online*, 12(2), 334-346.
- Polat, C. (2005). Üniversite öğrencilerinin bilgi okuryazarlığı becerilerindeki zorlanma düzeyleri üzerine bir araştırma. *Türk Kütüphaneciliği*, 19(4), 408-431.
- Polat, C. (2006). Bilgi çağında üniversite eğitimi için bir açılım: Bilgi okuryazarlığı öğretimi. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, (29), 249-266.
- Polat, C. ve Palo, C. (2015). Hemşirelik bilgi okuryazarlığı yeterli standartları. *Türk Kütüphaneciliği*, 29(2), 350-363.
- Purnell, M., Royal, B. ve Warton, L. (2020). Supporting the development of information literacy skills and knowledge in undergraduate nursing students: An integrative review. *Nurse Education Today*, 95.

- Sanders, D. W. ve Morrison-Shetlar, A. I. (2001). Student attitudes toward web-enhanced instruction in an introductory biology course. *Journal of Research on Computing in Education*, 33(3), 251-262.
- Saranto, K. ve Hovenga, E. J. S. (2004). Information literacy - what it is about? Literature review of the concept and the context. *International Journal of Medical Informatics*, 73(6), 503-513.
- Sayın, H., Altun, A., Orhon, E. N. ve Pembecioğlu, N. (Ed.). (2020). Dijital çağın okuryazar bireyleri proje kitabı. Konya İl Millî Eğitim Müdürlüğü Yayınları.
- Shamsaee, M., Mangolian Shahrabaki, P., Ahmadian, L., Farokhzadian, J. ve Fatehi, F. (2021). Assessing the effect of virtual education on information literacy competency for evidence-based practice among the undergraduate nursing students. *BMC Medical Informatics and Decision Making*, 21(1), 48.
- Smith, D. (2019). Re-visioning library support for undergraduate educational programmes in an academic health sciences library: A Scoping review. *Journal of Information Literacy*, 13(2), 132-162.
- Smith, D. ve Sanger, S. (2023). Scaffolded, embedded required: Information literacy education in undergraduate health sciences. *The Journal of the Canadian Health Libraries Association*, 44, 27-35.
- Sonya L. (2014). The importance of knowing how to get things: Information literacy and the healthcare professional. *Journal of Mental Health*, 23(3), 113-114.
- Stokes, P. (2013). *Developing an information seeking profile for nursing students: the role of personality, learning style and self-efficacy*. <https://core.ac.uk/download/pdf/185314805.pdf>
- Stokes, P. ve Urquhart, C. (2011). Profiling information behaviour of nursing students: Part 1: Quantitative findings. *Journal of Documentation*, 67(6), 908-932.
- Stokes, P., Priharjo, R. ve Urquhart, C. (2021). Validation of information-seeking behaviour of nursing students confirms most profiles but also indicates desirable changes for information literacy support. *Journal of Documentation*, 77(3), 680-702.
- Suliman, M., Ta'an, W., Abdalrhim, A., Tawalbeh, L. ve Aljezawi, M. (2022). The impact of online synchronous versus asynchronous classes on nursing students' knowledge and ability to make legal and ethical decisions. *Nurse Education Today*, 109. 105245.
- Sweller, J. (1998). Cognitive load during problem solving: Effects on learning. *Cognitive Science*, 12(2), 257-285.
- Şenyurt, Ö. ve Önal, H. İ. (2019). Türk millî eğitim sisteminde bilgi okuryazarlığı: Politikalar, öğretim programları, öğretmenler ve öğrenciler üzerine bir araştırma. *Bilgi Dünyası*, 20(1), 25-63.
- Wadson, K. ve Phillips, L. A. (2018). Information literacy skills and training of licensed practical nurses in Alberta, Canada: Results of a survey. *Health Information and Libraries Journal*, 35(2), 141-159.
- Wahoush, O. ve Banfield, L. (2014). Information literacy during entry to practice: Information-seeking behaviors in student nurses and recent nurse graduates. *Nurse Education Today*, 34(2), 208-213.
- Walsh, A. (2009). Information literacy assessment: where do we start?. *Journal of Librarianship and Information Science*, 41(1), 19-28.

- Wu, T. T., Lu, Y.C. ve Huang, Y. M. (2023). Effect of multimedia e-book use on the information literacy of nursing students and health communication in student-led large- and small-group community health education sessions. *Sustainability*, 15(9).
- Wu, W. C. V., Manabe, K., Marek, M. W. ve Shu, Y. (2023). Enhancing 21st-century competencies via virtual reality digital content creation. *Journal of Research on Technology in Education*, 55(3), 388-410.
- Yıldız İlman, A., Eşer, İ. ve Aktan, G. G. (2020). Hemşirelik öğrencilerinin kullandıkları bilgi kaynaklarının incelenmesi. *Hemşirelik Bilimi Dergisi*, 3(1), 19-24.
- Zhang, W. (2002). Developing web-enhanced learning for information fluency: A liberal arts college's perspective. *Reference & User Services Quarterly*, 41(4), 356-363.
- Zhong, Z. Q., Hu, D. H., Zheng, F., Ding, S. Q. ve Luo, A. J. (2018). Relationship between information-seeking behavior and innovative behavior in Chinese nursing students. *Nurse Education Today*, 63, 1-5.
- Zurkowski, P. G. (1974). *The information service environment relationships and priorities*. <https://eric.ed.gov/?id=ED100391>

Kapsayıcı Çocuk Kütüphanesi Hizmetleri: Otizm Tanılı Çocuğa Sahip Ebeveynlerin ve Kütüphane Personelinin Görüşleri*

Inclusive Library Services for Children: Perspectives of Librarians and Parents of Children with Autism Spectrum Disorders

Nilay KAPTAN** , Esin PEKTAŞ KARABEKİR*** , Arif YILMAZ**** ,
Yasemin ERGENEKON*****

ÖZ

Amaç: Bilgi tüm insanlık için temel bir ihtiyaçtır. Bireylerin bilgiye erişebilmesini kolaylaştıracak önemli kurumlardan biri kütüphanelerdir. Bu araştırmada OSB tanılı çocuğa sahip ebeveynlerin ve kütüphane personelinin görüş ve deneyimlerine göre OSB olan çocukların ve ebeveynlerinin kütüphane kullanımının incelenmesi hedeflenmiştir.

Yöntem: Bu amaç doğrultusunda araştırma, nitel araştırma yaklaşımlarından durum çalışması olarak gerçekleştirilmiş ve çalışmada çoklu durum analizi kullanılmıştır. Araştırmaya yedi kütüphane personeli, sekiz OSB tanılı çocuğa sahip ebeveyn gönüllü olarak katılmıştır. Yarı-yapılandırılmış görüşmeler yoluyla toplanan veriler tematik analiz yoluyla analiz edilmiştir.

Bulgular: Araştırmada elde edilen verileri çocuk kütüphanelerinin yedi kriteri olan “kütüphanelerin misyonu ve amaçları, insan kaynakları, yeterlikler ve bilgi, derme geliştirme ve yönetimi, programlar ve sosyal yardım faaliyetleri, mekân tasarımı ve hoş bir mekânın oluşturulması, pazarlama ve tanıtım, değerlendirme ve etki” kapsamında değerlendirilmiştir. Söz konusu yedi kriter doğrultusunda yapılan analiz sonucunda “kütüphaneye ilişkin algı”, “kütüphane kullanımına yönelik engeller”, “kütüphanelerin yapacağı çalışmalara ilişkin beklentiler”, “personel algısı”, “materyal türü ve özellikleri”, “program ve etkinliklere ilişkin beklentiler”, “kütüphanede verilen hizmetler”, “kapsayıcı iç mekân”, “bilgilendirme ve farkındalık”, “bütüncül ve çoklu değerlendirme yapılması” olmak üzere 10 temaya ve alt-temalara ulaşılmıştır.

Sonuç: Bulgularda verilere dayalı olarak ulaşılan temalara ilişkin ebeveynlerin ve kütüphane personelinin görüşleri karşılaştırmalı olarak sunulmuş, bulgular alanyazına dayalı olarak tartışılmıştır. Sonrasında ise araştırmadan elde edilen bulgular dikkate alınarak OSB olan çocuklar ve ebeveynlerine hizmet sağlayan kütüphanelerin yeni rolleri için yapabileceği çalışmalara ilişkin öneriler sunulmuştur.

Özgünlük: Bu çalışmada OSB olan çocuklar ve ebeveynlerinin kütüphane hizmetlerinden yararlanabilecekleri vurgulanmıştır. Çalışmanın bulgularının alana özgün olarak katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Çalışmanın bulguları aracılığıyla OSB olan çocukların ve ailelerinin kütüphane hizmetlerinden yararlanmaları için kütüphane hizmetlerini iyileştirme çalışmalarına katkı sağlanabileceği düşünülmektedir. Ayrıca bu çalışmanın OSB olan çocukların ve ailelerinin kütüphane kullanımına ilişkin yapılacak yeni çalışmalar için öncü ve yönlendirici olabileceği öngörülmektedir.

Anahtar Sözcükler: Otizm spektrum bozukluğu olan çocuklar; ebeveynler; kütüphane personeli; kapsayıcı çocuk kütüphanesi; tematik analiz.

* Bu makale, 29-30 Kasım 2023 tarihlerinde Erişilebilir Kütüphaneler Çalıştayında sunulan çalışmanın gözden geçirilmiş ve genişletilmiş halidir.

This article is a revised and expanded version of the paper presented at Erişilebilir Kütüphaneler Çalıştayı, November 29-30, 2023.

** Hacettepe Üniversitesi, Ankara, Türkiye. E-posta: nilaykaptan@gmail.com

Hacettepe University, Ankara, Türkiye. Email: nilaykaptan@gmail.com

*** Anadolu Üniversitesi, Eskişehir, Türkiye. E-posta: esinpektas@anadolu.edu.tr

Anadolu University, Eskişehir, Türkiye. Email: esinpektas@anadolu.edu.tr

**** UNICEF, Ankara, Türkiye. E-posta: arif.yilmaz@gmail.com

UNICEF, Ankara, Türkiye. E-mail: arif.yilmaz@gmail.com

***** Anadolu Üniversitesi, Eskişehir, Türkiye. E-posta: yaseminergenekon@gmail.com

Anadolu University, Eskişehir, Türkiye. E-mail: yaseminergenekon@gmail.com

ABSTRACT

Purpose: For all people, the acquisition of knowledge is essential. Libraries serve as critical institutions that enable individuals to become informed. This study aims to gather insights and perspectives from library staff on the use of libraries by individuals with Autism Spectrum Disorder (ASD) and their families. It also seeks to understand the views and experiences of parents of children with ASD and their interactions with library staff.

Method: The study was conducted as a case study, a qualitative research method, and involved using multiple case analyses to achieve the abovementioned aim. Seven librarians and eight parents of children diagnosed with ASD volunteered to participate in the study. Data was collected through semi-structured interviews. The information collected was analyzed using thematic analysis.

Findings: The data obtained in the research, which are the seven fundamental principles of children's libraries, are "mission and purposes of children's libraries, human resources, competencies and knowledge, collection development, and management, programs, and community outreach activities. Design of the space and creating a welcoming place, marketing, promotion, evaluation, and impact" was evaluated. As a result of the analysis revealed the presence of ten themes and subthemes, which were identified as follows: "perception of the library," "obstacles to the use of the library," "expectations about the work of the libraries," "perception of the staff," "type and characteristics of the material," "expectations about the programs and activities," "services provided in the library," "inclusive interior," "information and awareness," "holistic and multiple evaluation."

Implications: The perspectives of parents and library staff regarding the identified themes from the data were presented comparatively, and the findings concerning existing literature were discussed. Subsequently, considering the research findings, recommendations are provided regarding potential initiatives libraries can undertake to serve children with ASD and their parents better.

Originality: This study highlights potential library benefits for children with ASD and their parents. The findings of this research will likely make an original contribution to the field of library services. The study's findings are anticipated to help improve library services so that children with ASD and their families can benefit from them. In addition, this study is predicted to pioneer and guide new studies on library use by children with ASD and their families.

Keywords: Children with autism spectrum disorder; parents; library staff; inclusive children's library; thematic analysis.

Giriş

Bilgi tüm insanlık için temel bir ihtiyaçtır. İnsanlar yaşamları boyunca birçok karar alır; yaşamsal aktivitelere katılır; başkalarıyla ilişki kurar; hizmet alır ve/veya hizmet verirler (Owens, 2006). Tüm bunlar için bilginin ulaşılabilir ve geliştirilebilir olması gerekir. Çünkü bilgi erişilebildiği ölçüde geliştirilebilir (Owens, 2006; Townsley vd., 2003). Özellikle özel gereksinimli (ÖG) bireyler için bilgiye ulaşmak her zaman yeterince kolay değildir (Terras vd., 2021; Terras ve Jarrett, 2021). Özel gereksinimli (ÖG) bireyler; potansiyellerine engel olabilecek sosyal, psikolojik, bilişsel ve fiziksel sınırlılıkları olan bireylerdir (Beers vd., 2003). ÖG bireylerin bilgiye erişebilmesini kolaylaştıracak önemli kurumlardan biri kütüphanelerdir. Kütüphanelerin temel amaçlarından biri ise toplumun her bir üyesine hizmet sunabilmektir. Ayrıca kütüphaneler yaşları, gelişim düzeyleri veya yetenekleri fark etmeksizin tüm çocukların eğitsel ihtiyaçlarını farklı ve çeşitli materyal, hizmet ve kaynaklarla karşılamayı hedeflemektedir (Onyishi, 2021). ÖG çocukların da tıpkı akranları gibi sanat, spor, oyun, film ve diğer eğlenceli aktivitelere katılma hakkı bulunmaktadır (United Nations Children's Fund [UNICEF], 2009). Kütüphaneler tüm çocukların topluma ve sosyal etkinliklere katılımını sağlamak için etkinlikler/programlar tasarlamakta ve bunları etkili bir şekilde sunmaktadır (IFLA, 2018). Öte yandan kütüphane hizmetleri her bir çocuğun sağlığını ve refahını desteklemeyi, onların serbest zamanlarını iyi bir şekilde değerlendirmesini sağlamayı hedeflemektedir (Onyishi, 2021). Buradan yola çıkarak kapsayıcı kütüphane hizmetleri, ÖG çocukların sağlıklarını ve refah seviyelerini iyileştirmek, toplumsal hayata katılım, bilgi edinme, sosyalleşme ve eğlenmek için yararlanabileceği önemli kaynaklardır.

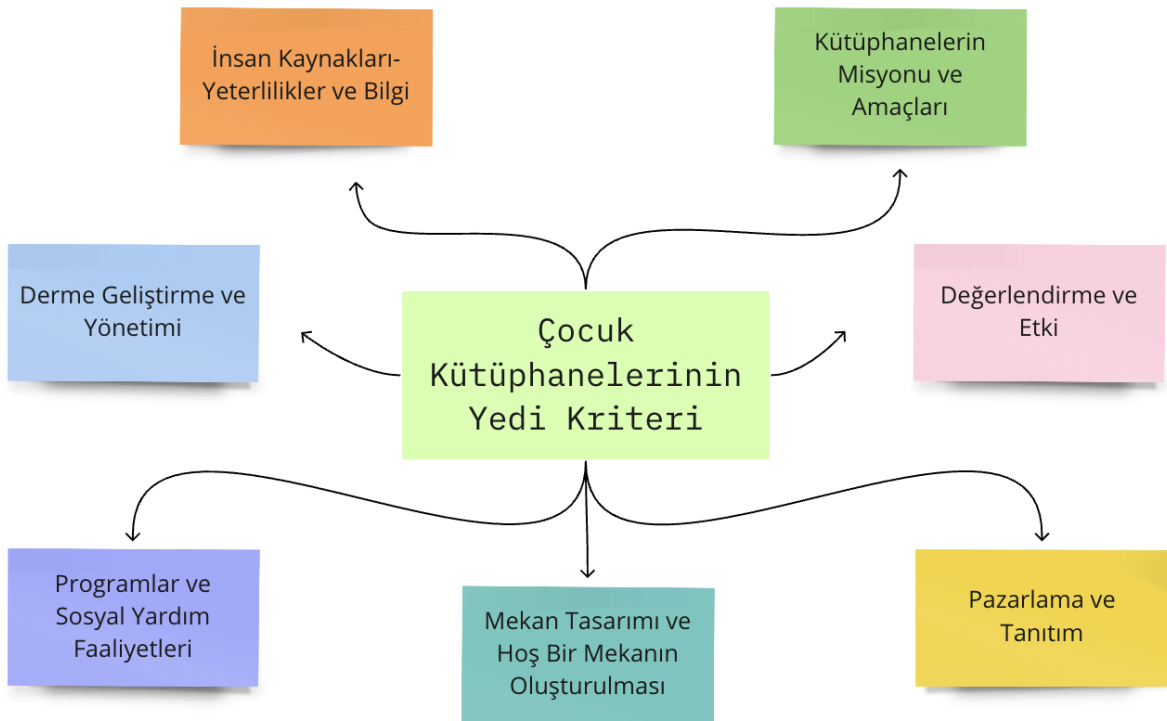
Çocuk Kütüphaneleri ve Çocuk Kütüphanelerinin Yedi Kriteri

Çocuk kütüphaneleri çok kültürlü çocuk topluluklarının, ailelerinin ve bakıcılarının becerilerine ve yaşlarına uygun olarak anlamlı şekilde hizmet almasını sağlayan, kâr amacı gütmeyen kamusal kuruluşlardır (IFLA, 2018). Bu kütüphaneler ÖG çocuklar da dâhil olmak üzere toplumdaki tüm çocuklara hizmet vermelidir. Bu bağlam kütüphanelerin kapsayıcı olması gerekliliğinin altını çizmektedir. Kapsayıcı kütüphaneler, belirli bir kullanıcı grubuna hizmet etmez. Kapsayıcılık kütüphanelerin tüm bireyleri kucaklaması/dahil etmesi/kapsaması anlamına gelmektedir; başka bir deyişle kapsayıcılık engelli kullanıcıların eşitlikçi bir yaklaşım ile kütüphane hizmetlerine dahil edilmesidir (Soylu ve Kanık, 2022). Kapsayıcı kütüphaneler, farklı kültürel veya etnik kökenlere, farklı kimliklere, farklı deneyimlere sahip kullanıcılar da dâhil olmak üzere tüm çocukların gereksinimlerini karşılayan, kapsayıcı paradigmayı benimseyen kütüphanelerdir (Braun vd., 2013). Kapsayıcı paradigma, toplumdaki tüm bireylerin farklılıklarının engel teşkil etmeyeceği şekilde topluma katıldığı ve toplumsal yapıyı dönüştürdüğü bir süreçtir. Kapsayıcı paradigma kütüphanelerin tüm kriterleri için geçerlidir (Kaeding, 2015).

Bu çalışmada IFLA'nın (2018) raporundan yola çıkılarak çocuk kütüphanelerinin yedi kriteri belirlenmiştir. Bu kriterler "kütüphanelerin misyonu ve amaçları, insan kaynakları, yeterlikler ve bilgi, derme geliştirme ve yönetimi, programlar ve sosyal yardım faaliyetleri, mekân tasarımı ve hoş bir mekânın oluşturulması, pazarlama ve tanıtım, değerlendirme ve etki" olarak sıralanmıştır (Şekil 1).

Şekil 1

Çocuk Kütüphanelerinin Yedi Kriteri

Çocuk kütüphanelerinin yedi rehber kriterinden ilki “*kütüphanelerinin misyonu ve amaçları*”dır (IFLA, 2018). Çocuk kütüphanelerinin temel amacı, çocukların erken yaşlarda okuma kültürü ve alışkanlığı kazanmasıdır (Çocuk Kütüphaneleri Çalıştay, 2018). Ayrıca çocuk kütüphaneleri özellikle okul öncesi eğitimin zorunlu olmadığı ülkelerde çocukların yaşama eşit şartlarda başlaması için önemli bir fırsattır (Çocuk Kütüphaneleri Çalıştay, 2018). Çocuk kütüphaneleri toplumun dinamik yapısına ayak uydurmalı ve çocuklara erken okuryazarlık becerileri kazandırmalı, onların bilgi, kültür ve eğlenme gereksinimlerini de göz önünde bulundurarak toplumla bütünleşmesini sağlamalıdır (IFLA, 2018).

İkinci kriter “*insan kaynakları, yeterlilikleri ve bilgi*”dir (IFLA, 2018). Bu başlık altında dikkat çeken unsur kütüphane personelidir. Çocuklara hizmet veren bir kütüphane personeli çocuk hizmetleri veya kütüphanecilik alanında uzmanlığı olan, kütüphane bilimi alanında lisans derecesine sahip bir kişidir (Connor, 1990). Kütüphane personeli hizmet verdiği bölgedeki kültürel değerleri de dikkate alarak bölgeye özgü kitap listeleri sağlamalı ve kitap önerilerinde bulunmalıdır. Bunun yanı sıra kütüphane personeli çocuk ile kitap arasında sağlıklı iletişimi sağlamalı, ilgili konuda yeterliliğe ve yetkinliğe ulaşmak için hizmet içi eğitim almalıdır (Çocuk Kütüphaneleri Çalıştay, 2018). Ayrıca çocuklarla çalışan kütüphane personelinin iyi yönetim becerilerine sahip olması; hizmetleri nasıl bütçelendireceğini, planlayacağını ve değerlendireceğini bilmesi gerekir (Connor, 1990). Kütüphane personelinin kütüphane dermesinin korunmasına yönelik sorumluluklarını bilmesi (Adcock, 2011) ve kütüphane dermesini çocuk pedagojisini göz önünde bulundurarak oluşturması önemlidir (IFLA, 2015).

“*Derme geliştirme ve yönetimi*” üçüncü kriteridir (IFLA, 2018). Derme, kütüphanelerde toplanan, düzenlenen ve hizmete sunulan tüm materyaller için kullanılan bir kavramdır (IFLA, 2015). Kütüphanelerde çocuklar için hazırlanacak olan derme 0-18 yaş arasındaki çocukların ve gençlerin özellikleri göz önünde bulundurularak hazırlanmalıdır. Ayrıca dermeye seçilecek kitapların fiziksel anlamda nitelikli olmasına, hatasız bir dil ve anlatıma sahip olmasına hem çocuklara hem de gençlere okuma zevki vermesine dikkat edilmelidir (Çocuk Kütüphaneleri Çalıştay, 2018). Dermeler geleneksel materyallerin yanında modern teknolojik aletleri de içermelidir (Çocuk Kütüphaneleri Çalıştay, 2018; IFLA, 2018). Derme bir kütüphanenin kalbidir. Bir kütüphane hizmet ettiği insanların isteklerinin, ihtiyaçlarının karşılanabileceği bir derme oluşturamazsa mükemmel programların, halkla ilişkilerin ve iyi uygulamaların çok az anlamı olur (Connor, 1990).

İyi bir derme oluşturulduktan sonra üzerinde durulması gereken dördüncü kriter “*programlar ve sosyal yardım faaliyetleri*”dir (IFLA, 2018). Kütüphanelerin çocukların ilgisini çeken programları, aktiviteleri nasıl planlayacaklarını ve yürüteceklerini bilmeleri gerekir (Connor, 1990). Kütüphaneler çevreyle sıkı bağlantıları olması gereken kurumlardır. Bu bağlamda çocuk kütüphaneleri, çevredeki çocukların ilgi ve ihtiyaçlarının göz önünde bulundurulduğu eğitim programlarına ev sahipliği yapmalıdırlar (Çocuk Kütüphaneleri Çalıştay, 2018). Ayrıca kütüphane toplumsal desteği ve bütünleşmeyi en ileri boyuta taşımayı hedefler. Bu nedenle ÖG çocuklar da dâhil olmak üzere tüm dezavantajlı çocuklara hizmet vereceği göz önünde bulundurulmalı hem derme hem de düzenlenen her türlü faaliyet ve program kapsayıcı nitelikte olmalıdır (IFLA, 2018). Ayrıca bu programlara yönelik fiziksel uygunluğun bulunması da önemlidir.

Çocuk kütüphaneleri çocuklar kadar ebeveynlere de hizmet sağlamaktadır. Kütüphanelerin fiziksel koşullarının tüm kullanıcılar için hazırlanan programlar ve destek faaliyetlerine uygun olmasına özen gösterilmelidir (Bebek Kütüphaneleri Çalıştay, 2020). Bu bağlamda dikkat çeken beşinci kriter, “*mekân tasarımı ve hoş bir mekânın oluşturulması*”dır (IFLA, 2018). Kütüphanelerde mekânın hizmet ettiği kullanıcılara uygun olarak tasarlanması kütüphanelerin erişimi için oldukça önemlidir. Kütüphanelere hem fiziksel hem de dijital erişim en üst düzeyde olmalıdır (IFLA, 2015). Kütüphane binasının konumu merkezi olmalıdır. Bina tasarlanırken uluslararası standartlar göz önünde bulundurulmalıdır. Sadece dış mekânın değil iç mekân özelliklerinin de

tüm kullanıcıların ilgi ve ihtiyaçlarını karşılayacak, dikkat çekici, hoş vakit geçirmelerine yardımcı olacak bir şekilde ve her türlü güvenlik önlemi alınarak tasarlanmış olması kritik öneme sahiptir (Çocuk Kütüphaneleri Çalıştay, 2018). Ayrıca çocuk kütüphanelerinde tabela veya işaretler kullanmak kütüphane kullanıcılarıyla etkileşime girmenin kestirme yollarından biridir. Bu işaretler sayesinde tüm çocuk ve ebeveynlerin kaynaklara tam erişim sağlanmasına yardımcı olunabilir (IFLA, 2018). Çocuk kütüphanesinde kullanılan tabela ve işaretlerle aynı zamanda çocukların görsel okuryazarlığı da desteklenebilir (Çocuk Kütüphaneleri Çalıştay, 2018).

“Pazarlama ve tanıtım” çocuk kütüphaneleriyle ilgili kriterlerden altıncısıdır. Pazarlama faaliyetleri; müşterilere ulaşmak, onların ihtiyaçlarını tahmin etmek, onlarla bağlantı kurmak ve var olan ihtiyaçları karşılamakla ilgilidir (IFLA, 2018). Çocuk kütüphanelerinin de çocuklara ulaşmak, çocukların hem ilgilerini hem de ihtiyaçlarını tahmin etmek, çocuklarla iletişim veya etkileşim kurmak, kütüphane hizmetleriyle çocukların ihtiyaçlarını karşılamak gibi pazarlama ve tanıtım sorumlulukları olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Çocuk kütüphanelerinde tanıtım; etkinlikler, kütüphanenin çalışma saatini içeren el ilanları, web sayfaları ve pazarlamayla ilgili daha karmaşık tekniklerden yararlanılarak yapılır (IFLA, 2018). Görüldüğü gibi kütüphane hizmetlerinin tanıtım ve pazarlama faaliyetleri çok ve çeşitlidir. Bu bağlamda kütüphanelerin ve kütüphane personelinin kütüphane hizmetlerini çocuklara nasıl tanıtacaklarını, bu faaliyetleri nasıl ilerleteceklerini bilmeleri gerekir (Connor, 1990). Kütüphaneler tüm pazarlama ve tanıtım faaliyetlerinin kullanıcıların anlayacağı şekilde olmasına özen göstermeli (IFLA, 2018), yerel halkın özellikleri göz önünde bulundurularak tanıtım ve pazarlama faaliyetleri yürütülmelidir. Bölge sakinleri kütüphane kullanıcısı olmaları nedeniyle kütüphane tanıtım günlerine davet edilmelidir (Çocuk Kütüphaneleri Çalıştay, 2018).

Çocuklara yönelik kütüphane hizmetlerinin planlanması ve yürütülmesi için önemli ve temel bir bileşen olan “değerlendirme ve etki” çocuk kütüphaneleriyle ilgili kriterlerden yedincisidir (IFLA, 2018). Çocuk kütüphaneleri için belirlenen tüm kriterlerin sağlıklı bir şekilde yürütülmesi ve etkili kütüphane hizmetlerinin sağlanması bütüncül değerlendirmeye mümkün olabilir. Bu değerlendirme kütüphane yapılacak semtin iklim özelliklerinden bina güvenliğine, derme özelliklerinden kullanıcıların kütüphaneden yararlanma oranlarına kadar uzanan geniş bir yelpazeyi içermektedir (Çocuk Kütüphaneleri Çalıştay, 2018). Bu durumda kütüphanenin kurumunun misyonu, vizyonu ve hizmet ettiği toplumun değerleri de göz önünde bulundurularak hedeflerini, araştırma sorularını, toplayacakları bilgilerin türlerini genel olarak özetleyecek bir değerlendirme planı geliştirmesi yararlı olacaktır (IFLA, 2018).

Toplumdaki tüm bireylerin gereksinimlerinin eşit ve adil bir şekilde karşılanması olarak tanımlanan “kapsayıcılık”, kütüphaneler hakkındaki her şeyin özünde bulunmaktadır (Small vd., 2015). Çocuk kütüphaneleri tüm çocukların araştırma, keşfetme, oyun oynama, sosyalleşme, onların bütünsel gelişimini destekleme, beceri ve yetenek gelişimleri için uygun koşulları sağlama gibi rolleri bulunmaktadır (Yılmaz, 2019). Bu roller kütüphanelerin kapsayıcılık özellikleri ile yakından ilişkilidir. Kapsayıcılığın kütüphanecilik alanyazınındaki tanımlarından biri ÖG kullanıcıları eşitlikçi bir şekilde içeren bir kütüphane hizmetleri yaklaşımı olmasıdır (Grassi, 2013). Banks ve diğerlerine göre (2014) kapsayıcı kütüphane hizmetlerinin ÖG çocuklar ve aileleri üzerinde çeşitli olumlu çıktıları bulunmaktadır. Bunlar; ÖG çocuklar ve aileleri için bir beceriyi geliştirmek veya kazandırmak için motivasyon sağlamak, ÖG çocukların ve ailelerinin seçim yapmaları ve görüş bildirmeleri için geniş fırsatlar sağlamak, ÖG çocuklara ve ailelerine arkadaşlık kurmaları için fırsatlar yaratmak ve onlara destek ve toplumsal kabul olanakları sağlamaktır. Tüm bu yararlar düşünüldüğünde ÖG çocuklar ve ailelerine kapsayıcı kütüphane hizmetleri sunabilmek son derece önemlidir.

Kapsayıcı Çocuk Kütüphanelerine İlişkin Uygulamalar

Çocuk kütüphanesinin kapsayıcı misyonu, kütüphaneler hakkında bilgi üreten hem ulusal (Bebek Kütüphaneleri Çalıştayı, 2020) hem de uluslararası kuruluşlar (ALIA, 2019; Association for Library Service to Children [ALSC], 2015; IFLA, 2001; 2009; 2018) tarafından önemle vurgulanmaktadır. Amerika Birleşik Devletleri'nde (ABD) kapsayıcı kütüphane hizmetleri sunan birden fazla kütüphane bulunmaktadır (Baldassari-Hackstaff vd., 2014; Banks, 2014; Barker, 2011).

ABD'de bulunan Brooklyn Kütüphanesi Çocuk Bölümü her çocuğun kütüphaneyi kullanma hakkı olduğu ve her bireyin okumak ve öğrenmek için bir şansı hak ettiği anlayışı üzerine kurulmuştur (Banks, 2014). Kütüphanede otizm dostu film gösterileri, otizm için müzik gibi programların uygulanmasının yanı sıra bireyselleştirilmiş eğitim programı (BEP) hizmetiyle ebeveyne ve çocuğuna erken çocukluk hizmetleri ve programları, geçiş planlaması, ruh sağlığı da dâhil olmak üzere gereksinim duyduğu konularda birebir profesyonel destek sağlanmaktadır (Brooklyn Public Library, 2021).

ABD'deki Seattle Halk Kütüphanesi bütün çocukların ve ebeveynlerinin dâhil olacağı kütüphane programları, hizmetleri ve destekleyici kaynaklar sunmaktadır. Bu kütüphane konuşan kitapları ve Braille kitaplığı, mobil ve/veya yazılım destekli hizmetleri, duyuşal hikâye saatleriyle hem çocukların hem de ebeveynlerinin keyifli zaman geçirebileceği fırsatlar sunmaktadır (The Seattle Public Library, 2021).

Bir diğer kapsayıcı kütüphane örneği ABD'de bulunan Westlake Porter Halk Kütüphanesi'dir. Bu kütüphanede herhangi bir gelişim alanında yetersizlik gösteren erken çocukluk dönemindeki çocuklar için müzik terapi programları bulunmaktadır. Bu uygulamalı programlar, ailelere çocuklarının motor gelişimini, iletişim ve sosyal becerilerini geliştirmek için müziği nasıl kullanacaklarını öğretmektedir (Westlake Porter Public Library, 2021).

Bir başka örnek ABD'deki Douglas County Kütüphanesi'dir. Burada "duyuşal destekli hikâye zamanı" etkinliklerinden oluşan kapsayıcı bir kütüphane programı uygulanmaktadır. Program sayesinde katılımcıların, dil, sosyal etkileşim, iletişim ve sosyal becerilerinin gelişmesine destek olunduğu; çocuklar, ebeveynleri ve program personeli arasında yeni arkadaşlıklar kurulmasına olanak sağlandığı ifade edilmektedir (Baldassari-Hackstaff vd., 2014).

Kapsayıcı hizmetler ilk olarak ABD'de başlamıştır. Smith Sears Gaziler Rehabilitasyon Yasası (The Smith-Sears Veterans Rehabilitation Act) ABD'de yaşayan özel gereksinimli bireylere hizmet sağlamayı hedefleyen yasaların öncüsü niteliğindedir. Bu yasayı takiben 1920 yılında uygulamaya konulan Smith Fess Yasası (Smith Fess Act) I. Dünya Savaşında zarar görmüş olan gazilere hizmet sağlamayı hedeflemiştir. 1943'te yürürlüğe giren Barden Lafotte Yasasında (Barden Lafotte Act) tüm özel gereksinimli bireylerin istihdamına yönelik hükümler bulunmaktadır. 1973 yılında yürürlüğe giren Rehabilitasyon Yasası (The Rehabilitation Act of 1973) ise alanın önemli yasalarından biri olarak nitelendirilmektedir. Tüm Çocuklar için Eğitim Yasası (The Education for All Handicapped Children Act [EACHA]) 1975'te yürürlüğe girmiş ve bu yasa ile özel gereksinimli bireylerin eğitim hakları garanti altına alınmıştır. Tüm Çocuklar için Eğitim Yasası 1990 yılında genişletilerek yerini Engelli Bireylerin Eğitimi Yasası'na (Individuals with Disabilities Education Act [IDEA]) bırakmıştır. Yine 1990 yılında özel gereksinimli bireylerin fırsat eşitliği, istihdamı, erişim ve ulaşım olanakları gibi konuların kapsamlı olarak ele alındığı Engelli Amerikalılar Yasası (Americans with Disabilities Act [ADA]) yürürlüğe girmiştir. Ayrıca 2001 yılında yürürlüğe giren Hiçbir Çocuk Geride Kalmasın Yasası (No Child Left Behind) ile özel gereksinimli çocuklara sunulan eğitim hizmetlerinde iyileştirmeye yönelik çalışmalar önem kazanmıştır (Kochhar-Bryant, 2009; Sucuoğlu, 2009; U.S. Department of Education, 2023; West vd., 2022).

ABD'de başlayan öncü yasal düzenlemelerin beraberinde getirdiği kapsayıcı hizmetler birçok ülke için yol gösterici olmuştur. Bu sürecin yansımaları kapsayıcı kütüphane hizmetleri için de geçerlidir. Yukarıda örnekleri verilen kapsayıcı çocuk kütüphanelerinin tüm dünyada yaygınlaşması yaşamsal önem taşımaktadır. Bu kurumların yaygınlaşmasının yanı sıra tüm çocuklar için erişilebilir olmasının sağlanması da bir o kadar önemlidir.

Çocuk Kütüphanelerinin ÖG Bireyler Açısından Erişilebilirliği ve Yaşanan Engeller

Çocuk kütüphanelerinin her çocuk için erişilebilir olması son derece önemlidir. Erişilebilirlik, bu kurumların hizmet anlayışının temel yapı taşlarından biridir. Bu bakış açısı kütüphanelere ilişkin bilimsel veri üreten birçok ulusal ve uluslararası kuruluş tarafından da ifade edilmektedir (American Library Association [ALA], 2021; ALIA, 2019). Alanyazında kütüphaneler, sosyal dokuyu güçlendiren, herkesin hoş karşılandığı güvenilir kamusal alanlar olarak nitelendirilmektedir (Quinn ve McCallum, 2012). Ancak ne yazık ki kütüphanelerin bu kapsayıcı yönünü ÖG çocukların ve ailelerinin her zaman deneyimleyebildiklerini söylemek oldukça zordur (Kaeding vd., 2017). Bunun temel nedenlerinden biri, ÖG çocukların ailelerinin, diğer kütüphane kullanıcıları ve çalışanları tarafından yargılandıklarını düşünmeleri ve bu düşüncenin kendilerini endişeli hissetmelerine yol açmasıdır (Kaeding, 2015). Benzer durum özel eğitim kategorileri arasında yer alan otizm spektrum bozukluğu (OSB) olan çocuklar ve aileleri için de söz konusudur. Baldassari-Hackstaff vd. (2014) ve Barker'ın (2011) çalışmalarının bulguları, OSB tanılı çocuğa sahip bazı ebeveynlerin çocuklarını kütüphane programlarına getirmekten çekindiğini göstermektedir. Kapsayıcı kütüphane programlarından yararlanan bazı ebeveynler ise geçmişte bu tür engelleri deneyimlediklerini (Prendergast, 2016), kütüphanede nasıl davranacaklarını bilmedikleri için çocuklarını kütüphanedeki bir etkinliğe götürmeyi düşünürken dahi gerildiklerini ifade etmektedirler (Cottrell, 2016). Ayrıca Erişilebilir Kütüphaneler Çalıştayı Sonuç Raporuna göre kütüphanelerin mimari açıdan erişime uygun olmaması, ÖG bireylere yönelik hizmet verme konusunda nitelikli eğitim almamış kütüphane personeli, kütüphanelerin ÖG bireylere yönelik yeterli teknolojik donanımına sahip olmaması, ÖG bireylere yönelik özel hizmetlerin yetersiz olması gibi sorunlar ÖG bireylerin kütüphane hizmetlerine erişilmesinde engel teşkil etmektedir (Türkiye Engelsiz Bilişim Platformu, 2021) Oysa çocuk kütüphaneleri OSB olan çocuklar da dâhil tüm ÖG çocuklara hizmet sağlayabilecek önemli kurumlardan biridir (Barker, 2011).

Small ve diğerlerine göre (2015), kütüphanelerde kapsayıcı programlardan yararlanan ebeveynler farkındalık kazanmakta ve ÖG çocuklarının kütüphaneyi en iyi nasıl kullanabileceklerine ilişkin bilgi edinmektedir. Ayrıca Kaeding'e göre (2015) ebeveynler kütüphanelerde katıldıkları erken okuryazarlık etkinlikleri aracılığıyla çocukları için önemli faydalar elde etmektedir. Tüm bunlar dikkate alındığında ÖG çocuğu olan ailelerin kütüphanelere gelmelerinin teşvik edilmesi, bu doğrultuda ailelerin desteklenmesi ve ÖG çocukların planlanan programa bütünleştirici bir yaklaşımla dâhil edilmesi son derece önemlidir (Bebek Kütüphaneleri Çalıştayı, 2020).

İlgili Araştırmalar

Kapsayıcı kütüphane hizmetleri için kütüphane personeli, hem kullanıcılar hem de kaynaklar arasında aktif bir aracı olduğu için anahtar roledir (IFLA, 2009). Kütüphanelerde çocuklara nitelikli hizmet sunabilecek kütüphane programı geliştirme hizmeti, kütüphane personeli ve uygun niteliklere sahip diğer personel tarafından sağlanmaktadır (Quinn ve McCallum, 2012). Kütüphane personelinin görevleri toplumun her kesiminden gelebilecek kullanıcıların gereksinimlerini karşılamak üzere; (a) kütüphane bilgi hizmetleri ve sistemleri tasarlamak, (b) bu hizmetleri, sistemleri planlamak, organize etmek, (c) bu hizmetleri ve sistemleri uygulamak,

(d) süreci yönetmek ve (e) sunulan hizmetleri ve sistemleri değerlendirmek olarak sıralanabilir (IFLA, 2001). Ancak, Kaeding, (2015) ve Small vd. (2015) araştırmalarının bulguları kütüphane personelinin çoğunun ÖG bireylere destek olacak nitelikli ve işlevsel kütüphane programları oluşturmak, hizmet ve kaynak sağlamak için yeterli bilgi, beceri, yeterlik ve tutuma sahip olmadığını göstermektedir. Avustralya'da Kaeding (2015) tarafından gerçekleştirilen bir çalışmanın bulguları, ÖG çocukların ve ailelerinin kütüphaneye erişimindeki en büyük engelin, kütüphane personelinin bu bireylere yönelik olumsuz tutumları ve bilgi eksiklikleri olduğunu göstermiştir. Kaeding vd. (2017) tarafından gerçekleştirilen bir başka araştırmanın bulguları, ABD'de ve Kanada'da araştırmaya katılan kütüphane personelinin büyük bir kısmının ÖG bireyler hakkında eğitim almak istediklerini ortaya koymuştur. Onyishi (2021) tarafından Nijerya'da gerçekleştirilen bir çalışmada dört çocuk kütüphanesi personeliyle derinlemesine görüşme gerçekleştirilmiştir. Çalışma sonucunda ortaya çıkan bulgular, kütüphane personelinin ÖG çocuklara yönelik bilgi eksikliklerinin olduğunu, bu çocuklara yönelik olumsuz tutuma sahip olduklarını ve çalıştıkları kurumda kapsayıcı uygulamalarının eksik olduğunu göstermiştir. OSB olan çocukların kütüphane kullanımına yönelik Shea ve Derry (2019) tarafından yapılan sistematik derleme çalışmasında kütüphane personelinin OSB olan çocuklara yönelik eğitim ve bilgi eksikliğinin evrensel bir problem olduğu vurgulanmaktadır. Benzer şekilde Ghuloum ve Alyacoub (2017) tarafından Kuveyt'te OSB tanımlı çocuğa sahip ebeveynlerle ve kütüphane personeliyle gerçekleştirilen bir çalışmada da OSB olan çocukların ve ailelerinin kütüphane kullanımına ilişkin yaşadıkları temel zorluklardan birinin kütüphane personelinin OSB hakkındaki bilgi eksikliği olduğu ortaya konmuştur. Alanyazındaki araştırmaların bulguları, gelişmişlik düzeyleri farklı olsa da dünyadaki farklı ülkelerde kapsayıcı çocuk kütüphaneleri konusunda benzer sorunların yaşandığını göstermektedir. Bu noktada çocuk kütüphanelerinin ÖG çocuklara ve ailelerine daha nitelikli ve kapsayıcı hizmet sunabilmesi için kütüphane personeline yönelik hizmet içi eğitimler sunulması yaşamsal öneme sahiptir.

Problem Durumu

Kütüphanelerde ÖG çocuklar ve ailelerine hizmet sağlayan hikâye anlatımı programları, aile atölyeleri gibi kapsayıcı çocuk kütüphanesi programlarının birçoğunun OSB olan çocuklar için oluşturulduğu görülmektedir (Baldassari-Hackstaff vd., 2014; Weiss ve Koley, 2008). Adkins ve Bushman (2015) kütüphane personelinin en sık karşılaştıkları özel gereksinim gruplarından birinin OSB tanımlı çocuklar olduğunu ifade etmişlerdir. OSB sosyal iletişim ve etkileşim zorlukları, sınırlı ve tekrarlayıcı davranış, etkinlik ya da ilgi alanları ile karakterize edilen nöro-gelişimsel bir bozukluktur (American Psychological Association, 2023). OSB'nin temel tanı ölçütleri erken çocukluk döneminde görülmeye başlar; yaşam boyu devam eder ve her birey farklı şekilde bu durumdan etkilenir. Kütüphaneler OSB olan çocukların dünyayı farklı şekillerde deneyimlediklerini kabul ederek onlar için sıcak ve erişilebilir program ve hizmetler oluşturabilirler (Association for Library Service to Children [ALSC], 2015). Banks'a göre (2014) kapsayıcı kütüphane hizmetlerinden yararlanan OSB olan çocukların %90'ı tipik gelişim gösteren çocuklarla etkileşim kurmaktadır. Ayrıca Cottrell'in çalışması (2016) kapsayıcı kütüphane programlarının çocukların hem dil hem de okuryazarlık konusundaki eksikliklerinin giderilmesine yardımcı olduğunu gösterirken Baldassari-Hackstaff vd., (2014) ise çalışmasında kapsayıcı kütüphane hizmetlerinden yararlanan çocukların dikkat becerilerinin geliştiğine vurgu yapmıştır. OSB olan çocukların katıldıkları bu programlar aracılığıyla ebeveynlerinin %97'sine sosyal destek ve personel desteği sağlanmış (Banks, 2014) ve programlar onların hem birbirleriyle hem de kütüphane personeliyle sosyalleşmelerine yardımcı olmuştur (Baldassari-Hackstaff vd., 2014). Tüm bunlar göz önüne alındığında kapsayıcı kütüphane hizmetlerinin, ÖG çocuk, ebeveyn, kütüphane personeli ve toplum için yadsınamaz öneme sahip olduğu görülmektedir. Ancak ÖG çocukların ve ailelerinin kütüphane kullanımının yaygın olduğunu söylemek zordur (Kaeding, 2014, 2017). Alanyazın ÖG çocukların kütüphane kullanımının önünde kütüphane personeli ve/

veya aileden kaynaklı engeller olabileceğini göstermektedir (Ghuloum ve Alyacoub, 2017; Kaeding vd., 2017; Onyishi, 2021; Prendergast, 2016; Shea ve Derry, 2019). Bu engellerin ortaya konması OSB olan çocukların ve ailelerinin kütüphane hizmetlerinden yararlanmaları için kütüphane hizmetlerini iyileştirme çalışmalarına katkı sağlayabilir. Diğer yandan ÖG çocuğa sahip ebeveynlerin kütüphane kullanmaya istekli olduğu ve çocuklarıyla kütüphane hizmetlerinden yararlanmaları için kütüphaneden bazı talepleri olduğu görülmektedir (Prendergast, 2016). OSB olan çocuğa sahip ebeveynlerin hizmet taleplerinin ortaya konması kütüphane hizmetlerinin OSB olan çocuklar ve ebeveynleri için tekrar düşünülmesini ve/veya tekrar düzenlenmesini kolaylaştırabilir. Son olarak Kaeding vd. (2017) katılımcılarının kütüphane personeli olduğu bir çalışmada kütüphanecilerin ÖG çocuklara hizmet sunabilmek için eğitim ve bilgi taleplerinin olduğuna dikkat çekilmiştir (Kütüphane personelinin bu bağlamdaki görüşlerinin ortaya konmasının OSB olan çocukların ve ailelerinin kullanabileceği kapsayıcı kütüphanelerin oluşturulmasına katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Ancak ulusal alanyazın incelendiğinde OSB tanısı olan veya diğer özel gereksinim gruplarındaki çocukları içeren kapsayıcı kütüphane hizmetlerine yönelik ebeveyn veya kütüphane personelinin görüşlerini ortaya koyan herhangi bir araştırmaya ulaşılamamıştır. Bu nedenle bu çalışmada OSB olan çocukların ve ailelerinin kütüphane kullanımına ilişkin olarak kütüphane personelinin ve ailelerin görüşleri incelenmiştir.

Amaç

Bu araştırmada OSB tanılı çocuğa sahip ebeveynlerin ve kütüphane personelinin görüş ve deneyimlerine göre OSB olan çocukların ve ebeveynlerinin kütüphane kullanımının incelenmesi hedeflenmiştir. Bu amaç doğrultusunda araştırmada katılımcıların kütüphane kullanımına ilişkin görüş ve deneyimlerini belirlemek üzere yarı-yapılandırılmış görüşmeler yapılmıştır. Araştırmanın amacından yola çıkarak aşağıda yer alan araştırma sorularına yanıt aranmıştır:

1. Ebeveynlerin kendilerinin ve OSB olan çocuklarının kütüphanelerin yedi kriteri (kütüphanelerinin misyonu ve amaçları, insan kaynakları, yeterlilikleri ve bilgi, derme geliştirme ve yönetimi, programlar ve sosyal yardım faaliyetleri, mekân tasarımı ve hoş bir mekânın oluşturulması, pazarlama ve tanıtım, değerlendirme ve etki) açısından kütüphane kullanımına ilişkin görüşleri nelerdir?
2. Kütüphane personelinin OSB olan çocukların ve ebeveynlerinin kütüphanelerin yedi kriteri (kütüphanelerinin misyonu ve amaçları, insan kaynakları, yeterlilikleri ve bilgi, derme geliştirme ve yönetimi, programlar ve sosyal yardım faaliyetleri, mekân tasarımı ve hoş bir mekânın oluşturulması, pazarlama ve tanıtım, değerlendirme ve etki) açısından kütüphane kullanımına ilişkin görüşleri nelerdir?

Araştırmanın Önemi

Bu çalışmada OSB olan çocukların ve ebeveynlerinin kütüphane hizmetlerinden yararlanabilecekleri vurgulanmıştır. Kütüphanelerin OSB olan çocuklar ve ebeveynleri tarafından kullanabileceği vurgusuna dikkat çekilmesi kapsayıcı kütüphane olgusunu güçlendirecektir. Türkçe alanyazında OSB olan çocukların kütüphane kullanımı ya da gereksinimine ilişkin araştırmalara ulaşılamaması nedeniyle bu çalışmayı yapmak, bundan sonra alanda yapılabilecek yeni çalışmaların yolunu açması ve yeni çalışmalar ile kapsayıcı kütüphanelerin temelini güçlendirmesi açısından önemlidir. Ayrıca bu çalışma farklı özel gereksinim gruplarıyla da kütüphanelerde çalışarak kapsayıcı kütüphaneler oluşturulabileceğine ilişkin farkındalık yaratmak açısından önemli bir adımdır. Öte yandan kütüphane personelinin OSB olan çocuklara ilişkin farkındalığının artırılması kapsayıcı kütüphanelerin oluşturulabilmesi açısından değerlidir. Çalışmada yapılan OSB vurgusu; kütüphane personelinin farkındalığının artırılması ve OSB olan çocukların yanı sıra ailelerinin de kütüphane hizmetlerinden yararlanmaları için kapsayıcı kütüphane hizmetlerini iyileştirme çalışmalarına katkı sağlayacaktır.

Yöntem

Araştırma Modeli

Araştırmanın modeli, “OSB tanımlı çocuğa sahip ebeveynlerin” kendilerinin ve OSB olan çocuklarının, “kütüphane personelinin” ise OSB olan çocukların ve ebeveynlerinin kütüphane kullanımına ilişkin görüşlerini belirlemek üzere nitel araştırma yaklaşımlarından durum çalışmasıdır. Durum çalışması, var olan bir olguyu (durumu) gerçek dünya bağlamında, özellikle de olgu ve bağlam arasındaki sınırların açıkça belirgin olmadığı durumlarda araştırır (Yin, 2009). Durum çalışmalarında karşılaştırmalardan çıkarımlarda bulunmak ve/veya teoriyi daha geniş koşullar kümesine genişletmek amacıyla farklı durumlar seçilebilir (Humphrey ve Lee, 2004). Bu çalışmada farklı durumlar karşılaştırılarak çıkarımlar yapılmıştır. Çalışmada seçilen vakalar, araştırmanın yola çıktığı sorunları ve soruları açıklayabilecek şekilde belirlenmiştir.

Katılımcılar

Durum çalışmalarında bir veya birden fazla vaka seçilirken erişim göz önünde bulundurulmalı ve araştırma sorularını aydınlatabilecek vakalar seçilmelidir (Yin, 2009). Bu çalışmanın katılımcıları, tesadüfi olmayan örnekleme yöntemlerinden biri olan uygun örnekleme yöntemi kullanılarak belirlenmiştir. Uygun örnekleme yönteminde katılımcılar seçilirken kolay erişilebilir olması, coğrafi yakınlık, zaman ya da katılımcıların isteklilik durumu gibi kriterler temel alınır (Etikan vd., 2016). Durum çalışmalarında yaygın olarak kullanılan durumlar arasında bireyler, kuruluşlar, süreçler, programlar, müdahaleler, hatta olaylar vardır (Yin, 2009). Bu çalışmada seçilen durumlar ise kişilerden (kütüphane personeli ve ebeveynler) oluşmaktadır. OSB olan çocukların ebeveynlerine okullardaki rehber öğretmenler aracılığıyla kütüphane personeline ise kütüphanelere yapılan ziyaretler sonrasında personelin yönlendirmesiyle ulaşılmıştır. Bu bağlamda çalışma kapsamında belirlenen durumlar çalışmaya gönüllü olarak katılmayı kabul eden sekiz kütüphane personeli ve sekiz ebeveyn olmak üzere toplamda 16 bireyden oluşmaktadır. Araştırmada birinci durum olan kütüphane personeline ilişkin demografik bilgiler Tablo 1.’de yer almaktadır.

Tablo 1

Kütüphane Personeline İlişkin Demografik Bilgiler

Kod İsim	Mezun Olduğu Bölüm	Görev Süresi (Yıl)	Kütüphanedeki Görevi
Halk Kütüphanecisi	Bilgi ve Belge Yönetimi	5	Ödünç biriminde kullanıcıları üye yapmak Kitap hizmeti vermek Etkinlikler planlamak Sosyal medya tasarımları yapmak Kütüphanenin dış bağlantılarını kurmak Toplantı ve seminer düzenlemek
Mutluluk	Bilgi ve Belge Yönetimi	5	Ödünç verme birimi
Ayzade	Bilgi ve Belge Yönetimi	2	Halkla ilişkiler ve kültürel etkinlikler
Eda	Bilgi ve Belge Yönetimi	17	Teknik hizmetler Ödünç alma ve verme
Mercan	Bilgi ve Belge Yönetimi	11	Çocuk bölümü
Demir	Bilgi ve Belge Yönetimi	11	Çocuk bölümünden gelen kitapları almak İade işlemleri Okul oryantasyonu Kitap girişi
Defne	Bilgi ve Belge Yönetimi	23	Teknik hizmetler

Çalışma kapsamında halk kütüphanelerinin çocuk bölümlerinde veya çocuk kütüphanelerindeki yedi kütüphane personeliyle çalışılmıştır. Katılımcılara kendilerinin belirlediği kod isimler verilmiştir. Katılımcıların tümü Bilgi ve Belge Yönetimi Programı'ndan mezundur ve ortalama görev süreleri 10 yıldır. Katılımcıların kütüphanedeki görevleri değişkenlik göstermektedir. Bu bilgilere Tablo 1.' de yer verilmiştir.

Çalışma kapsamındaki ikinci durum, 3-8 yaş aralığında OSB tanılı çocuğa sahip ebeveynlerdir. Ebeveynlere ilişkin demografik bilgiler Tablo 2.' de yer almaktadır.

Tablo 2

Ebeveynlere İlişkin Demografik Bilgiler

Kod İsim	Yaş	Eğitim Durumu	Çocukla Yakınlık Düzeyi	Çocuğun Yaşı	Çocuğun Devam Etiği Okul ve Sınıf Düzeyi
Açelya	42	Üniversite	Anne	3	Anaokulu
Nergis	36	Okuryazar	Anne	5	Anaokulu
Gül	40	Üniversite	Anne	6	Anaokulu
Buket	35	Üniversite	Anne	6	Anaokulu
Papatya	32	Lise	Anne	6	Anaokulu
Doğu	40	Lise	Baba	5	Anaokulu
Batı	42	Üniversite	Baba	4	Anaokulu
Kuzey	35	Üniversite	Baba	4.5	Anaokulu

Ebeveynlere görüşmeler sonrasında araştırmacılar tarafından kendi isimlerini çağrıştırmayacak kod isimler verilmiştir. Görüşmelere beş anne, üç baba olmak üzere toplam sekiz ebeveyn katılmıştır. Ebeveynlerin yaş ortalaması 38'dir. Ebeveynlerden biri okur-yazar, ikisi lise, diğerleri ise üniversite mezundur. Çocukların tamamı anaokulunda eğitimine devam etmektedir. Çocukların yaş ortalaması 5'tir.

Veri Toplama Araçları

Araştırmada nitel araştırmalardaki temel (Patton, 2002) ve çoklu durum çalışmalarındaki en yaygın (Stake, 2013) kullanılan veri toplama tekniklerinden yarı-yapılandırılmış görüşme kullanılmıştır. Görüşme, bir araştırmacı ve katılımcının bir araştırma çalışmasıyla ilgili sorulara odaklanarak bir sohbete girdiği bir süreçtir. Bu sorularda genellikle katılımcının belirli bir deneyim hakkındaki görüş, düşünce, bakış açısı ya da tanımlarına odaklanılır (Demarrais, 2004). Araştırmada yarı-yapılandırılmış görüşme tekniği, katılımcıların gözünden OSB olan çocukların ve ebeveynlerinin kütüphane kullanımına ilişkin durumlarını, kütüphane kullanımını engelleyen olası durumları ve ilgili konuya ilişkin yapılabilecekleri belirlemek amacıyla ek sorulara ve açıklamalara olanak sağlayacak bir formata gereksinim duyulması nedeniyle seçilmiştir.

Çalışma kapsamında katılımcı grupları için ayrı görüşme soruları hazırlanmıştır. Sorular hazırlanırken öncelikle alanyazın taranmış, ardından araştırmacılar tarafından taslak görüşme soruları hazırlanmıştır. Sorular özel eğitim (7), okul öncesi (6), bilgi ve belge yönetimi (2) alanından toplam 15 uzmanına gönderilmiştir. Uzman görüşü sonucunda sorularda kullanılan kavramlarda bazı değişiklikler (ör. yetersizliği olan çocuk yerine OSB tanılı çocuk) yapılarak sorulara son hali verilmiştir.

Her bir katılımcı grubundan birer kişiyle pilot görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Pilot görüşmelerde soruların var olan haliyle işlediği görülmüştür. Her bir katılımcı grubu için örnek sorular izleyen şekildedir: *Ebeveyn formu için*: "Çocuk kütüphaneleri ya da halk kütüphanelerinin çocuk bölümlerinin çocuğunuz için uygun olup olmadığı konusunda neler söylersiniz?", "Çocuk kütüphanelerini ya da halk kütüphanelerinin çocuk bölümlerini çocuğunuzun aktif olarak kullanabilmesi için ebeveyn olarak neler yapmanız gerektiğini düşünüyorsunuz? Anlatır mısınız?" *Kütüphane personeli formu için*: "Kütüphanenize gelen engelli/ÖG

çocukların ailelerinin kütüphane hizmetlerine yönelik talepleri nelerdir? Deneyimlerimize ilişkin örnekler verir misiniz?”, “Engelli/ÖG çocukların ve ailelerinin taleplerini karşılarken zorlandığınız konular oluyor mu? Varsa söz eder misiniz?”

Verilerin Toplanması ve Analizi

Araştırmanın verileri, yarı-yapılandırılmış görüşme soruları ve demografik bilgi formlarından oluşan görüşme formları ve araştırmacı günlükleri kullanılarak toplanmıştır. Görüşmeler 13-30 Nisan 2022 tarihleri arasında isteyen katılımcılarla yüz yüze, isteyen katılımcılarla da Pandeminin devam etmesi nedeniyle çevrim içi olarak yapılmıştır. Araştırmanın başında Anadolu Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu'ndan etik kurul izni alınmıştır. Görüşme öncesinde katılımcılara araştırmacılar tarafından hazırlanan Gönüllü Katılım Formları sunulmuş ve araştırmacılarla karşılıklı imzalanmıştır. Görüşmeler katılımcıların kendilerini rahat hissedebilecekleri bir ortamda, onlara uygun gün ve saatlerde gerçekleştirilmiştir. Görüşmelerin ses kaydı alınmış ve katılımcılara gerçek isimlerini çağrıştırmayacak kod isim verilmiştir.

Bu çalışmada çok sayıda vaka, parça veya üyeye sahip bir şeyi incelemek için özel bir çabayı (Stake, 2013) gerektiren çoklu durum analizi kullanılmıştır. Çoklu durum analizi, kütüphane personeli ve OSB tanılu çocuğa sahip ebeveynler olmak üzere birden fazla bağlam arasındaki önemli bağlamsal koşulları incelemek amacıyla seçilmiştir. Araştırmada veriler tematik analiz yoluyla analiz edilmiştir. Tematik analiz, elde edilen verideki tekrarlayan kalıpları, temaları veya kategorileri belirlemek için birikmiş bilginin tekrar tekrar ve sürekli gözden geçirildiği (Algozzine ve Hancoc, 2017), verideki zengin ayrıntıları minimal düzeyde açıklamayı sağlayan temaları tanımlama ve raporlama yöntemidir (Braun ve Clarke, 2006, s. 87). Bu nedenle bu çalışmada tematik analiz kullanılmıştır. Analiz öncesinde “analiz öncesi hazırlık” aşamasına yer verilmiştir. Analiz öncesi hazırlık aşamasının basamakları aşağıda sıralanmıştır (Bogdan ve Biklen, 2007; Miles, Huberman ve Saldana, 2014; Rubin ve Rubin, 2005):

1. Ses kayıtları yedeklenmiştir.
2. Ses kayıtlarının dökümleri gerçekleştirilmiştir. Dökümler duyulan her konuşmanın duyulduğu şekliyle, hiçbir düzeltme yapılmadan, görüşmeci-görüşülen sırasıyla bilgisayara aktarılmıştır.
3. Dökümler yapılırken katılımcılara kod isim verilmiştir.
4. Bilgisayara aktarılan ham veri dökümleri yedeklenmiştir.
5. Birinci ve ikinci araştırmacı katılımcıların her bir soruya verdiği yanıtları (ör. birinci soru) kopyalayarak soru bazında veri analizi kayıt formunda ilgili sütuna yapıştırmıştır.
6. Araştırmacılar kaydettikleri veri bölümünün hangi katılımcıya ait olduğunu belirlemek için ilgili sütuna katılımcının kod ismini yazmışlar ve bu işlemi tüm sorular için gerçekleştirmişlerdir.
7. Araştırmacılar aşına olmak için verileri birkaç kez okumuşlardır.
8. Araştırmacılar birbirlerinden bağımsız çalışarak katılımcının söyledikleri birden fazla konuyu içeriyorsa her bir konuyu paragraflara ayırmışlardır.
9. Görüşme sürecindeki dökümlerin tutarlılığını kontrol etmek (Kvale, 1996) adına inandırıcılık (trustworthiness) çalışması gerçekleştirilmiştir. Görüşme kayıtları, dördüncü araştırmacı tarafından dinlenerek dökümlerle ses kayıtları arasındaki tutarlılık incelenmiştir.
10. Dökümlerin anlamsal ilişkilere göre paragraflandırılmasını bağımsız olarak gerçekleştiren araştırmacılar bu kez birlikte çalışarak paragrafların uyuşmasını kontrol etmişlerdir. Kontrol sonrası araştırmacılar tüm paragraflarda uzlaşmışlardır.

Çalışma kapsamında elde edilen verilerin analiz edilmesinde Braun ve Clarke (2006, s. 87) tarafından vurgulanan tematik analiz basamakları izlenmiştir:

1. Birinci ve ikinci araştırmacı birbirlerinden bağımsız çalışarak verileri tekrar okuyarak aşına hale gelmişlerdir.
2. Araştırmacılar bağımsız çalışarak katılımcı görüşlerini doğru şekilde yansıtmak amacıyla birbiriyle ilişkili bileşenleri bir araya getirerek olası kodları oluşturmuşlardır.
3. Araştırmacılar bağımsız çalışarak anlamlı ve benzer ifadeler içeren verileri başlıklandırarak gruplamışlar, grupladıkları verilere o grup için düşündükleri anlamla ilgili bir başlık belirlemişlerdir. Elde edilen başlıklar araştırmacının temalarını, alt başlıklar ise alt-temalarını oluşturmuştur.
4. Araştırmacılar kodlama güvenilirliği için inandırıcılık çalışması gerçekleştirmişlerdir. Bu amaçla araştırmacılar birlikte çalışarak verilerden elde edilen tüm kodlar üzerinde uzlaşma sağlamışlardır.
5. Tema ve alt-temalar oluşturulduktan sonra araştırmacılar birlikte çalışarak bağımsız olarak oluşturdukları tema ve alt-temaları karşılaştırmışlardır. Görüş birliğine varılan yerler aynen bırakılırken görüş ayrılığı olan yerlerde veriler birlikte okunmuş, üzerinde tartışılarak uzlaşmıştır. Uzlaşma sonrasında tema ve alt-temalar yeniden düzenlenmiştir.
6. Düzenleme sonrasında üçüncü ve dördüncü araştırmacı tema ve alt-temaları gözden geçirmiş, veri setiyle tekrar karşılaştırmış ve kodlanmış alıntılarının kontrollerini yapmışlardır.
7. Veri analizi sonlandıktan sonra birinci araştırmacı tema ve alt-temaların yazımını gerçekleştirmiştir.
8. Araştırmanın bulgularını oluşturan tema ve alt-temalar ikinci, üçüncü ve dördüncü araştırmacı tarafından tekrar okunarak gerekli yerlerde yeniden düzenlenmiştir. Böylece veri analizi tamamlanarak araştırmanın bulgularına ulaşılmıştır.

Araştırma Sürecindeki Etik İlkeler

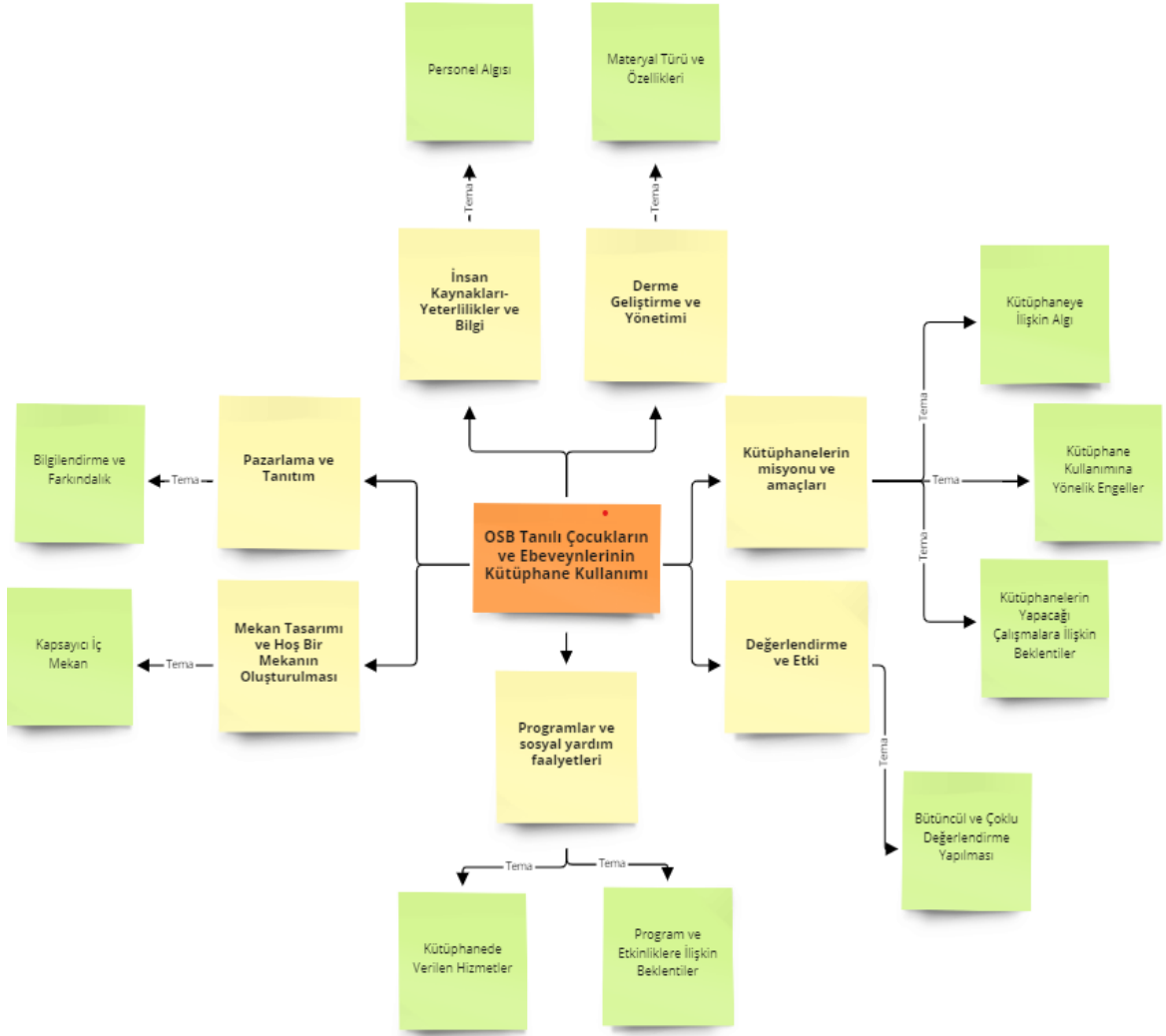
Bilimsel araştırma sürecinde evrensel olarak kabul gören ve her araştırmacının uyması gereken etik ilkeler alanyazında; (a) bilinçli onay, (b) aldatmama/yanıltmama, (c) gizlilik, özel hayata saygı ve zarar vermeme ve (d) verilere sadık kalma biçiminde sıralanmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2016, s. 108-109). Çalışmada veri toplama sürecini birinci ve ikinci araştırmacı gerçekleştirmiştir. Araştırmacılar, *bilinçli onay* ve *aldatmama/yanıltmama* ilkeleri kapsamında katılımcılarla araştırma öncesinde bir ön görüşme yaparak araştırmanın amacı, veri toplama süreci, araştırma verilerinin sunumu ve kullanımı, araştırmadan ayrılma konusunda katılımcılara açık, net ve ayrıntılı bilgiler sunmuşlar ve bu bilgileri hazırladıkları Gönüllü Katılım Formu'nda da ayrıntılı olarak yazmışlardır. Gönüllü Katılım Formu karşılıklı olarak imzalanmıştır. Katılımcılar formu imzalayarak sürece ilişkin onay vermişler, araştırmacılar ise araştırma kapsamında verdikleri sözleri titizlikle yerine getireceklerini kabul etmişlerdir. *Gizlilik, özel hayata saygı ve zarar vermeme* ilkesi kapsamında araştırmacılar katılımcılara kimlik ve veri gizliliği, veri toplama dışında talepte bulunmama, araştırmadan ayrılma hakkı, araştırma verilerinin paylaşımı konularında açık, net ve ayrıntılı bilgiler sunmuşlardır. *Verilere sadık kalma* ilkesi kapsamında ise araştırma ekibi, araştırma verilerini özenle toplamaya, sistematik şekilde analiz etmeye, sonuçların yazılması ve paylaşılması aşamasında verilerine sadık kalmaya büyük bir özen ve titizlik göstermişlerdir.

Bulgular

Bu araştırmada OSB tanılı çocukların ve ebeveynlerinin halk kütüphanelerinin çocuk bölümlerini veya çocuk kütüphanelerini kullanmalarına yönelik durumlarını ortaya koymak amaçlanmıştır. Çalışmada çoklu durum çalışması kapsamında halk kütüphanelerinin çocuk bölümleri karmaşık sosyal durumlar olarak ele alınmış ve var olan karmaşık durumu açıklamak amacıyla IFLA'nın çocuk kütüphanesi hizmetlerinden yola çıkılarak belirlenen yedi kriterden yararlanılmıştır (IFLA, 2018). Bu kriter doğrultusunda yapılan analiz sonucunda bulgular 10 tema (Şekil 2.) altında toplanmıştır.

Şekil 2

OSB Tanılı Çocukların ve Ebeveynlerinin Kütüphane Kullanım Durumlarına İlişkin Temalar ve Alt-Temalar

Kütüphanenin Misyonu ve Amaçları

Tablo 3

Kütüphanelerin Misyonu ve Amaçları Temasıyla İlişkili Alt-Temalarda Ebeveyn ve Kütüphane Personeli Görüşleri

Çocuk Kütüphaneleri Kriterleri	Tema	Ebeveyn	Kütüphane Personeli
Kütüphanelerin Misyonu ve Amaçları	Kütüphaneye İlişkin Algı	Teknolojiden uzak olmayı sağlaması Sosyalleşme olanağı sağlaması İletişim ve etkileşim sağlaması Kitap kültürü kazanmayı sağlaması	
	Kütüphane Kullanımına Yönelik Engeller	Çocuktan Kaynaklı Engeller: Çocuğunun yapısının hareketli olması Çocuğunun kütüphane kurallarına uyum sağlamada zorlanması Çocuğunun yoğun eğitim programının olması Aileden Kaynaklı Engeller: Çocuğunun sosyal kabulüne ilişkin endişe duyma Çocuğunun dışlanmasına ilişkin endişe duyma Çocuğunun kütüphanede gürültü yapabileceğinden endişe duyma Kütüphaneden Kaynaklı Engeller: Kütüphanede dikkat çekici materyal olmaması Kütüphaneye erişim engeli olması Kütüphaneye ulaşım engeli olması Kütüphanenin konumunun merkezi olmaması	Çocuktan ve Aileden Kaynaklı Engeller: Çocuğun iletişim engeli yaşaması Ebeveynin çocuğuyla birlikte kütüphane kullanımına ilişkin talebinin olmaması Ebeveynlerin çocuklarının kütüphane kullanımına ilişkin endişe duyması Kütüphaneden Kaynaklı Engeller: Yedi kriter açısından kütüphanelerin yetersiz olması Kütüphanelerde ÖG bireylere yönelik dermenin yetersiz olması Kütüphanelerde ses yalıtımının yetersiz olması Kütüphaneye ulaşım engelinin bulunması Kütüphaneye erişim engelinin olması Kütüphane Personelinden Kaynaklı Engeller: Kütüphane personelinin bilgi ve eğitim eksikliği yaşaması Kütüphane personelinin ÖG çocuklarla iletişim kurmakta zorlanması Ebeveynler ve personel arasında iletişim eksikliği yaşanması
	Kütüphanelerin Yapacağı Çalışmalara İlişkin Beklentiler	Kütüphanelerde kapsayıcı ortam sağlanması Kütüphanelerde bakım hizmeti verilmesi OSB olan çocuklara destek olunması Günlük yaşamda karşılaşılabilecek ilgi çekici kütüphane yönergelerinin oluşturulması Kütüphane tanıtım faaliyetlerinin düzenlenmesi Kütüphane kullanımını teşvik faaliyetleri gerçekleştirilmesi Haberleşme kanalları oluşturulması	Kütüphanede özel eğitim öğretmeni istihdam edilmesi Kütüphanede yardımcı destek personel istihdam edilmesi Engeli olmayan kütüphaneler oluşturulması Engellilik birimi açılması

Katılımcı ebeveynlere göre kütüphaneler teknolojiden uzak olmayı sağlayan, sosyalleşme olanağı tanıyan ve kitap kültürü kazanılmasını sağlayan bir yapıdır. Bu durumu Nergis Hanım “Kütüphane denildiği zaman genelde kitaplarla daha yakın kaynaşmak, onları okumak, dokunmak. Ya bence çok güzel bir şey. Belki biraz da teknolojiden uzak olmak.” şeklinde ifade etmektedir. Ebeveynler kütüphanelerin çocukları ve kendileri için yararlı olabileceğini düşünseler de kütüphane kullanımına yönelik bazı engeller olduğunu belirtmektedirler. Ebeveynlere göre bu engeller çocuk, aile ve kütüphaneden kaynaklıdır. Açelya Hanım çocuktan kaynaklı olduğunu düşündüğü kütüphane kullanımına ilişkin engeli “Sessizce durdurmak çok zor. Evde de öyle. Mesela sus dediğinde an susmuyor.” sözleriyle ifade etmiştir. Bu ifade aynı zamanda ebeveynlerin kütüphaneleri sessiz bir ortam olarak algıladıklarını da göstermektedir.

Kütüphane personeli de OSB olan çocuğun ve ailesinin kütüphane kullanımının çocuktan, aileden, kütüphaneden veya kütüphane personelinden kaynaklı engelleri olabileceğini belirtmektedir. Halk Kütüphanecisi bu duruma ilişkin görüşlerini izleyen şekilde ifade etmiştir:

“Bence iletişim yani çok önemli. İletişim konusunda bence onlar zorlanıyor, çünkü personel aynı şekilde zorlanıyor. Belki iletişim konusunu halledilirse belki birazcık kolay halledilecek. Çünkü kütüphaneye kitap almak istiyor ya da hizmetlerinden yani etkinlik vs. katılmak istiyor ama uygun bir iletişim dili olmadığı için bilemediğimiz için her iki taraf içinde nasıl bir karşılanacağımı bilemiyor, nasıl talep edeceğini bilmiyor.”

Kütüphane personelinden bazıları kütüphane kullanımına yönelik engelleri ortadan kaldırmak üzere kütüphanelerde “Engellilik Birimi” açılması, özel eğitim öğretmeni istihdam edilmesi ve engelsiz kütüphane oluşturulması gibi öneriler sunmuşlardır. Ayzed Hanım OSB olan çocukların ve ebeveynlerinin kütüphane kullanımı için yapabilecekleri izleyen şekilde ifade etmiştir:

“Otizmle ilgili bir çalıştay yapılabilir belki. Hizmet içi eğitimlere de bu konular da ayrılabilir belki. İu ya da bir okul öncesi ya da bir özel öğretmen de istihdamı da yapılabilir belki.”

Ebeveynler çocuklarıyla birlikte kütüphane kullanabilmeleri için kütüphanelerin yapması gereken çalışmaları; kütüphanelerde bakım hizmeti verilmesi, OSB olan çocuklara destek olunması ve kütüphane kullanımını teşvik faaliyetleri gerçekleştirilmesi olarak sıralamışlardır. Nergis Hanım “İlk önce ailelerin daha bir bilinçli olması lazım, hani bilinçlendirmeleri lazım. Çünkü aile bilinçlenirse çocuk da bilinçli oluyor.” sözleriyle bilinçlendirme çalışmaları yapılması gerektiğini vurgulamıştır.

İnsan Kaynakları-Yeterlilikler ve Bilgi

Tablo 4

İnsan Kaynakları-Yeterlilikler ve Bilgi Temasıyla İlişkili Alt-Temalarda Ebeveyn ve Kütüphane Personeli Görüşleri

Çocuk Kütüphaneleri Kriterleri	Tema	Ebeveyn	Kütüphane Personeli
İnsan Kaynakları-Yeterlilikler ve Bilgi	Personel Algısı	İlgili olma	Her açıdan sorunsuz olma
		Duyarlı olma	Yardımsaver olma
		İşbirlikçi olma	Hassas olma
		Bilgili olma	Anlayışlı olma
		Yeterli olma	
		Yüksek farkındalık düzeyine sahip olma	

Çalışmaya katılan ebeveynlerin ifadeleri kütüphane personelinin çocuklarına ve kendilerine ilgi göstermesini, işbirlikçi bir tutum benimsemesini ve duyarlı olmalarını istediklerini göstermektedir. Bu durumu Buket Hanım “Yani oraya otizimli çocukta gelecek belki de en sendromlu çocuk da gelecek. Tabi (Farklı özellikte gereksinimleri olan) çocuklarda gelecek. Yani bu konuda bilgili olmaları güzel olurdu, velileri yönlendirmeleri.” şeklinde ifade etmiştir. Papatya Hanım izleyen ifadelerle kütüphane personeline yönelik beklentilerini belirtmiştir:

“Öğ çocuklarla ilgili bilgi sahibi olması gerekiyor. Gittiği zaman hani biraz daha hani personel fazlalığı demeyim de daha dikkatli olup böyle birkaç çocuğa göz kulak olması gerekir. ... Personel çok önemli. Ailelerin karşı aynı ailenin karşı tarafa güven çok önemli. Bu güveni sağlamaları gerekiyor ki bırakalım hani iki saat orda dolu dolu kitaplarla vakit geçirsinler.”

Çalışmaya katılan kütüphane personeli kendilerini ve kütüphanedeki diğer personeli her açıdan sorunsuz olarak gördüklerini, kütüphane kullanıcılarına yönelik yardımsever, hassas ve anlayışlı bir tutum benimsediklerini ifade etmişlerdir. Ayzede Hanım bu duruma ilişkin görüşlerini izleyen cümlelerle ifade etmiştir:

“Oldukça yardımsever bir ekiple çalışıyoruz. Tüm arkadaşlarım öyle, tüm çalışan arkadaşlarım öyle. Herkes elinden geldiğince onlara yardım etmeye çalışır diye düşünüyorum. Çünkü bizim mesleki kurumdaki en önemli öz şey temel ihtiyacı giderebilmek. Bilgi ihtiyaçlarını giderebilmek.”

Derme Geliştirme ve Yönetimi

Tablo 5

Derme Geliştirme ve Yönetimi Temasıyla İlişkili Alt-Temalarda Ebeveyn ve Kütüphane Personeli Görüşleri

Çocuk Kütüphaneleri Kriterleri	Tema	Ebeveyn	Kütüphane Personeli
Derme Geliştirme ve Yönetimi	Materyal Türü ve Özellikleri	Kütüphanede ilgi ve dikkat çekici materyal bulundurulması	Kütüphaneye OSB olan çocuklar için materyal sağlanması

Çalışmaya katılan ebeveynler kütüphanelerde OSB olan çocuklara yönelik ilgi ve dikkat çekici materyallerin bulunmasının gerekliliğini vurgulamışlardır. Buna yönelik görüşlerini Gül Hanım “Bizim çocuklarımız açısından da görsel şeyler o kadar dikkat çekici ki ... Buraya gidebilirim, buraya gitmeliyiz. Yani ilgi çekici evet, böyle afişler resimler ...” sözleriyle belirtmiştir. Diğer yandan Eda Hanım görev yaptıkları kütüphanelerin derme yönünden geliştirilmesinin gerekliliğine aşağıdaki sözleriyle vurgu yapmıştır.

“Anca işte onların anlayabileceği büyük resimler o şekilde kitaplarla belki yardımcı olabiliriz hani özel eğitim özel hani özel eğitim istedikleri için. Bize de onlara özel bir kitap gelmiyor ama bizim bildiğimiz, takip ettiğimiz kitapları tavsiye edebiliriz. Yani bana gelse ben şu an onu öyle yaparım. Yani çünkü yok, yani kütüphanemizde yok, hani Down sendromlu, otizmliler için bir kitap yok ya faydalanabilecekleri.”

Programlar ve Sosyal Yardım Faaliyetleri**Tablo 6***Programlar ve Sosyal Yardım Faaliyetleri Temasıyla İlişkili Alt-Temalarda Ebeveyn ve Kütüphane Personeli Görüşleri*

Çocuk Kütüphaneleri Kriterleri	Tema	Ebeveyn	Kütüphane Personeli
Programlar ve Sosyal Yardım Faaliyetleri	Program ve Etkinliklere İlişkin Beklentiler	Kütüphane kullanıcılarını bilinçlendirmeye yönelik çalışmalar yapılması OSB olan çocukların kütüphane kullanımına yönelik farkındalık çalışmaları yapılması Çocuğu rahatsız edici durumları ortadan kaldırmaya yönelik çalışmalar yapılması Kapsayıcı etkinlikler planlanması Kütüphane kullanımını teşvik edecek çalışmalar yapılması Sosyalleşmeyi arttıracak etkinlikler planlanması	Kütüphane personeline ÖG çocuklara yönelik bilinçlendirme çalışmaları yapılması Kütüphane personeline OSB olan çocuklara daha etkili kütüphane hizmeti verebilmesi için destek sağlanması Kütüphane personeline kapsayıcı plan oluşturmaya ilişkin destek sağlanması ÖG kullanıcılara yönelik etkinlik hizmetleri sağlanması
	Kütüphanede Verilen Hizmetler	Kitap inceleme Kitap ödünç alma Kitap okuma Resimleri analiz etme	Kitap ödünç verme Spor etkinlikleri Kütüphane tanıtım hizmeti Matematik atölyesi El becerileri atölyeleri Duyusal beceri etkinlikleri Sinema etkinlikleri Drama gösterisi Hikâye anlatımı

Demir Bey hizmet verdikleri kütüphanelerde çocuklar için sundukları hizmetleri izleyen şekilde ifade etmiştir:

“Matematik atölyesi var hı hı burada. Böyle ortaokul öğrencileri geliyor randevu alıp matematik öğretmenleri ile orada böyle değişik aletler var, onları inceliyorlar. Böyle ilk bulunan hesap makinası mesela aklıma gelen. Trigonometriyi böyle görsel olarak anlatıyor. Güzel şeyler var, açılar, bayağı bir matematiğin ilkeleri yani diyebilirim. Onun dışında kimya atölyemiz var. Deneyler başlayacak malzemelerimiz alınırsa deney yapmaya başlayacağız ufak tefek bize gösterecekler. Onun dışında sinema hizmeti, film gösterimi yapıyoruz. İleride de drama ve masal anlatma etkinliği planlıyoruz.”

Kütüphane personeli bu etkinliklere OSB olan çocukların katılmadıklarını vurgulamaktadır. Halk Kütüphanecisi bu konu hakkındaki deneyimlerini *“Okullardan gelen mesela çocuklardan bazıları dediğim gibi otizmlili olanlara rastladığımda yanında velisi ya da öğretmeni olmadan asla iletişim kurmuyor mesela. Ama bu farklı etkinliklere falan katılmıyor mesela. Bahçede dolaşılıyor ya da göç birimlerine gidiyor.”* sözleriyle ifade etmiştir.

Kütüphane personeli çocuk kütüphanelerinde çok sayıda ve çeşitli etkinlikler yapıldığını belirtirken ebeveynler kütüphanelerde daha çok kitaplarla etkinlik yapıldığını düşünmektedirler. Bu durumu Buket Hanım *“Birlikte etkinlik yapacaklar, belki birlikte kitap okumaya çalışacaklar, ... belki resimleri tartışacaklar. ...”* şeklinde ifade etmiştir. Ebeveynler kütüphanelerde verilen hizmetlere yönelik beklentilerini OSB olan çocuklarının kütüphane kullanımına yönelik kullanıcıları bilgilendirme, tanıtım, bilinçlendirme ve farkındalık çalışmaları yapılması, sosyalleşmeyi arttıracak kapsayıcı etkinlikler planlanması gibi çocuğunun ve ebeveyn olarak kendisinin yarar sağlayacağı hizmetler alabilme olarak sıralamışlardır. Bu duruma ilişkin görüşlerini Nergis Hanım *“Çocuğumu böyle götürmek istiyorum. Mesela sosyalleşmesini istiyorum, hani onlarla birlikte benim ben de gitmek istiyorum.”* şeklinde ifade etmiştir.

Diğer yandan kütüphane personelinin OSB olan çocuklara ve ailelerine etkili bir hizmet sunabilmek için bazı ön koşulları sağlamış olması gerekmektedir. Bu bağlamda kütüphane personeli özellikle bilgi ve farkındalık eksiklikleri olduğunu belirtmekte, OSB olan çocuklara ve ailelerine yönelik program ve sosyal yardım faaliyetleri geliştirebilmek için etkinlik desteği, personel desteği ve eğitim desteğine gereksinimleri olduğunu vurgulamaktadırlar. Ayzede Hanım bu konudaki destek ihtiyacını izleyen cümlelerle ifade etmiştir:

“Ee işimiz çok zor... Bu örneğim zorlukla başlayacak. Çünkü iletişim kurmakta zorluk çekiyoruz. Dikkatlerini bize toplamalarında zorluk çekiyoruz. Onları rahat bırakmak taraftarıyız. Çünkü bize gelen yardımcı aileler ya da yardımcı öğretmenler öyle söylüyor hani. Biz onların yönlendirmeleriyle kendilerine etkinlik yapabiliyoruz. İletişim problemi yaşıyoruz, yani zorlanıyoruz.”

Mekân Tasarımı ve Hoş Bir Mekânın Oluşturulması

Tablo 7

Mekân Tasarımı ve Hoş Bir Mekânın Oluşturulması Temasıyla İlişkili Alt-Temalarda Ebeveyn ve Kütüphane Personeli Görüşleri

Çocuk Kütüphaneleri Kriterleri	Tema	Ebeveyn	Kütüphane Personeli
Mekân Tasarımı ve Hoş Bir Mekânın Oluşturulması	Kapsayıcı İç Mekân	OSB olan çocuklar için kütüphane içerisinde farklı bir alan oluşturulması Sesli ortamların uyarlanması Kütüphanelerde verilen hizmetlerin dijital ortama taşınması Ebeveynler için alan oluşturulması Çocuklar için uygun ve ilgi çekici fiziksel ortam oluşturulması	Daha kapsayıcı fiziksel ortam oluşturulması ÖG çocuklara özel alan oluşturulması

Ebeveynler ve kütüphane personeli, OSB olan çocukların ve ebeveynlerinin kütüphane kullanımını kolaylaştıracak bazı unsurları vurgulamışlardır. “Kapsayıcı kütüphaneler” bu unsurlardan biridir. Kütüphane personelinin kapsayıcı kütüphaneleri OSB olan çocuklar için “ayrı bir alan” oluşturan kütüphane şeklinde yorumladıkları dikkati çekmektedir. Mercan Hanım kapsayıcı kütüphaneye ilişkin görüşlerini izleyen şekilde ifade etmiştir:

“Tuvaletler bence onlara göre ayarlanmalı, işte bizde bizim mesela tuvalet engelli tuvaleti falan onların mutlaka olması lazım. Bence kendilerini rahat hissedebilmeleri için belki ayrı bir bölüm, hani onları da böyle çok hani ayırıştırırmadan ama ötekileştirmeden, hani çok incitmeden öyle bir bölümler oluşturulabilir. Aileleriyle birlikte hani vakit geçirecekler ya da personelle birlikte ayrı bir ilgi görecekler çünkü onlar. O yüzden hani şey salonun herhangi bir kısmında çok rahat olabileceklerini düşünmüyorum.”

Kütüphanelerin kapsayıcı iç mekânlarına yönelik ebeveyn algısının da kütüphane personeliyle benzer olduğu görülmektedir. Doğu Bey bu konudaki görüşlerini “Kütüphanelerin daha rahat, daha özgür hissedebileceği bir şekilde bir çalışma olabilir. Ayrı bir bölümü olabilir, yani yakın tarihte görmedim ama duvarları falan normal, klasik dışında bir şey olabilirse belki çocuklarımız için daha farklı.” sözleriyle ifade etmiştir.

Pazarlama ve Tanıtım

Tablo 8

Pazarlama ve Tanıtım Temasıyla İlişkili Alt-Temalarda Ebeveyn ve Kütüphane Personeli Görüşleri

Çocuk Kütüphaneleri Kriterleri	Tema	Ebeveyn	Kütüphane Personeli
Pazarlama ve Tanıtım	Bilgilendirme ve Farkındalık	Kütüphane hizmetlerine yönelik bilgi ve farkındalığın bulunmaması	Kütüphane hizmetlerine yönelik bilgi ve farkındalığın yetersiz olması

Çalışmaya katılan ebeveynler kütüphane hizmetlerine yönelik bilgi ve farkındalıklarının bulunmadığını vurgulamışlardır. Bu duruma ilişkin Batı Bey görüşlerini “Açıkçası hiç bilgim yok. Daha önce siz konuyu açana kadar da aklıma bile gelmedi.” sözleriyle belirtmiştir.

Diğer yandan kütüphane personeli de kütüphane hizmetlerine yönelik bilgi ve farkındalığın yetersiz olduğuna dikkat çekmiştir. Ayzede Hanım bu konudaki görüşlerini “Veliler buranın böyle bir imkân sağladığını bilmiyor bence. Onlar bilmedikçe de biz kendilerine bire-bir ulaşamayız. Hani böyle bir sistem yok yani maalesef. Duyuru konusunda bir şey var, sanırım bir eksiklik var.” şeklinde ifade etmiştir.

Değerlendirme ve Etki

Tablo 9

Değerlendirme ve Etki Temasıyla İlişkili Alt-Temalarda Ebeveyn ve Kütüphane Personeli Görüşleri

Çocuk Kütüphaneleri Kriterleri	Tema	Ebeveyn	Kütüphane Personeli
Değerlendirme ve Etki	Bütüncül ve Çoklu Değerlendirme Yapılması	Kütüphanelerin OSB olan çocukların kullanımı için uygun olmaması	Kütüphanelerin OSB olan çocuklar ve aileleri için yeterli olmaması Kapsayıcı kütüphaneler düzenlenmesi

Çalışmaya katılan ebeveynler kütüphaneleri çocukları için uygun bulmadıklarını ifade etmişlerdir. Papatya Hanım bu konudaki görüşlerini izleyen cümlelerle ifade etmiştir:

“Uygun değil. Hatta belki de tüm ÖG çocuklar için değil. Çünkü bir sürekli sessizlik hâkim olmak zorunda, ne bileyim daha kısıtlı hareket halinde olmak zorunda. Bizim çocuklarımızda bu yok. Bu yüzden de hani dışlanacak bir ortam gibi görüyorum açıkçası.”

Kütüphane personeli de ebeveynlerle benzer şekilde kapsayıcı kütüphaneler olması gerektiğine vurgu yaparak kütüphanelerin OSB olan çocukların ve ailelerinin kullanımı açısından bazı yetersizlikleri olduğuna dikkat çekmişlerdir. Mutluluk Hanım “Yer olarak uygun bir yerdeyiz ama ona özel ekipman kurulsa uygun olabiliriz. Çünkü onlara daha özel yapılmalı. Yani çalışanlar olarak çünkü onların yapılarını bilmiyoruz. Neye kızarlar, neye tepki verirler bilmiyoruz.” ifadeleriyle materyal ve personel konusundaki bilgi eksikliğine vurgu yapmıştır. Halk kütüphanecisi ise “Yani engelli rampa girişi var ama rampaların, şeylerin onların rahat bir şekilde ayaklarına ilişkin kullanabileceklerinin dışında. Hani engelli lavabosu var. O şey değil ama şey yok, ıı nasıl desem kütüphaneye girme çıkma olayında muhakkak birinin desteği olması lazım.” sözleriyle kütüphanelerdeki mekânsal sınırlılıklara dikkat çekmiştir.

Sonuç, Tartışma ve Öneriler

Araştırmada OSB tanımlı çocukların ve ebeveynlerinin halk kütüphanelerinin çocuk bölümlerini veya çocuk kütüphanelerini kullanmalarına yönelik durumlarını ebeveyn ve kütüphane personeli bakış açısıyla ortaya koymak amaçlanmıştır. Araştırmanın bulgularında çocuk kütüphanelerinin yedi kriteri bağlamında 10 temaya ulaşılmıştır. Bu temalar; “kütüphaneye ilişkin algı”, “kütüphane kullanımına yönelik engeller”, “kütüphanelerin yapacağı çalışmalara ilişkin beklentiler”, “personel algısı”, “materyal türü ve özellikleri”, “program ve etkinliklere ilişkin beklentiler”, “kütüphanede verilen hizmetler”, “kapsayıcı iç mekân”, “bilgilendirme ve farkındalık”, “bütüncül ve çoklu değerlendirme yapılması” şeklinde sıralanmaktadır.

Kütüphanenin Misyonu ve Amaçları

Araştırmanın bulguları ebeveynlerin kütüphaneleri; teknolojiden uzak olmayı, sosyalleşmeyi, iletişim ve etkileşim kurmayı ve kitap kültürü kazanmayı sağlayan bir ortam olarak algıladıklarını göstermektedir. Kütüphaneler, ebeveynlere ve çocuklara iletişim ve etkileşim kurma fırsatları sunarak sosyalleşmelerini sağlayan yerel kuruluşlardır (ALSC, 2015; Khoir vd., 2017). Uluslararası birçok halk kütüphanesinin OSB olan çocukların ve ebeveynlerinin sosyalleşmesini, iletişim ve etkileşim kurmasını destekleyecek ve uygun kitaplara erişimlerini sağlayacak hizmetleri sunduğu görülmektedir (Brooklyn Public Library, 2022; Farmingdale Public Library, 2023). Ebeveynlerin kütüphaneye ilişkin algısı üzerine yapılan araştırmalara göre ebeveynlerin büyük çoğunluğu kütüphaneyi sosyalleşmek ve etkileşim kurmak için önemli mekânlar olarak görmektedir (Clark, 2017; Prendergast, 2016). Kütüphaneler aynı zamanda toplumsal değişimlere ayak uyduran dinamik yapılarıdır (IFLA, 2002). Bu çerçevede kütüphanelerin dijitalleşmesi bu dinamik yapının beraberinde getirdiği olağan bir süreçtir. Yapılan araştırmalar OSB olan çocukların dijital materyallerle kütüphanelerde desteklenmesinin çocuk ve ebeveyni açısından yararlı olduğunu göstermektedir (Ennis-Cole ve Smith, 2011). IFLA (2018)'ya göre de çocuk kütüphanelerinin teknolojik donanımı ÖG çocukların kütüphaneye erişimini kolaylaştıran etmenlerden biridir. Buradan yola çıkarak ebeveynlerin kütüphaneleri çocukları teknolojiden uzaklaştıracak mekânlar olarak görmesinin kütüphanelerin dijitalleşme misyonuyla uyummadığı düşünülmektedir.

Araştırmanın bulgularına göre ebeveynler ve kütüphane personeli, OSB olan çocukların ve ebeveynlerinin kütüphane kullanımına yönelik birtakım engeller bulunduğunu düşünmektedirler. Alanyazındaki araştırmaların büyük çoğunluğu OSB olan çocukların ve ebeveynlerinin kütüphane kullanımına ilişkin engellerin olduğunu göstermektedir (Ghuloum ve Alyacoub, 2017; Paynter vd., 2020; Prendergast, 2016). Bu engeller çocuk, ebeveyn veya kütüphane personelinden kaynaklı olabilir (Kaeding, 2014, 2015). Katılımcılara göre ebeveynlerden kaynaklı engellerden biri ebeveynlerin kütüphane kullanımına ilişkin endişeleridir. Prendergast'ın (2016) araştırmasının bulguları, OSB olan çocuğa sahip ebeveynlerin kütüphanelerdeki kalabalık alanların çocuklarının davranışları üzerinde etkisi olabileceği endişesinden dolayı kütüphane kullanımından vazgeçtiklerini göstermiştir. Broman'ın (2017) araştırmasının bulguları ise OSB olan çocukların ebeveynlerinin çocuklarının problemleri davranışlar sergileme ve kütüphane kurallarına uymada zorluk yaşamalarına ilişkin endişelerinden dolayı kütüphaneyi kullanmadıklarını göstermektedir. Görülmektedir ki kütüphane kullanımına ilişkin ebeveyn endişeleri genellikle çocuklarının gelişimsel ve davranışsal özelliklerinin kütüphane kullanımına uygun olmadığı temeli üzerine şekillenmektedir. Bu bulgu, ebeveynlerin kütüphane algısının kütüphanelerin kapsayıcılık misyonuyla uyummadığına işaret etmektedir.

Kütüphanelerin kullanımına ilişkin engellerinden bir diğeri kütüphane personeliyle ilişkilidir. Kaeding'in (2015) araştırmasının bulguları, kütüphane personelinin bilgi eksikliğinin, eğitim ve destek ihtiyacının, OSB olan çocuk ve ebeveynine karşı tutumunun ve farkındalık seviyesinin bu bireylerin kütüphane kullanımına engel olabildiğini göstermiştir. Araştırmalarda OSB olan bireylere hizmet sunmada kütüphanecilerin ve diğer personelin eğitim gereksinimine vurgu yapıldığı görülmektedir (Broman, 2017). Alanyazın incelendiğinde kütüphane personelinin eğitim almaya istekli ve bilgi eksikliklerinin farkında olduğu görülmektedir (Ghuloum ve Alyacoub, 2017; Kaeding, 2015; Paynter vd., 2020; Prendergast, 2016). Alanyazınla paralel olarak kütüphane personelinin tamamı OSB olan çocuklara ve ebeveynlerine hizmet sunmak için desteğe ve eğitime gereksinimleri olduğunu ifade etmişlerdir. Araştırmalar, kütüphane personeliyle gerçekleştirilen eğitim uygulamalarının personel, çocuk ve ebeveyn açısından olumlu çıktılar olduğunu göstermektedir (Paynter vd., 2020; Small vd., 2015). Buradan yola çıkarak yeterli eğitim ve destekle kütüphane personelinin OSB olan çocuğa ve ebeveynine hizmet sağlayabileceği söylenebilir.

Kütüphanelerin çevresel koşulları OSB olan çocukların kütüphane kullanımı, kütüphaneye erişimi ve ulaşım sağlaması açısından önemlidir (Farmer, 2013; Kaeding vd., 2017). Kaeding vd. (2017) araştırmalarında, kütüphane personeli, kütüphanelerin fiziksel ortamının kütüphane kullanımına yönelik en büyük engellerden biri olduğunu belirtmiştir. Ayrıca Ghuloum ve Alyacoub, (2017) tarafından yürütülen araştırmanın bulguları ebeveynlerin OSB olan çocuklarına uygun kütüphaneleri tercih ettiğini, birçok kütüphanede sunulan hizmeti kendileri ve çocukları için son derece yetersiz bulduklarını göstermektedir. Bu araştırmanın bulguları da kütüphanelerin çevresel yetersizliklerinin ebeveynlerin ve çocukların kütüphane kullanımına engel olduğunu göstermektedir. Bu noktada kütüphanelerin çevresel özelliklerinin düzenlenmesi, OSB olan çocukların ve ebeveynlerinin kütüphane kullanımını kolaylaştırabilir.

Ebeveynler çocuklarıyla birlikte kütüphaneyi kullanabilmek için kütüphanelerin daha kapsayıcı olması ve OSB olan çocukları için bakım hizmeti sağlamasına ilişkin birtakım beklentileri olduğunu ifade etmişlerdir. Uluslararası alanyazında ÖG çocuklar ve ebeveynleri için daha kapsayıcı kütüphane ortamı oluşturmayı hedefleyen “Project PALS” (College of Communication & Information at Florida State University, 2013); “Libraries and autism: We are connected” (Weiss ve Kolaya, 2008) projeleri bulunmaktadır. Diğer yandan ebeveynlerin çocukları için bakım hizmeti istemesinin birden fazla nedeni olabilir. Bunlardan ilki çocukları kütüphanede hoş vakit geçirirken ebeveynlerin de sosyalleşmeye zaman ayırmak istemesi olabilir. Khoir ve diğerlerinin (2017) araştırma bulgularında ebeveynlerin kütüphaneleri sosyalleşmek ve sosyal destek almak için uygun mekânlar olarak gördükleri dikkati çekmektedir. İkincisi ebeveynlerin çocuklarına kütüphanede destek olacak yetkin personel ihtiyacıyla ilişkili olabilir. Ghuloum ve Alyacoub, (2017) ve Prendergast’ in (2016) çalışmalarının bulguları, ebeveynlerin kütüphaneye gittiklerinde yetkin, iletişime açık, kendilerine ve çocuklarına destek olabilecek kütüphane personeli görmek istediklerini göstermektedir.

Kütüphane personeli olan katılımcılar, OSB olan çocukların ve ebeveynlerinin kütüphane hizmetlerinden yararlanabilmeleri için kütüphanelerde özel eğitim öğretmeni istihdam edilmesi, “Engellilik Birimleri” açılması ve engeli olmayan kapsayıcı kütüphaneler oluşturulması gerektiğini belirtmişlerdir. Broman’a (2017) göre OSB olan çocuklarla araştırma yapmak isteyenler için sunulan en yaygın önerilerden biri bu konuda uzmanlığı olan birinden destek almaktır. Bu bağlamda halk kütüphanelerinde ÖG bireylerle çalışacak uzman personel istihdam edilmeli (Gill, 2001) ve hizmetler kullanıcı grubunun özellikleri dikkate alınarak alan uzmanlarıyla iş birliği içerisinde sunulmalıdır (Çocuk Kütüphaneleri Çalıştayı, 2018; IFLA, 2009).

Diğer yandan kütüphane personelinin “Engellilik Birimi” açılması isteği dikkat çekicidir. Bunun nedeni kütüphane personelinin destek alabileceği bir kuruluşa ihtiyaç duyması veya OSB olan çocuklara ve ebeveynlerine ulaşabilmek için bu birimi kullanmak istemesi olabilir. Kaeding (2015) ve Kaeding vd. (2017) çalışmalarında kütüphanelerin sosyal ve kurumsal destek birimleriyle ortaklık geliştirmelerinin ÖG çocuklara ve ebeveynlerine daha iyi hizmet etmelerine yardımcı olabileceği belirtilmektedir.

Bu araştırmanın bulguları, ebeveynlerin kütüphanelere ilişkin algısının kütüphanelerin kapsayıcılık misyonuyla uyummadığını göstermektedir. Bu noktada kütüphanelerin kendilerine yönelik algıyı değiştirebilecek tanıtım faaliyetleri düzenlenmesi önemlidir. Ayrıca araştırmada OSB olan çocukların ve ebeveynlerinin kütüphane kullanımlarına yönelik bazı engellerinin (ör., derme ve ses yalıtım yetersizliği, personelin bilgi eksikliği vb.) olduğu görülmüştür. Bu engelleri ortadan kaldırmak üzere disiplinler arası çalışmalara gereksinim vardır. Bunun yanı sıra kütüphanelerde sağlanan tüm hizmetlerde kapsayıcılık ilkesinin göz önünde bulundurularak hizmetlerin sunulmasının amaçlanması önemlidir.

İnsan Kaynakları-Yeterlilikler ve Bilgi

Kütüphane personelinin özelliklerinin ebeveynlerin ve OSB olan çocuklarının kütüphane hizmetlerini kullanmalarında belirleyici olduğu söylenebilir (Ghuloum ve Alyacoub, 2017; Prendergast, 2016). Farklı ülkelerde yapılan araştırmalarda ebeveynler kütüphane hizmetlerinden yararlanmak için kütüphane personelini yeterli bulmuştur. Broman (2017) ile Ghuloum ve Alyacoub'un (2017) çalışmalarına göre ebeveynler onlara ve çocuklarına hizmet sunacak kütüphanecilerin; kendilerini memnuniyetle karşılayan, iş birliği ve ilgili olması gerektiğini ifade etmişlerdir. Bu araştırmanın bulguları da ebeveynlerin kütüphaneleri kullanabilmeleri için kütüphane personelinin ilgili, duyarlı, iş birliği, bilgili, yeterli ve yüksek farkındalık düzeyine sahip olması gerektiğini düşündüklerini göstermiştir. Personelin yeterliliği artıkça daha bilgili, ilgili ve duyarlı olması beklendiğinden araştırmada elde edilen bu sonucun aynı zamanda kütüphane personelinin yeterlikleriyle ilgili olduğu düşünülmektedir (IFLA, 2018). Araştırma bulguları, kütüphane personelinin kendilerini ve çalışma arkadaşlarını her açıdan sorunsuz, yardımsever, hassas ve anlayışlı gördüklerini göstermektedir. Araştırmanın bu bulgusu, alanyazındaki benzer araştırmaların bulgularından farklılaşmaktadır. Alanyazındaki bulgular, kütüphane personelinin ÖG çocuklara karşı olumsuz tutuma ve düşük beklentiye sahip olduklarını (Onyishi, 2021), kütüphane kullanımındaki en büyük engelin personelin tutumu olduğunu (Kaeding vd., 2017), kütüphane personelinin OSB olan çocuklara ve ebeveynlerine hizmet sunabilmek için yeterliklerinin zayıf olduğunu düşündüklerini (Ghuloum ve Alyacoub, 2017) göstermektedir. Araştırma bulgularıyla alanyazındaki bulgular arasındaki farklılığın nedeninin, katılımcıların kendilerine atfettikleri özelliklerle (ör., yardımsever, anlayışlı vb.) ilişkili olduğu söylenebilir.

Bu araştırmanın bulguları personelin bilgi ve farkındalık eksikliği olduğunu göstermektedir. Bu nedenle kütüphane personeline OSB olan çocuklara ve ebeveynlerine hizmet sunma, onlarla iletişim ve iş birliği içerisinde çalışma gibi konularda eğitim sunulmalı, bu bireylerin kütüphane hizmetlerinden yararlanmasına yönelik farkındalık çalışmaları yapılmalıdır. Araştırma bulguları, kütüphane personelinin OSB olan çocuklara ve ebeveynlerine hizmet sunabilmek için destek ihtiyacı olduğunu göstermektedir. Bu bağlamda kütüphanelerle üniversitelerin özel eğitim bölümleri arasında iş birlikleri sağlanabilir, personele yönelik yüz yüze ya da uzaktan mesleki gelişim programları planlanabilir, personele yönelik etkileşimli dijital platformlar hazırlanabilir.

Derme Geliştirme ve Yönetimi

Bulgular ebeveynlerin ve kütüphane personelinin kütüphanelerde ilgi ve dikkat çekici materyallerin bulundurulması gerektiğini ifade ettiklerini göstermektedir. Alharbi ve diğerlerinin (2022) Kuveyt'teki halk kütüphanelerinin yeterliliğini ve topluma hizmet aktivitelerini kütüphaneci bakış açısıyla değerlendirdiği çalışmasında kütüphanelerin çocukların ve ebeveynlerin ihtiyaçlarını karşılayacak materyaller açısından yetersiz olduğu belirtilmektedir. Benzer şekilde Ghuloum ve Alyacoub (2017) tarafından OSB olan çocuklar ve ebeveynleri ile gerçekleştirdikleri çalışmanın bulgusunda ebeveynlerin ve OSB olan çocukların kütüphane materyallerini yetersiz buldukları görülmektedir. Ulusal alanyazında Kakırman-Yıldız vd. (2018) tarafından yürütülen bir araştırmaya göre ise İstanbul'daki halk kütüphanelerinde okul öncesi dönemdeki çocuklar için yeterli dermeye sahip kütüphane sayısının son derece az olduğu ifade edilmiştir. Bu veriler kütüphanelerde ÖG çocuklara uygun materyallerin bulundurulması önemli olsa da (IFLA, 2018) çoğu kütüphanenin tipik gelişen çocuklar için bile bu yeterliliği karşılayamadığını göstermektedir.

Araştırmanın bulguları OSB olan çocukların ve ebeveynlerinin kütüphane kullanımını teşvik edecek hizmetlerden birinin kullanıcıların gelişimine, ilgi ve ihtiyaçlarına uygun materyal bulundurulması olduğunu göstermektedir. Bu nedenle kütüphanelerin dermelerinde bu bireylerin ilgi ve ihtiyaçları göz önünde bulundurularak güncellemeler yapılmalıdır. Diğer yandan kütüphaneler günümüzde çocukların ve ebeveynlerin

teknolojiye rahatlıkla ulaşabilecekleri mekânlar olmalıdır. Dolayısıyla kütüphanelerde OSB olan çocukların gereksinimlerini karşılamak üzere istedikleri zaman erişim sağlayacakları dijital alternatif ve destekleyici materyaller, gelişimlerine uygun sesli kitaplar, videolar, oyun ve müzik konsolları bulundurulmalıdır.

Programlar ve Sosyal Yardım Faaliyetleri

Bulgular ebeveynlerin, kütüphane kullanıcılarını OSB konusunda bilinçlendirecek programların sunulması gerektiğini düşündüklerini göstermektedir. Ebeveynlerin bu talebi kullanıcılar tarafından yargılanma endişesinden kaynaklı olabilir. Çünkü ebeveynler kütüphaneye gittiklerinde çevrelerinde yargılayıcı tutumda olan (Broman, 2017), çocuğunun davranışlarını inceleyen (Prendergast, 2016) insanlarla karşılaşabilmektedirler. Üstelik bazı ebeveynler kütüphaneye gittiklerinde kütüphane personelinin sürekli meşgul olduğunu ve kendilerine yardımcı olmadığını düşünmektedirler (Broman, 2017; Ghuloum ve Alyacoub, 2017; Prendergast, 2016). Bu durumda kütüphane kullanıcılarının ve kütüphane personelinin OSB olan çocuklara ve ebeveynlerine karşı olumsuz tutumları kütüphane kullanımının önünde bir engel oluşturmaktadır. Oysa ebeveynler duyarlı yetişkinlerin olduğu, sıcak ve çocuklarını destekleyici bir ortama sahip kütüphanelerin çocuklarının öğrenmesini beslediği konusunda hemfikirdirler (Clark, 2017).

Ebeveynler kütüphanelerde çocukları için kitap inceleme, ödünç alma, okuma ve resim analiz etme çalışmalarının yapılabileceğini belirtmişlerdir. Kütüphane personeli de kütüphanelerde spor, sinema, drama, hikâye anlatımı, el becerileri ve matematik etkinlikleri düzenlediklerini ancak bu etkinliklere OSB olan çocukların katılmadıklarını ifade etmişlerdir. Bu durumun nedeninin ebeveynlerin kütüphane programları hakkında yeterince bilgi sahibi olmamasından (Prendergast, 2016; Riley, 2009; Small vd., 2015) ve kütüphanelerin yeterli bilgi ve tanıtım faaliyetleri yapamıyor (Riley, 2009) olmasından kaynaklandığı düşünülmektedir.

Araştırmanın bulguları, ebeveynlerin kütüphanelerde çocuklarına bakım hizmeti sunulmasına, diğer kullanıcıların farkındalığının artırılmasına ve daha kapsayıcı etkinlikler düzenlenmesine ihtiyaçları olduğunu göstermektedir. Bu bulgular ışığında kütüphane kullanıcılarını bilinçlendirmeye ve onların OSB olan çocukların ve ebeveynlerinin kütüphane kullanımı hakkındaki farkındalıklarını artırmaya yönelik çalışmalar da yapılabilir. OSB olan çocukların ve ebeveynlerin kütüphane kullanımını teşvik etmek ve artırmak için etkinlikler düzenlenebilir. Ayrıca ihtiyaç duyan ebeveynler için kütüphanelerde OSB olan bireylere kısa süreli bakım hizmetleri sağlanabilir.

Mekân Tasarımı ve Hoş Bir Mekânın Oluşturulması

Araştırma bulguları, ebeveynlerin ve kütüphane personelinin kütüphanelerin kapsayıcı iç mekân özelliklerine sahip olması gerektiğini düşündüklerini göstermektedir. Kapsayıcı iç mekânlar, çocukların ve ebeveynlerinin kütüphane kullanımını kolaylaştıracak ve kullanım sıklığını artıracak önemli bir unsurdur (Çocuk Kütüphaneleri Çalıştayı, 2018; IFLA, 2018). Alanyazında ebeveynlerin, çocuklarının kütüphanede rahatça hareket edebilmeleri (Prendergast, 2016), kütüphane programlarına katılabilmeleri ve hikâye dinleme aktivitelerine yeterince odaklanabilmeleri (Broman, 2017) için kapsayıcı iç mekân özelliklerine sahip kütüphanelere erişim olması gerektiğini belirttikleri görülmektedir. Kütüphane personeli ise kütüphanelerin kapsayıcı iç mekân özelliklerine sahip olması gerektiğini belirtmiştir. Kaeding (2015) kütüphane personelinin, çocuklar için rahat bir mekân oluşturmanın ve tekerlekli sandalye dostu kütüphaneler sağlamanın kütüphaneleri daha erişilebilir hale getirdiğini ifade ettiklerini söylemiştir. Ancak kütüphanelerin iç mekân özelliklerinin ÖG çocuklara uygunluk durumunu inceleyen araştırmalar kapsayıcı iç mekân özelliklerine sahip kütüphanelerin sınırlı olduğunu göstermektedir (Ghuloum ve Alyacoub, 2017; Kaeding vd., 2017; Prendergast, 2016). Bu sınırlılığın kütüphane personelinin nitelikli hizmet sunmasına engel olabileceği, ebeveynlerin ve OSB olan çocuklarının da kütüphane hizmetlerinden yararlanmasını zorlaştırabileceği düşünülmektedir.

Bu araştırmanın bulgularına göre kütüphaneler fiziksel açıdan OSB olan çocukların ve ebeveynlerinin kullanımı için yeterince uygun değildir. Bu noktada özellikle yeni yapılacak kütüphanelerin şehrin merkezi konumunda inşa edilmesi, yeni binalarda güvenlik, çocukların gelişim özellikleri, gereksinimleri gözetilerek uygun merkezler oluşturulmalıdır. Örneğin dinlenmek isteyen çocuklar için kütüphane içinde dinlenme alanları, ilgilerini çeken oyuncakla oynamasına olanak sağlayacak oyun merkezleri tasarlanarak OSB olan çocukların ve ebeveynlerinin kütüphane kullanım sıklığını artırabilecek düzenlemeler yapılabilir. Ayrıca OSB olan çocukların ebeveynlerinin keyifli ve nitelikli vakit geçirebilecekleri alanların oluşturulmasının kullanıcıları kütüphane kullanımı açısından teşvik edebileceği düşünülmektedir. Çocukların ve ebeveynlerinin kütüphane içerisinde hiçbir fiziksel engelle takılmadan rahatça hareket edebilecekleri mekânların yanı sıra OSB olan çocukların kullanımı için uygun ve ilgi çekici iç mekânlar oluşturulmalıdır. Örneğin çocukların ve ebeveynlerinin kütüphane kartlarıyla erişim sağlayabilecekleri, ses ve video kaydedebilecekleri ilham laboratuvarları OSB olan çocuklar için ilgi çekici ve onları daha sık kütüphane kullanmaya teşvik edecek bir ortam olabilir.

Pazarlama ve Tanıtım

Ebeveynlerden ve kütüphane personelinden elde edilen bulgular, ebeveynlerin kütüphane hizmetlerine yönelik bilgi ve farkındalıklarının bulunmadığı yönündedir. Bunun birkaç nedeni olabileceği düşünülmektedir. İlki, kütüphanelerin yeterince pazarlama ve tanıtım faaliyeti yapamıyor olmasıdır. Riley (2009) özel gereksinimli bireyler, kütüphane personeli ile görüşmeler gerçekleştirdiği ve kütüphane gözlemleri yaptığı çalışmasında birçok kütüphanenin ÖG çocuklar ve ebeveynleri için pazarlama ve tanıtım faaliyetlerinin yetersiz olduğu ifade etmektedir. Oysa özellikle ÖG bireylerin kütüphane kullanımını artırmayı hedefleyen kütüphanelerin kütüphane kaynaklarını, teknolojilerini, hizmetlerini hedef grubun anlayabileceği şekilde pazarlaması gerekmektedir (Small vd., 2015). İkincisi, kütüphanelerin bu pazarlama ve tanıtım faaliyetlerini OSB olan çocuklara ve ebeveynlerine ulaştıramıyor olmasıdır. Bu durumda kütüphanelerin tüm kullanıcılar için daha yaratıcı pazarlama faaliyetlerine ihtiyaçları olduğunu ve kütüphane personelinin ise daha fazla çabalaması gerektiğini söylemek abartılı olmayacaktır (IFLA, 2018; Khoir vd., 2017). Bu yaratıcı pazarlama yöntemleri; çevrim içi ortamlara taşınmalı, sosyal hikâyeler oluşturup web sitelerinde paylaşılmalı, ÖG bireylerin haklarını savunan sivil toplum kuruluşlarıyla iş birliği içerisinde gerçekleştirilmelidir (Kaeding, 2015). Bir başka deyişle kütüphaneler ancak hizmet edilen toplumun dinamik yapısına uygun tanıtım ve pazarlama faaliyetleri gerçekleştirirlerse OSB olan çocuklara ve ebeveynlerine hizmet sunabilirler.

Araştırma bulguları ebeveynlerin kütüphane hizmetlerine ilişkin yeterince bilgi sahibi olmadıklarını göstermektedir. Bu nedenle kütüphanelerin OSB olan çocukların ve ebeveynlerinin dikkatini çekecek şekilde kapsayıcı kütüphane hizmetlerini tanıtımları gerekmektedir. Bu tanıtımlar OSB olan çocukların ve ebeveynlerinin sıklıkla kullandıkları mekânlarda gerçekleştirilebilir. Örneğin, okullarda ilan panoları oluşturulabilir, kütüphanelerin hizmetlerini tanıtabilecekleri seminerler düzenlenebilir, kamu spotları veya el afişleri hazırlanabilir. Diğer yandan günümüzde yaygın olarak kullanılan sosyal medya araçlarında kütüphanelerin kapsayıcı uygulamaları tanıtılabilir, kütüphanelerin web sitelerinde OSB olan çocuklar ve ebeveynlerine yönelik kitap ve etkinliklerin bulunduğu bir alan oluşturulabilir, daha fazlasına erişim sağlayabilmek için OSB olan çocuklar ve ebeveynleri kütüphanelere davet edilebilirler.

Değerlendirme ve Etki

Bulgulara göre hem kütüphane personeli hem de ebeveynler kütüphanelerin OSB olan çocukların kullanımı için uygun olmadığı yönünde hemfikirdirler. Bulgular alanyazındaki bulgularla paralel olarak kütüphanelerin birçok açıdan OSB olan çocukların ve ebeveynlerinin kullanımı için yetersiz olduğunu ve geliştirilmesi gerektiğini göstermektedir (Broman, 2017; Ghuloum ve Alyacoub, 2017). ÖG bireylerin de

kütüphanelerden yararlanma hakkı olduğu kütüphanelere ilişkin bilimsel veri üreten birçok ulusal ve uluslararası kuruluş tarafından ifade edilmektedir (ALA, 2021; ALIA, 2019; Çocuk Kütüphaneleri Çalıştayı, 2018; IFLA, 2009, 2018). Araştırmalar OSB olan çocukların ve ebeveynlerinin kütüphane kullanımının ebeveyn, çocuk ve kütüphane kullanıcıları üzerinde birçok olumlu çıktısı olduğunu göstermektedir (Paynter vd., 2020; Weiss ve Kolaya, 2008). Bu durum, kütüphanelerin yedi kriteri bağlamında tekrar gözden geçirilmesi, ebeveynlere ve OSB olan çocuk kullanıcılara uygunluğu açısından sistematik değerlendirmelerle sürdürülebilir hizmetler sağlanması gerekliliğini gündeme getirmektedir.

Araştırmanın bulguları, ebeveynlerin ve kütüphane personelinin kütüphaneleri OSB olan çocukların ve ebeveynlerinin kullanımı açısından uygun bulmadığını göstermektedir. Bu bulgular çocuk kütüphanelerinde sunulan hizmetlerin OSB olan çocukların ve ebeveynlerinin ilgi ve ihtiyaçlarına göre yeniden düzenlenmesi gerekliliğini bir kez daha vurgulamaktadır. Bu noktada kütüphanelerin yedi kriteri göz önünde bulundurularak bütüncül ve çoklu değerlendirmeler yapılarak kütüphanelerde OSB olan çocuk kullanıcılara uygun hizmetler sağlanıp sağlanmadığı sistematik olarak değerlendirilebilir.

İzin ve Katkı Bildirimleri

Etik Kurul İzni: Makaleye yönelik etik kurul izni, Anadolu Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Bilimsel Yayınlar ve Yayın Etiği Kurulu'nun 30..11.2021 tarih ve 214808 protokol numaralı kararı ile alınmıştır.

Yazarlık katkısı: Yasemin Ergenekon: Fikir / Kavram, Kavramsal arka plan, Metodoloji, Veri analizi, Yazım, Değerlendirme ve İnceleme.

Esin Pektaş: Fikir / Kavram, Kavramsal arka plan, Metodoloji, Veri toplama, Veri analizi, Yazım, Değerlendirme ve İnceleme.

Arif Yılmaz: Fikir / Kavram, Kavramsal arka plan, Metodoloji, Veri analizi, Yazım, Değerlendirme ve İnceleme.

Nilay Kaptan: Fikir / Kavram, Kavramsal arka plan, Metodoloji, Veri toplama, Veri analizi, Veri görselleştirme, Yazım, Değerlendirme ve İnceleme.

Kaynakça

- Adcock, E. P. (2011). Kütüphane malzemesinin bakım ve kullanımında IFLA ilkeleri (Ş. N. Somer, Çev.). <https://www.ifla.org/files/assets/pac/ipi/ipi1-tr.pdf>
- Adkins D. ve Bushman, B. (2015). A special needs approach: A study of how libraries can start programs for children with disabilities. *Children and Libraries*, 13(3), 28-33. <https://doi.org/doi: 10.5860/cal.13n3.28>
- Algozzine, B. ve Hancock, D. (2017). *Doing case study research: A practical guide for beginning researchers*. Teachers College Press.
- Alharbi, A., Alazemi, T. ve Alhouti, D. (2022). The present status of public libraries in the state of Kuwait: Librarians' perspectives. *Information and Knowledge Management*, 12(2), 22-39. <https://doi.org/10.7176/IKM/12-3-04>
- American Library Association (ALSC). (2015). *Library service to special population children and their caregivers: A toolkit for librarians and library workers*. American Library Association. <https://alair.ala.org/handle/11213/17559>
- American Library Association. (2021). *ALA policy manual*. B. 3 diversity (old number 60). <https://www.ala.org/aboutala/governance/policymanual/updatedpolicymanual/section2/3diversity>
- American Psychological Association (APA). (2023). APA directory Psychology: *Autism spectrum disorder (ASD)*. https://dictionary.apa.org/autism-spectrum-disorder?_ga=2.228860252.1585285114.1689760565-1264309737.1689760140&_gl=1*ufb8dv*_ga*MTI2NDMwO'TczNy4xNjg5NzYwMTQw*_ga_SZXLGDJGNB*MTY4OTc2MDU2NS4xLjAuMTY4OTc2MDU5Mi4wLjAuMA

- Australian Library and Information Association (ALIA). (2019). *Guidelines on library and information services for people with disabilities*. guidelines_on_library_and_information_services_for_people_with_disabilities.pdf
- Baldassari-Hackstaff, L., Kerber, S., Krovontka, R. A. ve Olson, L. R. (2014). Sensory-enhanced storytime at Douglas County libraries. *Public Libraries*, 53(1), 36-42. <https://publiclibrariesonline.org/2014/05/sensory-enhanced-storytime-at-douglas-county-libraries-an-inclusive-program/>
- Banks, C. (2014). All kinds of flowers grow here: The child's place for children with special needs at Brooklyn Public Library. *Children and Libraries*, 2(1), 5-10.
- Banks, C. S., Feinberg, S., Jordan, B. A., Deerr, K. ve Langa, M. (2014). *Including families of children with special needs: A how-to-do-it manual for librarians*. American Library Association. <https://www.alastore.ala.org/content/including-families-children-special-needs-how-do-it-manual-librarians-revised-edition>
- Barker, G. (2011). Kids with autism get their own story time. *Salt Lake Tribune*, <https://archive.sltrib.com/article.php?id=51894568&itype=cmsid51894568-78/rogers-library-kids-kearns.html.csp>
- Bebek Kütüphaneleri Çalıştayı. (2020). Ş. Ceylan ve M. A. Akkaya (Yay. Hazl.). Kütüphaneler ve Yayınlar Genel Müdürlüğü.
- Beers, N., Kemeny, A., Sherritt, L., & Palfrey, J. (2003). Variations in state-level definitions: children with special health care needs. *Public Health Reports*, 118(5), 434-447. [https://doi.org/10.1016/s0033-3549\(04\)50275-3](https://doi.org/10.1016/s0033-3549(04)50275-3)
- Bogdan, R. C., ve Biklen, S. K. (2007). *Qualitative research for education: An introduction to theories and methods*. (5th edition). Pearson: Ally & Bacon.
- Braun, L. W., Hartman, M. L., Hughes-Hassell, S. ve Kumasi, K. (2013). *The future of library services for and with teens: A call to action*. YALSA & Institute of Museum and Library Services. https://www.ala.org/yaforum/sites/ala.org.yaforum/files/content/YALSA_nationalforum_final.pdf
- Braun, V. ve Clarke, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology*, 3, 77-101. <https://doi.org/10.1191/1478088706qp0630a>
- Broman, H. (2017). *Public libraries: Serving children with autism spectrum disorder and their families*. (Yüksek Lisans Tezi). University of North Carolina.
- Brooklyn Public Library. (2021). *Inclusive services*. Brooklyn Public Library. <https://www.bklynlibrary.org/inclusive-services>.
- Brooklyn Public Library. (2022). *BKLYN BookMatch for a 4-year-old who has ASD*. www.bklynlibrary.org/bookmatch
- Clark, L. K. (2017). Caregivers' perceptions of emergent literacy programming in public libraries in relation to the National Research Councils' guidelines on quality environments for children. *Library & Information Science Research*, 39(2), 107-115.
- College of Communication & Information at Florida State University. (2013). *A course designed by experts in both the library and autism fields*. About Pals. Project Pals – College Of Communication & Information (fsu.edu) <https://pals.cci.fsu.edu/#:~:text=ABOUT%20PALS&text=This%20course%2C%20designed%20by%20experts,users%20on%20the%20autism%20spectrum>.
- Connor, J. G. (1990). *Children's library services handbook*. ABC-CLIO.
- Cottrell, M. (2016). *American Libraries*. Storytime for the spectrum: Libraries and services for children with autism. <https://americanlibrariesmagazine.org/2016/03/01/sensory-storytime-spectrum-libraries-add-services-for-children-with-autism/>
- Çocuk Kütüphaneleri Çalıştayı. (2018) C. Polat, E. Yılmaz ve A. Kakırman Yıldız (Yay. Hazl.). Kütüphaneler ve Yayınlar Genel Müdürlüğü.

- DeMarrais, K. (2004). Qualitative interview studies: Learning through experience. *Foundations for Research: Methods of Inquiry in Education and the Social Sciences*, 1(1), 51-68.
- Ennis-Cole, D. ve Smith, D. (2011). Assistive technology and autism: Expanding the technology leadership role of the school librarian. *School Libraries Worldwide*, 86-98.
- Etikan, I., Musa, S. A., & Alkassim, R. S. (2016). Comparison of convenience sampling and purposive sampling. *American journal of theoretical and applied statistics*, 5(1), 1-4. <https://doi.org/10.11648/j.ajtas.20160501.11>
- Türkiye Engelsiz Bilişim Platformu (2021). Erişilebilir Kütüphaneler Çalıştayı Raporu. Aydın, Türkiye. <https://www.engelsizbilisim.org/wp-content/uploads/Erisilebilir-Kutuphaneler-Calistayi-Sonuc-Raporu-v1.pdf>
- Farmer, L. S. (2013). *Library services for youth with autism spectrum disorders*. American Library Association.
- Farmingdale Public Library. (2023). *Calendar of events*. <https://www.eventkeeper.com/code/events.cfm?curOrg=FARMINGD>
- Ghuloum, H. F. ve Alyacoub, W. M. (2017). Activating the role of the public library towards Autism Spectrum Disorder (ASD) in Kuwait. *Information Development*, 33(4), 406-417. <https://doi.org/10.1177/0266666916665436>
- Gill, P. (2001). *The public library service: IFLA/UNESCO guidelines for development* (Vol. 97). NBD Bibliion Publishers.
- Grassi, R. (2013). What does “inclusion” mean to you? <https://www.alsc.ala.org/blog/2013/10/what-does-inclusion-mean-to-you/>
- Humphrey, C. ve Lee, B. H. (Eds.). (2004). *The real life guide to accounting research: A behind-the-scenes view of using qualitative research methods*. Elsevier.
- International Federation of Library Associations and Institutions [IFLA]. (2001). *The Public Library Service: IFLA/UNESCO Guidelines for Development*. <https://www.ifla.org/wp-content/uploads/2019/05/assets/hq/publications/archive/the-public-library-service/publ97.pdf>
- International Federation of Library Associations and Institutions [IFLA]. (2002). The IFLA/UNESCO School Library Guidelines. <http://archive.ifla.org/VII/s11/pubs/sguide02.pdf>
- International Federation of Library Associations and Institutions [IFLA]. (2009). Çok-kültürlü topluluklar: Kütüphane hizmetleri kılavuzu. (G. Demir, Çev.) <https://www.ifla.org/files/assets/library-services-to-multicultural-populations/publications/multicultural-communities-tr.pdf>
- International Federation of Library Associations and Institutions [IFLA]. (2015). IFLA okul kütüphaneleri rehberi (S. Arıoğlu ve A. Yüksel Durukan, Çev.). <https://www.ifla.org/files/assets/school-libraries-resource-centers/publications/ifla-schoollibrary-guidelines-tr.pdf>
- International Federation of Library Associations and Institutions [IFLA]. (2018). IFLA 0-18 yaş grubundaki çocuklar için kütüphane hizmetleri rehberi (C. Polat, E. B. Eroğlu, S. Çuhadar, A. Kavak ve B. Tan, Çev.). https://www.ifla.org/files/assets/libraries-for-children-andya/publications/ifla-guidelines-for-library-services-to-children_aged-0-18-tr.pdf
- Kaeding, J. (2014). Increasing access to public libraries for children with special needs and their families. *The Australian Library Journal*, 63(4), 320-324. doi: <https://doi.org/10.1080/00049670.2014.951167>
- Kaeding, J. (2015). *Opening access to public libraries for children with special needs and their families*. Government of South Australia. <https://apo.org.au/sites/default/files/resource-files/2015-10/apo-nid60694.pdf>
- Kaeding, J., Velasquez, D. L. ve Price, D. (2017). Public libraries and access for children with disabilities and their families: A proposed inclusive library model. *Journal of the Australian Library and Information Association*, 66(2), 97-115. doi: <https://doi.org/10.1080/24750158.2017.1298399>
- Kakırman Yıldız, A., Yalçınkaya, B. ve Saydam, V. (2018). İstanbul'daki halk kütüphanelerinin okul öncesi dönem çocuklara uygunluğunun değerlendirilmesi. *DTCF Dergisi*, 58(2), 1811-1836.

- Khoir, S., Du, J. T., Davison, R. M. ve Koronios, A. (2017). Contributing to social capital: An investigation of Asian immigrants' use of public library services. *Library & Information Science Research*, 39(1), 34-45.
- Kochhar-Bryant, C. A. (2009). *Introduction to transition*. In C. A. Kochhar-Bryant, & G. Greene (Eds.), *Pathways to successful transition for youth with disabilities: A developmental process* (pp. 2-27). Upper Saddle River, New Jersey: Merrill Pearson.
- Kvale, S. (1996). *Interviews: An introduction to qualitative research interviewing*. California: Sage Publishing.
- Miles, M. B., Huberman A., M., ve Saldana, J. (2014). *Qualitative data analysis: A methods sourcebook* (3th edition). SAGE Publication.
- Onyishi, C. N. (2021). Children Librarians' knowledge and attitude towards children with neuro-developmental disorders: Implications for inclusive library services. *Library Philosophy and Practice (e-journal)*, 5947. <https://digitalcommons.unl.edu/libphilprac/5947/>
- Owens, J. S. (2006). Accessible information for people with complex communication needs. *Augmentative and Alternative Communication*, 22(3), 196-208. <https://doi.org/10.1080/07434610600649971>
- Patton. M. Q. (2002). *Qualitative research and evaluation methods* (3rd ed.). Sage Publications.
- Paynter, J., Simpson, K., O'Leary, K., Hurley, A., Wicks, R. ve Westerveld, M. (2020). Development of an online training program for public library staff to deliver autism friendly story time sessions. *Journal of the Australian Library and Information Association*, 69(4), 496-522.
- Prendergast, T. (2016). Seeking early literacy for all: An investigation of children's librarians and parents of young children with disabilities' experiences at the public library. *Library Trends*, 65(1), 65-91. <https://doi.org/10.1353/lib.2016.0023>
- Project Enable. (2006). *Expanding non-discriminatory access by librarians everywhere*. Project ENABLE- professional online development for teachers, librarians (syr.edu)
- Quinn, S. ve McCallum, I. (2012). *Beyond a quality service: Strengthening the social fabric - standards and guidelines for Australian Public Libraries*. Australian Library and Information Association.
- Riley, C. (2009). Training for library patrons who are hard of hearing. *Journal of Access Services*, 6(1-2), 72-97.
- Rubin, H. J. ve Rubin, I. S. (2005). *Qualitative interviewing the art of hearing data* (2th Edition). SAGE Publications.
- Shea, G. ve Derry, S. (2019). Academic libraries and autism spectrum disorder: What do we know? *The Journal of Academic Librarianship*, 45(4), 326-331. <https://doi.org/10.1016/j.acalib.2019.04.007>
- Small, R. V., Myhill, W. N. ve Herring-Harrington, L. (2015). Developing accessible libraries and inclusive librarians in the 21st century: Examples from practice. In Brian Wentz, P. T. Jaeger ve J. C. Bertot (Eds.), *Accessibility for persons with disabilities and the inclusive future of libraries* (pp. 73-89). Emerald Group Publishing Limited.
- Soylu, D. ve Kanık, L. (2022). Kapsayıcı kütüphane olgusu ve özel gereksinimli bireylere yönelik oyunlaştırılmış hizmet tasarımı. P. Bezirci, L. Kanık, E. Alaca, G. Polo, & D. Soylu (Eds.), *Özel gereksinimli bireylerin bilgiye erişimi: Disiplinlerarası çalışmalar ve güncel yaklaşımlar* (s. 642-676). Hiperyayın.
- Stake, R. E. (2013). *Multiple case study analysis*. Guilford.
- Sucuoğlu, B. (2009). *Zihin engelinin tarihçesi*. B. Sucuoğlu (Ed.), *Zihin engelliler ve eğitimleri içinde* (s. 18-48). Kök Yayıncılık.
- Terras, M. M. ve Jarrett, D. (2021). Accessible information isn't easy: Shifting practice and production perspectives of information accessibility. *Global Journal of Intellectual and Developmental Disabilities*, 9(3), 1-4. <https://doi.org/10.19080/GJIDD.2021.09.555763>
- Terras, M. M., Jarrett, D. ve McGregor, S. A. (2021). The importance of accessible information in promoting the inclusion of people with an intellectual disability. *Disabilities*, 1(3), 132-150. <https://doi.org/10.3390/disabilities1030011>

- The Seattle Public Library. (2021). *Library equal access program*. The Seattle Public Library. [https://www.spl.org/using-the-library/accessibility/library-equal-access-program-\(leap\)](https://www.spl.org/using-the-library/accessibility/library-equal-access-program-(leap))
- Townsley, R., Rodgers, J. ve Folkes, L. (2003). Getting informed: Researching the production of accessible information for people with learning disabilities. *Journal of Integrated Care*, 11(3), 39-43. <https://doi.org/10.1108/14769018200300034>
- United Nations Children's Fund (UNICEF). (2009). *It's about ability: an explanation of the convention on the rights of persons with a disability*. https://www.unicef.org/media/85751/file/Its_About_Ability_Learning_Guide_EN.pdf
- U.S. Department of Education, Office of Special Education and Rehabilitative Services Resmi Web Sitesi. <https://www2.ed.gov/about/offices/list/osers/policy.html>
- Weiss, D. ve Kolaya, M. (2008). *Libraries and autism: We are connected*. <http://www.librariesandautism.org/>
- West, J. E., McLaughlin, V. L., Shepherd, K. G., & Cokley, R. (2022). The americans with disabilities act and the individuals with disabilities education act: Intersection, divergence, and the path forward. *Journal of Disability Policy Studies*, 104420732211141. <https://doi.org/10.1177/10442073221114113>
- Westlake Porter Public Library. (2021). *Children with special needs*. Westlake Porter Public Library. <https://www.westlakelibrary.org/special-needs-4102>
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2016). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Seçkin Yayıncılık.
- Yılmaz, B. (2019). Çocuk kütüphanesi hizmetleri kılavuzu. Hiperlink.
- Yin, R. K. (2009). *Case study research: Design and methods* (4th ed.). Sage Publications.

Akademik Kütüphane Konsorsiyumları ile İlgili Yayınlar Yönelik Sistemik Bir Literatür Değerlendirmesi

A Systematic Literature Review of Publications on Academic Library Consortia

Hanife Gül BOZKURT* , Ümit KONYA**

ÖZ

Amaç: Bu çalışmada akademik kütüphane konsorsiyumları ile ilgili yazılmış bilimsel makalelerin bibliyografik olarak incelenerek kütüphanecilik disiplini alanında bir sentez yapılması amaçlanmıştır. Akademik kütüphane konsorsiyumu kavramıyla ilgili Web of Science veri tabanında bulunan bilimsel makaleler derlenerek, bu konuda çalışmalarda üzerinde durulan kavramlara odaklanılarak; Dünyadaki ve Türkiye'deki eğilim belirlenmeye çalışılmıştır.

Yöntem: Çalışmada 2019 ile (Ekim) 2023 yılları arasında Web of Science veri tabanında yayımlanmış araştırmalardan elde edilen veriler PRISMA 2020 bildirgesi kullanılarak belirlenmiştir. Araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden doküman incelemesi kullanılmıştır. Verilerin kategorize edilmesinde ve kodlanmasında bu çalışmanın yazarları tarafından ortak geliştirilen "Veri Toplama Formu" kullanılmıştır. Veriler MAXQDA 2020 programı ile analiz edilmiştir.

Bulgular: Web of Science veri tabanında yapılan arama sonucu 418 çalışma tespit edilmiş, bu çalışmalardan sadece 33'ü sistematik derleme için uygun bulunmuştur. Çalışmaların çoğunun Amerika Birleşik Devletleri ve gelişmekte olan Afrika ülkelerinde yapıldığı, Türkiye adresli ise bir çalışmanın olduğu tespit edilmiştir. Akademik kütüphane konsorsiyumu konusunda yapılan çalışmalarda, elektronik kaynak paylaşım modelleri, kütüphaneler arası ödünç verme hizmetleri, iş birliği koleksiyon geliştirme, elektronik kaynak kullanım istatistiği standartları, maliyet paylaşım modelleri, kütüphane konsorsiyumlarının yeni rolleri gibi konular üzerinde durulmuştur.

Sonuç: Yapılan çalışmaların çoğunda akademik kütüphane konsorsiyumlarının geliştirdiği hizmetler ve kütüphanelerin yayıncılarla yaptıkları iş birlikleri üzerinde durulmuştur. Türkiye'de akademik kütüphane konsorsiyumu araştırmalarının eksik olduğu gözlemlenmiştir.

Özgünlük: Türkiye'de akademik kütüphane konsorsiyumu konusunda uluslararası literatürü değerlendirmeye yönelik yapılmış bir çalışma bulunmamaktadır. Ayrıca çalışmanın gelecekteki araştırmalar için olası alanları belirleyerek, araştırmacılara fikir vermesi yönünden önemli bir katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Anahtar Sözcükler: Kütüphane konsorsiyumu; kütüphane iş birlikleri; ulusal lisanslar; üniversite kütüphaneleri.

* Doktora Öğrencisi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bilgi ve Belge Yönetimi Anabilim Dalı, İstanbul, Türkiye E-posta: gulbozkurt@adu.edu.tr

PhD Student, Istanbul University, Graduate School of Social Sciences, Department of Information and Records Management, Istanbul, Turkey

** İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü, İstanbul, Türkiye, E-posta: uko@istanbul.edu.tr

Istanbul University, Faculty of Literature, Department of Information and Records Management, Istanbul, Turkey, E-mail: uko@istanbul.edu.tr

Gönderim Tarihi - Received: 23.10.2023; Kabul Tarihi - Accepted: 24.01.2024; Yayımlanma Tarihi - Published: 30.03.2024

Editör: Doç. Dr. Şahika Eroğlu

ABSTRACT

Purpose: In this study, it is aimed to make a synthesis in the field of librarianship discipline by bibliographically examining scientific articles written about academic library consortia. By compiling scientific articles in the Web of Science database regarding the concept of academic library consortia and focusing on the concepts emphasized in studies on this subject, an attempt was made to determine the trend in the world and Türkiye.

Method: In the study, data from studies published in the Web of Science database between 2019 and (October) 2023 were determined using the PRISMA 2020 declaration. Document review, one of the qualitative research methods, was used. The "Data Collection Form" jointly developed by the authors of this study was used to categorize and code the data. The data was analyzed with the MAXQDA 2020 program.

Findings: As a result of the search in the Web of Science database, 418 studies were identified, and only 33 were found suitable for systematic review. It was determined that most of the studies were conducted in the United States and developing African countries, and there was only one study from Türkiye. Studies on academic library consortia have focused on topics such as electronic resource-sharing models, interlibrary loan services, collaborative collection development, electronic resource usage statistics standards, cost-sharing models, and new roles of library consortia.

Implications: Most of the studies focused on the services developed by academic library consortia and the collaborations of libraries with publishers. It has been observed that academic library consortium research is lacking in Türkiye.

Originality: No study has been conducted to evaluate the international literature on academic library consortia in Türkiye. It is also thought that the study will significantly contribute to researchers by identifying possible areas for future research.

Keywords: Library consortium; library collaborations; national licenses; university libraries.

Giriş

Üniversite kütüphanelerinin en temel amaçlarından biri mensubu olduğu üniversitenin çalışanlarının ve öğrencilerinin bilgi ihtiyacını karşılamaktır. Bu doğrultuda kütüphaneler dermelerinde bulunan basılı, elektronik, görsel-işitsel bilgi kaynaklarıyla kullanıcılarına hizmet vermektedir. Yaşanılan bilgi çağında bilim üreten, bilgiyi elinde bulunduran, teknolojiyi kullanabilen hatta bu alanlardaki gelişmelere yön verebilen toplumlar güçlü durumda iken bilgiye ulaşamayan toplumlar ise geride kalmaktadır. Bugün birçok bilgi-bilim, kütüphane platformlarında da kütüphanelerin sürdürülebilirliği, her araştırmacı için bilgiye erişimde fırsat eşitliği, açık bilim, açık erişim, bilgiye ekonomik yollardan erişilebilirlik, kütüphane konsorsiyumları kavramları sıklıkla tartışılmaktadır (ALA, 2024; ICOLC, 2024; IFLA, 2024). Bilimsel mecralarda tartışılan çeşitli konularda ortak payda daha fazla bilgiye, en ekonomik yollarla erişmektir. Kütüphane konsorsiyumları da bu noktada devreye girmektedir. Dünyada binlerce üniversite akademik kütüphane konsorsiyumları aracılığıyla özellikle elektronik bilgi kaynaklarına abone olmaktadır. Benzer şekilde birçok ülkede ulusal elektronik kaynak lisansları ile tüm araştırma kurumları ya da vatandaşlar bilgi kaynaklarına ücretsiz bir şekilde erişmektedirler.

Konsorsiyum Latince "consortium" ve "consortio" kelime kökeninden gelmekte olup, katılım, ortak katılım, birlik gibi anlamları ifade etmektedir (Glare, 1982). Kelimenin kökeninde ifade edilen ortak kavramlara bakıldığında bir ortaklık, birden fazla kişi ya da kurumun, ülkenin, şirketin olması gerektiği anlaşılmaktadır. Birçok farklı disiplinde konsorsiyum çalışmaları mevcuttur. Kâr amacı gütmeyen konsorsiyum türlerinden birisi olan kütüphane konsorsiyumları çalışmamızın temel noktasıdır.

Kütüphane konsorsiyumu kavramını Hakgüder (2011), birden fazla kütüphanenin kullanıcılarını daha fazla bilgi kaynağına ulaştırabilmek ve ekonomik açıdan zorlanmamak adına oluşturdukları iş birlikleri şeklinde belirtmektedir. Burada temel nokta birden fazla kütüphanenin bir araya gelerek konsorsiyum oluşturması ve yayınevleri ile anlaşmalarda daha etkili olabilmesidir. Kütüphanelerin bir araya gelerek oluşturdukları konsorsiyumun temelinde yasal anlaşmalarla kurulan kaynak paylaşımı (kütüphaneler arası ödünç verme-ILL, toplu katalog), elektronik kaynakların ortak satın alınması gibi faktörler yer almaktadır.

Konsorsiyumlar oluşumları ve amaçları göz önüne alındığında çeşitlilik göstermektedir. Bazı konsorsiyumlar bilgi merkezlerinin yapılarına göre veya konu bazlı örgütlenme modellerini tercih ederken bazıları ise coğrafi, bölgesel ya da ulusal örgütlenmeyi tercih etmektedir. “Elektronik Bilgiye Erişim Modelleri” başlıklı bildiri ortak amaçla kurulan üç çeşit konsorsiyumdan bahsedilmiştir. Bunlardan ilki; sabit paket sunan, ödemelerin konsorsiyuma yapıldığı ve her tür kütüphaneye açık olan model, ikincisi; coğrafi-bölgesel temelli konsorsiyum üçüncüsü ise ortak bir konu tabanında kurulan konsorsiyumlardır (Alpay, 2007). Konsorsiyumlardan bazıları hizmet temelli örgütlenmiştir. Hizmet temelli örgütlenen konsorsiyumlar büyük ölçekli olmakla birlikte, bilgisayar ortamına aktarılmış ve bütün teknik işlemleri kapsayan hizmetlere odaklanmaktadır. Daha küçük boyutlu konsorsiyumlar ise okuyucu hizmetleri ve günlük problemlerle ilgili olmakla birlikte iş birliği ve referans ağı hizmeti, kütüphaneler arası ödünç verme-ILL sınırlı amaçlı konsorsiyumların etkinlik alanındadır (Toplu, 2009).

Bu çalışmada Web of Science veri tabanında akademik kütüphane konsorsiyumu konusunda son beş yılda (2019-2023) yapılan bilimsel makaleler incelenmiştir. Akademik kütüphane konsorsiyumu ile ilgili Dünyadaki ve Türkiye’deki en güncel gelişmeleri, tartışılan ve araştırılan konuları belirlemek için çalışma son beş yıl ile sınırlı tutulmuştur. Çalışmaya dâhil edilen yayınlar derinlemesine analiz edilmiş, konu ile ilişkilendirilen ifadeler temalar formatında belirlenerek sistematik bir şekilde kodlanarak kavramsal ilişki kurulmaya çalışılmıştır. Araştırmacıların bilgi ihtiyaçlarının fazlalığı bununla birlikte kütüphane bütçelerinin sınırlı olması sonucu bugün birçok akademik kütüphane bir araya gelerek konsorsiyum kurmaktadır. Böylelikle bilgi kaynaklarına yönelik maliyetini düşürmeye çalışmaktadır. Bu nedenle kütüphane konsorsiyumunu ele alan bu çalışmada konu ile ilgili dünyadaki son gelişmeleri, yeni elektronik kaynak paylaşım modellerini ve mevcut durumu belirlemeye çalışması yönünden önemlidir.

Literatür Değerlendirmesi

Çalışmaya dâhil edilen yayınlarda Akademik Kütüphane Konsorsiyumu kavramı çeşitli konularla bağlantı kurularak ele alınmıştır. Web of Science veri tabanında 2019-2023 yılları arasında “Akademik kütüphane konsorsiyumu” konusunda yayımlanan uluslararası çalışmalarda ele alınan konular; fikri mülkiyet kanunu, elektronik kaynak yönetimi, liderlik yetkinlikleri ve kütüphaneler, erişilebilirlik kavramı, kütüphaneler arası ödünç verme sistemleri, dergi alıntı ağları, iş birlikçi koleksiyon geliştirme, elektronik kaynakların çevrim içi kullanımını sayma, maliyet paylaşım modelleri, kütüphane konsorsiyumlarının yeni rolleri, mobil uygulamalar, çeşitliliğe bağlılık beyanı bildirgesi, elektronik kitap paylaşım modelleri, bilgi yoksulluğu ve üniversite eğitiminin karşılanabilirliğidir. Çalışmada kütüphane konsorsiyumları ile ilişkilendirilerek literatürde ifade edilen bu kavramları açıklamakta yarar vardır.

Dünya Fikri Mülkiyet Örgütü (WIPO - World Intellectual Property Organization) fikri mülkiyet kavramını, “buluşlar gibi zihnin yaratımları; edebî ve sanatsal eserler, semboller, tasarımlar, ticarete kullanılan görseller ve isimler olarak belirlemiştir (WIPO, 2023). Fikri mülkiyetin korunması, bilgiye dayalı bir toplumda bireylerin ürettikleri ürünlerden veya yaptıkları yeniliklerden kazanç elde etmelerini sağlar (WIPO, 2023). Üniversite kütüphaneleri fikri mülkiyet konusunda yapılan çalışma sisteminin önemli bir bileşenidir. Bir üniversite kütüphanesi, çeşitli türden barındırdığı veri tabanlarına, kütüphane ve bilgi bilimi alanında sahip olduğu uzman personele, iyi bir altyapıya ve teknik araçlara sahip olduğu için fikri mülkiyet bilgi hizmetlerini sağlayabilir (Ji vd., 2017). Zimbabve üniversite kütüphanelerinde fikri mülkiyet bilgi hizmetlerinin yaygınlaştırılmasına yönelik yapılan nicel çalışmada, Zimbabve Üniversite Kütüphaneleri Konsorsiyumu (ZULC) tam üyesi olan kütüphaneler ele alınmış ve ilgi çekici bulgulara yer verilmiştir. Yapılan çalışmada gelişmiş ülkelerde (Çin, ABD) kütüphane konsorsiyumları genelinde üniversite kütüphanelerinde yapılan uygulamalar ve Zimbabve üniversite kütüphanelerinde fikri mülkiyet bilgi hizmetlerinin mevcut durum analizi yapılarak geliştirilmesine yönelik çerçeve çizilmiştir

(Munyoro vd., 2023). Zhang ve Peng (2020) yaptıkları çalışmada üniversiteler için fikrî mülkiyet bilgi hizmetlerinin merkezi olduğu konusunda hemfikirlerdir. Literatürde konu ile ilgili detaylı çalışmalara ve ulusal politikalara yer verilmiştir. Çin'de konsorsiyuma üye olan üniversite kütüphanelerinde fikrî mülkiyet bilgi hizmetleri büyük ölçüde fikrî mülkiyetin etkili bir şekilde korunmasını ve uygulanmasını teşvik etmeyi amaçlayan ilgili ulusal politikalara bağlı olduğu vurgulanmaktadır (Wu, 2017; Zhang ve Peng, 2020).

Elektronik kaynak yönetimi (ERM- Electronic Records Management), akademik kütüphanelerin temel görevlerinden biri hâline gelmiştir. Bentil, Liew ve Chawner'ın 2022 yılında yaptığı bir araştırmada gelişmiş ülkelerdeki kütüphane konsorsiyumlarına üye olan akademik kütüphanelerin elektronik kaynakları başarılı bir şekilde yönetmek için nasıl çalışmalar yaptığı ortaya konulmuştur. Çalışmada elektronik kaynak yönetimi tekniklerine değinilmiş ve Elektronik Kaynak Yönetimi Teknikleri (TERM- Techniques of Electronic Resource Management), Gana Akademik Araştırma Kütüphaneleri Konsorsiyumu (CARLIGH) yöneticileriyle yapılan yarı yapılandırılmış nitel çalışma esaslarına dayandırılmıştır (Bentil vd., 2022). TERMS, Portland Eyalet Üniversitesi'nden Graham Stone tarafından 2008 yılında başlatılmıştır (Bentil vd., 2022). Üniversite kütüphanelerinde elektronik kaynak yönetiminde uygulamadaki tutarsızlıklara çözüm bulma amacıyla ortaya çıkmıştır. Bugün kütüphane konsorsiyumlarına üye olan birçok akademik kütüphane Elektronik Kaynak Yönetim Teknikleri sayesinde, elektronik kaynak yaşam döngüsünün iş akışına dair düzen sağlayarak bir dizi çalışmaya yön verir hâle gelmiş ve kütüphanecilikte birçok müfredat ve projeye entegre edilmiştir (Fry, 2013). Elektronik kaynak yönetimini belli bir yöntem çerçevesi içerisinde ele alan TERMS ilkeleri altı aşamadan oluşmaktadır. Bunlar sırasıyla; yeni içeriği araştırmak, yeni içerik edinme, uygulama, devam eden değerlendirme ve erişim, yıllık inceleme, iptal ve değiştirme incelemesidir (Emery ve Stone, 2013).

Liderlik yetkinliklerini kütüphane ve konsorsiyum yöneticilerinde ölçmek adına, Kütüphane Liderliği ve Yönetimi Derneği (LLAMA: Library Leadership and Management Association) tarafından geliştirilen Liderlik Yeterlilikleri Modelinden yararlanılmaktadır. Literatürde yer alan söz konusu çalışmalarda ilgili ölçekten yararlanılmıştır (Wong, 2019). Profesyonel kütüphanecilerin ortak hedeflere ulaşmak için başkalarını etkilediklerinde liderlik yaptıkları belirtilmekte bununla birlikte liderliğin sadece yönetici unvanı taşıyanlarla sınırlı olmaması gerektiğinin altı çizilmektedir (Wong, 2019). Liderlik ve yönetim terimleri arasında bulunan anlam farkı literatürde çok sayıda tartışmaya yol açmıştır. Wong 2019 yılında yaptığı bilimsel çalışmasında liderlik yetkinliği modelini kullanarak kütüphanecilerin liderlik yeteneklerine ilişkin algılarını ölçmüştür.

Erişilebilirlik kavramı, kütüphanelerin engel durumu bulunan (görme, işitme, fiziksel ya da zihinsel, vb.) kullanıcılarına bilgiye erişimde fırsat eşitliği sağlayarak hizmet vermesi anlamına gelmektedir. Bugün Türkiye'de ve Dünyada birçok kütüphane gerek bilgi kaynakları gerekse mekânsal erişim anlamında bu konuda var olan standartlara uygun bir şekilde ciddi çalışmalar yapmaktadır. Kütüphane Erişilebilirlik İttifakı (LAA- The Library Accessibility Alliance) konsorsiyum olarak Amerika'nın, Illinois eyaletinde bulunan On Büyük Akademik İttifak (BTAA- Big Ten Academic Alliance) ve ABD Georgia Eyaletinin başkenti Atlanta'da bulunan Güneydoğu Araştırma Kütüphaneleri Derneği (ASERL- Association for Southeastern Research Libraries) kaynakları bir havuzda toplayarak akademik kütüphane kaynakları ve hizmetlerine erişilebilirliği arttırmak amacıyla 2019 yılında kurulmuştur (Ezell vd., 2022). Bu kuruluşa daha sonra 2021 yılında ABD Kansas'ta bulunan Büyük Batı Kütüphane İttifakı (GWLA- Greater Western Library Alliance) ve ABD Washington'dan Washington Araştırma Kütüphanesi Konsorsiyumu (WRLC- Washington Research Library Consortium) katılmıştır. Bu dört konsorsiyum sayesinde 100 akademik kurum temsil edilmektedir.

Kütüphaneler arası ödünç verme hizmeti (ILL- Interlibrary Loan) uzun yıllardır kütüphanelerin sundukları bir hizmettir. Kütüphanelerin kendi dermesinde bulunmayan basılı veya elektronik bilgi kaynaklarını

diğer kütüphanelerle ittifak sağlayarak kurumundaki araştırmacılar için ödünç almasıdır. Türkiye’de ILL hizmeti Anadolu Üniversite Kütüphaneleri Konsorsiyumu (ANKOS) Kütüphaneler Arası İş Birliği Takip Sistemi (ANKOS-KİTS) aracılığı ile gerçekleştirilmektedir (ANKOS KİTS, 2024). Ödünç alma hizmetinden yararlanacak kütüphanelerin de bu sisteme kayıtlı kütüphaneler arasında olması gerekmektedir. Literatürde kütüphaneler arası ödünç verme hizmeti özellikle konsorsiyum bağlamında ele alınmaktadır. Bu çalışmaya dâhil edilen birçok makalede ILL konusu incelenerek, elektronik kitapların kütüphaneler arası ödünç alınmasında birçok engelin olduğundan bahsedilmektedir (Murphy, 2019; Thompson vd., 2019). Bu engellerin başında uluslararası nakliyatın yüksek maliyeti, uluslararası ödemeler için hantal ve uluslararası kısıtlayıcı süreçler, telif hakkı yasaları, lisans kısıtlamaları gelmektedir (Thompson vd., 2019).

Dergi alıntı ağları, kütüphane konsorsiyumlarının üyelerinin ihtiyaçlarına en iyi şekilde hizmet edecek bilgi kaynaklarına aboneliklerin yapılmasına yönelik, planlama süreçlerinde kullandığı bilgilerden birisidir (Pispiringas vd., 2022). Bilimsel dergiler, belirli bir alan veya birçok disiplindeki fikirleri, teknikleri ve bilgileri araştırmacılara aktarmaya yönelik kullanılan bir araçtır. Bu nedenle bilimsel araştırmaların ilerlemesi ve değerlendirilmesinde etkili bir rolü vardır. Dergi alıntı ağları ile bilimsel dergilerin araştırmanın ilerlemesinde temsil ettikleri etkiye yani başka bir bilimsel dergide yayımlanan makalelerden alınan alıntılarının sayısına göre derecelendirilmesi ifade edilmektedir (Pispiringas vd., 2022). Pispiringas 2022 yılında yaptığı çalışmada, konsorsiyumların mali kaynaklarını verimli bir şekilde kullanabilmek için bilimsel yayınlara erişim karar noktasında bir dizi kritere başvurduklarını ifade etmiştir. Bunlar; yazar grubunun yayın yaptığı bilimsel dergiler ile çalışmalarında referans verdikleri bilimsel dergiler, bilimsel dergi başına tam metin indirme sayısı ve zaman dilimleri, her bir derginin (olası) disiplinler arası değeridir (Pispiringas vd., 2022).

İş birlikçi koleksiyon geliştirme pratik anlamda maliyet paylaşımı veya tasarruf için konsorsiyumlu satın alma ilişkilerini ifade etmektedir (Pan ve Fong, 2010; Scigliano, 2002). Akademik kütüphaneler giderek elektronik içeriğe daha fazla yönelmiştir. Bunun değişen kullanıcı talepleri, gelişen bilgi teknolojileri, bilginin çeşitli platformlarda sunulması gibi çeşitli nedenleri vardır. Tüm bunlara rağmen kütüphanelerin bütçe kısıtlamaları ve finansman modeli değişiklikleri akademik kütüphanelerin, koleksiyon geliştirme yönetim ve stratejilerine yaklaşımlarını etkilemiştir. Yapılan bilimsel çalışmalarda potansiyel zorluklara rağmen iş birlikçi koleksiyon geliştirmenin hâlâ akademik kütüphane koleksiyon yönetiminin geleceğini temsil ettiği belirtilmektedir (Levenson ve Nichols Hess, 2020).

Ağ Bağlantılı Elektronik Kaynakların Çevrim İçi Kullanımının Sayımı (COUNTER- Counting Online Usage of Networked Electronic Resources) elektronik bilgi kaynaklarının kullanımını ölçmek için kullanılan etkili bir standarttır. İndirme oranlarının analiz edilmesinde belli bir standardın kullanılması son derece önemlidir. Uluslararası Kütüphane Konsorsiyum Koalisyonu ve Ulusal Bilgi Standartları Organizasyonunun bu konularda çalışma yaptığı belirtilmektedir (Fernández-Ramos vd., 2019).

Maliyet Paylaşım Modeli, kütüphane konsorsiyum üyelerinin üretkenliğini sağlamak ve en ekonomik yollarla bilgi kaynaklarına erişmek için fikir birliğine vararak ödemelere yönelik iş birliği yapmaları olarak ifade edilebilir. Dünyada ve Türkiye’de kütüphane konsorsiyumlarının kullandığı birçok maliyet paylaşım modeli vardır. Türkiye’de ANKOS tarafından kullanılan modeller, bilgi kaynaklarına göre farklılık göstermektedir. Bunlar kısaca şu şekilde belirtilmektedir:

- Tam Zamanlı Eşdeğer (FTE Full- Time Equivalent) paylaşım modeli,
- Koleksiyon içeriğine ve tarih aralığına dayalı maliyet paylaşım modeli,
- Dergi ve kitap sayısı maliyet paylaşım modeli,

- Tek tip sabit ücret maliyet paylaşım modeli,
- Kullanım, sabit ücret ve FTE paylaşım modeli,
- Konu alanı maliyet paylaşımı modeline göre FTE,
- Basılı kitap ve dergilerin toplam sayısına dayalı maliyet paylaşım modeli,
- İndirilen makale sayısına dayalı maliyet paylaşım modeli,
- Eş zamanlı kullanıcı sayısına ve FTE'ye dayalı maliyet paylaşım modeli,
- Kurumun yayın alıntılarında dayalı maliyet paylaşım modeli uluslararası indeksler,
- Kurumun yayın ve alıntılarında dayalı maliyet paylaşım modeli ulusal indekslerdeki sayılar,
- Lisans, yüksek lisans ve doktora öğrencileri,
- Ekonomik İş birliği ve Kalkınma Örgütü (OECD Organisation for Economic Co-operation and Development) kalkınma endeksi ve FTE modelidir (Çuhadar ve Çimen, 2019).

Alma/Prima, birden fazla kütüphane fonksiyonlarını tek bir sisteme entegre etmeye yarayan yazılımdır. Sistematik derlemede incelenen bilimsel çalışmada, Illinois'deki önde gelen akademik kütüphane konsorsiyumu olan CARLI (Consortium of Academic and Research Libraries in Illinois)'den bahsedilmektedir. İlgili konsorsiyumun bölgede 127 kütüphaneye hizmet verdiği, kaynak paylaşımı ve materyallerin teslimi için ortak bir birlik kataloğu sağlayarak, e-kaynak sözleşmesini ve fiyatlandırma müzakerelerini kolaylaştırdığından ve tüm bu iş süreçlerini yürütürken entegrasyonun ilgili yazılımlar ile kolay bir şekilde sağlandığı belirtilmektedir (Midgley ve Mundle, 2023).

Konsorsiyum Yeni Roller kodlaması ile akademik kütüphane konsorsiyumlarından günümüzde beklenen yeni sorumluluklardan bahsedilmektedir. Yapılan literatür incelemesinde akademik kütüphane konsorsiyumlarının sadece ortak kaynak satın alımında değil, akademik kütüphanelere birçok konuda mentörlük yaptığı ve kütüphanelerle iş birliği hâlinde olduğu saptanmıştır. Bu çalışmada da çeşitli başlıklar altında kodlanan yeni roller şunlardır; bilgi yoksulluğunun ortadan kaldırılması, elektronik kitap paylaşım modelleri, kütüphaneler arası ödünç verme (ILL) hizmeti, çeşitliliğe bağlılık beyanına (DEI) verilen destek, canlı sohbet referans hizmetleri, finansal okuryazarlık, açık erişim, maliyet paylaşım modelleri, elektronik kaynak yönetimi (ERM), erişilebilir hizmetler, yayınlara ve oku (P ve R) anlaşmaları, üniversitelerin eğitim karşılanabilirliğini artırmak, fikri mülkiyet politikası ve hizmetleridir (Busch vd., 2023; Ely, 2021; Fry, 2019; Logan vd., 2019; Lundy ve Curran, 2020; Marcella ve Chowdhury, 2020; Munyoro vd., 2021; Murphy, 2019; Sweet ve Clarage, 2020).

Mobil Uygulama - Minrva, iOS ve Android ile kütüphane hizmetlerinin mobil platformda sunulduğu bir uygulamadır. Uygulama Illinois'deki kütüphane konsorsiyumu genelinde uygulanmıştır (Hahn, 2019). Yapılan bilimsel bir çalışmada öğrencilerin kütüphane kullanımının "[...] dönem not ortalamasının akademik durum açısından önemli bir belirleyici" ve pozitif yönde bir etkisinin olduğu bildirilmiştir (Gaha vd., 2018; LeMaistre vd., 2018). Bu nedenle günümüzde gelişen bilgi teknolojileri ve değişen kütüphane kullanıcı talepleri karşısında, tüm bu gelişmelere uyum sağlayarak kütüphane hizmetlerinin ve fonksiyonlarının mobil uygulamalar üzerinden erişilebilir olmasının ne derece önemli olduğu ortaya konulmuştur.

Çeşitliliğe Bağlılık Beyanı (DEI - Diversity, Equity and Inclusion), çeşitlilik, eşitlik ve kapsayıcılık ilkelere dayanır. *Tüm insanlara adil davranış ve tam katılım hakkı tanıyarak özellikle tarihsel olarak kimlik veya engellilik temelinde ayrımcılığa maruz kalmış, yeterince temsil edilmemiş grupları teşvik etmeyi amaçlar ve örgütsel çerçeve çizer.* Akademik kütüphanelerin, içinde yer aldıkları kuruma karşı sorumlulukları vardır bu da onları kurumları ile birincil paydaş durumuna getirir. Bununla birlikte toplum içinde ötekileştirme örnekleri

ve ırksal ayrımcılık meydana geldiğinden, akademik kütüphaneler DEI beyanının varlığı ve içeriği aracılığıyla kendilerini sosyal adaletin temsilcileri olarak konumlandırabilirler (Ely, 2021).

E-Kitap Paylaşım Modelleri, e-kitaplar akademik kütüphane kataloglarında giderek daha fazla yer kaplamakta dahası kataloğun büyük çoğunluğunu oluşturmaktadır. Bununla birlikte lisans anlaşmaları, dijital haklar yönetimi (DRM) ve teknik sorunlar e-kitapların kütüphaneler arası paylaşımını zorlaştırmaktadır (Murphy, 2019). Tüm bu zorlukların üstesinden gelebilmek için kütüphane konsorsiyumlarının kullandıkları çeşitli modeller mevcuttur. Pek çok kütüphane konsorsiyumu üye kütüphaneler arasında serbestçe paylaşabilecekleri e-kitapları satın almanın yanı sıra, e-kitap ILL hizmetini sağlayabilmek için kendi sistemlerini tasarlayan kütüphaneler de vardır. Oregon, Washington ve Idaho'daki 38 akademik kütüphanenin üyeliğinden oluşan bir konsorsiyum olan Orbis-Cascade Alliance, Nova Scotia'daki 25 akademik kütüphaneden oluşan NovaNet, Colorado Araştırma Kütüphaneleri İttifakı (CARL), 72 akademik kütüphaneden oluşan bir konsorsiyum olan Virginia Sanal Kütüphanesi (VIVA), bu anlamda başarılı pilot projeler ve uygulamalar ortaya koymuşlardır (Murphy, 2019).

Bilgi yoksulluğu, bilgiye erişimi engelleyen, yanlış yönlendiren bilgi eksikliği veya aşırı bilgi yüklenme koşullarıyla karakterize edilen karmaşık sosyal bir fenomen olarak tanımlanmaktadır (Demir, 2021; Srinuan ve Bohlin, 2011). Bilgi yoksulluğunun dört temel boyutu vardır:

1. Yoksulluğu ortadan kaldıracak bir araç olarak bilgi,
2. Bilgi yoksulluğuna yol açan nedensel faktörler,
3. Bilgi yoksulluğuyla mücadeleyle yönelik yaratma ve üretim faaliyetleri,
4. Son derece dezavantajlı alanların ve bilgi ihtiyacının daha iyi anlaşılmasıdır (Marcella ve Chowdhury, 2020).

Üniversite eğitiminin karşılanabilirliği, üniversite öğrencilerinin üniversite için yaptıkları ödemelerin yanında çeşitli giderleri mevcuttur. Öğrencilerin sahip olduğu kısıtlı ekonomik bütçe ve söz konusu giderlerin fazlalığı eğitimde fırsat eşitsizliği ve bireyler için maddi sıkıntılar yaşamasına neden olmaktadır. Bugün birçok üniversite sağladığı burs imkânları, açık ders kaynakları ve bilimsel yayınlara ücretsiz erişim ile karşılanabilirliği vaat etmektedir. Yapılan bilimsel bir çalışmada ölçek ekonomileri nedeniyle, kütüphane konsorsiyumlarının üniversitelerin karşılanabilirliğini arttırmaya yönelik önemli katkılar sağlama potansiyeline sahip olduğu belirtilmiştir (Sweet ve Clarage, 2020).

Çalışmamıza dâhil edilen WoS yayınlarının dışında Türkiye'de de konsorsiyum çalışmalarını konu alan yayınların olduğu belirlenmiştir. Fakat özellikle son beş yıla ait (2019-2023) mevcut ulusal literatürde yeterince çalışmanın olmadığı saptanmıştır. 2021 yılında yayımlanan, "Bilgi Merkezleri Arasında İş Birliği ve Koordinasyon: Konsorsiyum Çalışmaları" isimli çalışmada, bir bilgi merkezinin bazı hizmet ve kaynakların temininde tek başına yetersiz kaldığından, kütüphaneler arası iş birliklerinin bu eksikliklerin karşılanmasında önemli bir yerinin olduğundan bahsedilmektedir (Eroğlu ve Eroğlu, 2022; Güneş, 2021). *Çalışmada bilgi kaynaklarına erişim, paylaşım ve iş birliği konusunda konsorsiyumların öneminden* bahsedilmiş, Türkiye'deki Ulusal Konsorsiyum çalışmalarından olan Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırma Kurumu, Ulusal Akademik Ağ ve Bilgi Merkezi (TÜBİTAK ULAKBİM) Elektronik Kaynaklar Ulusal Akademik Lisansının (EKUAL) ve ANKOS yapısı, paydaşları, tarihçesi, *çalışmaları* incelenmiştir (Güneş, 2021). Yapılan bir başka çalışmada konsorsiyumların kütüphane iş birliklerinin ve ortak çalışmalarının en kapsamlı alanını oluşturduğundan ve kütüphaneler için yeni iş birliği alanlarından bahsedilmektedir (Çimen, 2021). Çalışmada, ANKOS'un iş birliği çalışmalarından olan ANKOS Personel Değişim Programı, ANKOS Akademi, COVID -19 sürecinde Türkiye'de uygulanan kütüphaneler arası iş birliği süreçleri incelenmiştir (Çimen, 2021).

Yöntem

Bu çalışmada, bilgi teknolojilerinin gelişmesi ve bilgi miktarındaki artış karşısında üniversite kütüphanelerinin dermelerine bilimsel kaynakları sağlarken sıklıkla yararlandıkları akademik kütüphane konsorsiyumları üzerine odaklanılmıştır. Uluslararası makaleler bibliyografik olarak incelenerek, kütüphane konsorsiyumları üzerine yapılan çalışmaların eğiliminin ne yönde olduğu saptanmaya çalışılmıştır. Araştırmada, nitel araştırmalarda veri toplama yöntemlerinden birisi olan doküman incelemesi kullanılmıştır. Doküman incelemesi, araştırılması hedeflenen olgu veya olgular hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizini kapsar. Ayrıca doküman incelemesi veya analizi tek başına bir araştırma yöntemi olabildiği gibi diğer nitel yöntemlerin kullanıldığı durumlarda ek bilgi kaynağı olarak da işe yarayabilir (Yıldırım ve Şimşek, 2021). Bu amaç doğrultusunda çalışmaya şekil veren sorular şunlardır:

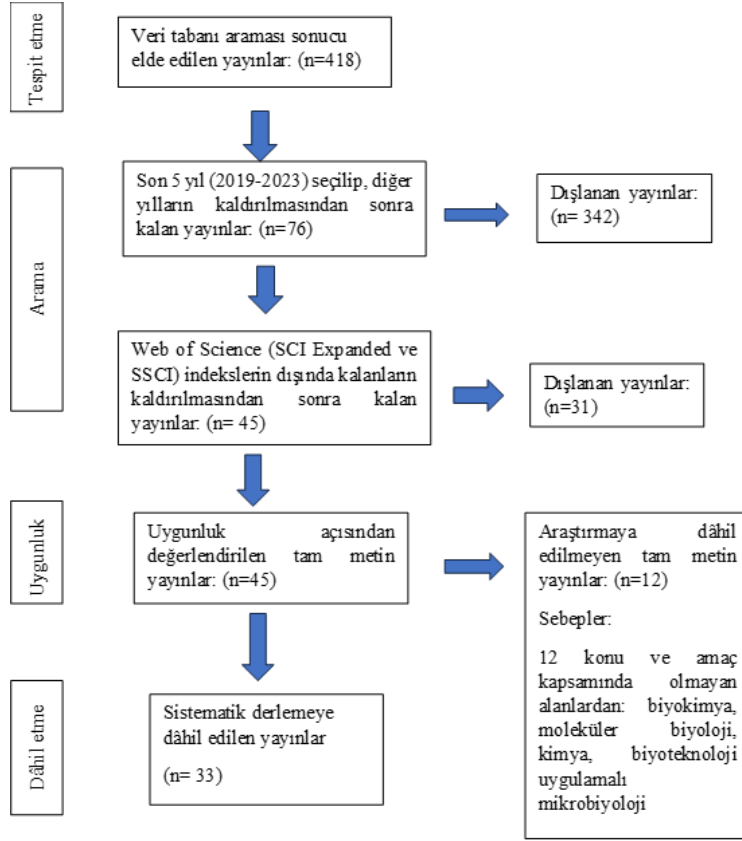
1. Akademik kütüphane konsorsiyumları konusunda son beş yıla ait Türkiye adresli uluslararası çalışmalarda öne çıkan konular nelerdir?
2. Akademik kütüphane konsorsiyumu konusunda Web of Science veri tabanında yer alan son beş yıla ait çalışmalarda hangi konular öne çıkmaktadır?
3. Kütüphane konsorsiyumu çalışmalarında dünyada eğilim hangi yöndedir?

Tüm bu sorulara cevap verebilmek için sistematik incelemelerde sıklıkla kullanılan Sistematik Derleme ve Meta Analizler için Tercih Edilen Raporlama Öğeleri (PRISMA, 2020) bildirgesi (Page vd., 2021) kullanılarak araştırma stratejisi belirlenmiştir. PRISMA kontrol listesi meta analiz ve sistematik derleme çalışmalarının seçme, değerlendirme, sentez ve tanımlamasında kullanılan 27 maddeden oluşan bir raporlama kılavuzudur (Hür, 2021). Bu strateji kapsamında anahtar kelimeler, araştırmaya dâhil edilecek veri tabanı, dâhil etme ve dışlama ölçütleri, kodlama yöntemleri ve veri toplama formu, incelenecek yayınların tarih aralığı gibi arama kriterlerine yazarlar arasında fikir birliği sağlanarak karar verilmiştir. Çalışmanın evrenini Web of Science veri tabanı oluşturmaktadır. Kütüphane konsorsiyumlarında yeni eğilimler ve son çalışmalar tespit edilmeye çalışıldığı için araştırmaya dâhil olacak yayınlar son beş yıl ile sınırlanmıştır.

Çalışma kapsamında kullanılan anahtar kelimeler şunlardır: "library consortium" kelimesi boolean bağlaçlarından birisi olan "AND" ile "academic" kelimesine bağlanarak arama yapılmış ve 418 sonuca ulaşılmıştır. Literatür taraması sonucu elde edilen çalışmalardan hangilerinin kullanılacağını belirleyebilmek adına dâhil edilme ve dışlama ölçütlerine PICOS (Population, Intervention, Comparison, Outcomes, Study Design- Evren, Müdahale, Kıyaslama, Sonuçlar, Desen)'a göre belirlenmiştir (Amir-Behghadami ve Janati, 2020; Keskin ve Keloğlu İşler, 2023). Arama sonucunda filtreleme alanında sırasıyla; yıl (publication years) 2019-2023, Web of Science Index alanından Social Science Citation Index-SSCI, Science Citation Index Expanded-SCI Expanded ve son olarak doküman türü (Document types) makale seçilerek arama sonuçları daraltılmış ve dâhil etme ve dışlama ölçütleri ile çıkan sonuçlar 33'e düşürülmüştür.

Şekil 1

Yayınlara Seçilmesi ve Hariç Tutulmasına Yönelik Akış Şeması (PRISMA 2020'ye göre)

Çalışmanın Amacına ve Konusuna Uygun Olan Yayınların Dâhil Edilmesi

Biyokimya, moleküler biyoloji, kimya, biyoteknoloji uygulamalı mikrobiyoloji vb. alanlarda mesleki terim olarak kullanılan konsorsiyum çalışmaları dâhil edilmemiştir. Kütüphane, bilgi bilim, elektronik bilgi kaynakları, bilgi kaynakları alanı dışında kullanılan konsorsiyum kavramı bu çalışmada hariç tutulmuştur.

Akademik Kütüphane Konsorsiyumu Kavramını İnceleyen Güncel Yayınlar

Web of Science veri tabanında indekslenen, akademik kütüphane konsorsiyumlarında yeni eğilimleri inceleyen bu çalışmaya, son beş yılın yayınları dâhil edilmiştir. Bilgi teknolojilerinin hızla gelişmesi ve bilginin her yıl büyük boyutlarda artması nedeniyle oluşumu çok eskiye dayanan kütüphane konsorsiyumları var oluş amaçlarını yerine getirebilmek için bu gelişmeleri yakından takip etmekte ve bu doğrultuda yeni konsorsiyum modelleri oluşturmaktadır. Bu nedenle çalışmamızda en güncel eğilimleri saptamak adına son beş yıl dâhil edilmiş, daha eski yayınlar hariç tutulmuştur.

Veri Toplama Formu ve Kodlama Yöntemi

Aşağıdaki Tablo 1'de belirtilen veri toplama formu çalışmanın yazarları tarafından ortak kararlar oluşturulmuştur. Veri toplama formu sistematik derlemeye dâhil edilen yayınlar önceden belirlenen ya da ilgili yayında yapılan çıkarımlara göre kodlanmıştır. Kodlamalar MAXQDA programı ile yazarlar arasında fikir birliğine varılarak belirlenmiştir. Kodlamalarda yer alan terimler ilgili yayında açık ve net bir şekilde bulunmasına göre dâhil edilmiş olup, kodlanmayan bölümler ise çalışmalarda hiç yer verilmediği ya da netlik olmadığı için hariç tutulmuştur. MAXQDA programında veriler kodlanırken, ilgili makaleler programa yüklenmiş, her

biri teker teker okunarak öz, içerik ve sonucu değerlendirilerek ana tema çıkartılmaya çalışılmıştır. Söz konusu makalelerde akademik kütüphane konsorsiyumlarına değinilen noktalar, konsorsiyum iş birlikleri, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde konsorsiyum çalışmalarının ne yönde eğilimde olduğu ve konsorsiyumlarla kurulan iş birlikleri belirlenmeye çalışılmıştır.

Tablo 1

Çalışmaya Dâhil Edilen Yayınlar için Belirlenen Veri Toplama Formu

Önceden Belirlenen Kategorilere Göre Yapılan Kodlamalar	
Kategori	Çıkarım
Veri tabanı	Web of Science
Belirlenen yıllara göre yapılan çalışmalar	İncelemeye dâhil edilen yayınların yıllara göre sınıflandırılması
Çalışmanın türü	Makale
Akademik kütüphane konsorsiyum konulu çalışmalarının değerlendirilmesi	Konsorsiyum konularına yönelik çalışmaların nasıl kodlandığı nelerle ilişkilendirildiği
Veri toplama yöntemleri	Konsorsiyum çalışmalarının tasarlanmasında kullanılan veri toplama teknikleri
Yayınlardan Çıkarılan Anahtar Kelimelere Yönelik Yapılan Kodlamalar	
Kategori	Çıkarım
Araştırmanın konusu	Akademik kütüphane konsorsiyum kavramını hangi açılardan ele alındığını belirten çıkarımlar
Tema	Sistemik derlemeye dâhil edilen çalışmaların amaçlarının incelenmesinden elde edilen çıkarımlar
İlişkili konular	Akademik kütüphane konsorsiyumları kavramının birlikte incelendiği çalışmalar
Fayda	Konsorsiyum çalışmalarının getireceği olası faydalar
İş birlikleri	Akademik kütüphane konsorsiyum çalışmaları ve iş birlikleri

Bulgular ve Yorum

Çalışmanın bu bölümünde son beş yıla ait 2019 ile (Ekim) 2023 uluslararası literatürde yer alan “akademik kütüphane konsorsiyumu” konulu makalelerin hangi konuları işlediği ve makalelerde bu konulara ilişkin kodlanma sıklıklarına yer verilmiştir.

Akademik Kütüphane Konsorsiyumu Konusunda Yapılan Çalışmalar

Web of Science veri tabanından ulaşılan son beş yıla ait veriler (2019, 2020, 2021, 2022, 2023); Tablo 1’deki veri toplama formunda belirtilen kriterler dâhilinde sınıflandırılmış ve coğrafi bölgelere göre Tablo 2’de sunulmuştur.

Tablo 2

Çalışmaya Dâhil Edilen Yayınların Coğrafi Bölgelere Göre Dağılımı

Coğrafi bölge	Çalışmaya Dâhil Edilen Bilimsel Yayınlar
Amerika Birleşik Devletleri	16
Kanada	3
Güney Afrika	3
Zimbabve	3
İngiltere	2
Çin	2
Yunanistan	1
İspanya	1
Tanzanya	1
Türkiye	1
Toplam	33

Tablo 2 incelendiğinde 2019 ve 2023 yılları arasında akademik *kütüphane konsorsiyumları üzerine yapılan araştırma* sayısının en fazla ABD’de olduğu, Türkiye’den ise bir çalışmanın yer aldığı görülmüştür. Türkiye’de ulusal lisans ve kütüphane konsorsiyum çalışmalarında birtakım uygulamalar mevcuttur. Bunlara TUBİTAK – EKUAL ve ANKOS örnek verilebilir. Böyle uygulama örneklerinin olmasına rağmen Web of Science veri tabanında son beş yıla ait (2019-2023) “Akademik Kütüphane Konsorsiyumu” konusunda Türkiye adresli yapılan çalışmaların az olduğu saptanmıştır. Türkiye adresli olmayan uluslararası çalışmalarda ise ANKOS’tan bahseden yayınların olmadığı görülmüştür.

Çalışmada verilerin MAXQDA programı aracılığı ile Veri Toplama Formuna göre WoS veri tabanında son beş yıla ait araştırmalarda yer alan akademik kütüphane konsorsiyumları ile ilgili kodlanan konularda öne çıkan eğilimler, kodlar ve alt kodlarla ilişkisi Şekil 2 ve Şekil 3’te aşağıda sunulmuştur.

Şekil 2

Akademik Kütüphane Konsorsiyumu Araştırmalarında Öne Çıkan Konular

- Konsorsiyum e-kitap programları
- ▼ Tam e-kitap ILL girişimleri
 - VIVA (Virginia Sanal Kütüphanesi) e-kitap ILL
 - Occam okuyucuları
 - e-kitap kredileri
 - Colorado araştırma kütüphaneleri ittifakı
 - NovaNet
 - Orbis-Cascade Alliance
- Konsorsiyum faydalandığı sistemler/ilkelere
 - Bilgi yoksulluğunun ortadan kaldırılması
- ▼ E-Kitap paylaşım modelleri
 - Proquest- ATO modeli
 - DDA- ACSS :act together spend separately
 - DDA- çarpan modeli
 - DDA (Demand driven acquisition)- talep odaklı/sınırlı
 - Paket modeli
 - EBS- kanıta dayalı
 - e- Dergi indirme oranları
 - e-Kitap kullanım oranları
 - Pareto ilkesi
 - COUNTER
 - DEI (Çeşitliliğe Bağlılık Beyanı)
- ▼ LSP- Library Services Platform
 - Alma-Primo (Ex Libris)
 - Satın alma modeli

Şekil 3

Akademik Kütüphane Konsorsiyumu Araştırmalarında Öne Çıkan Konular

- ▼ ● Konsorsiyum işbirlikleri
 - ▼ ● Üniversitelerin karşılanabilirliğini arttırmak
 - OER -Açık Eğitim Kaynakları
 - Yayınla ve Oku (P&R)
 - Minerva- Mobil Uygulama
 - ▼ ● Canlı sohbet referans hizmetleri
 - RUSA yönergeleri
 - Finansal okuryazarlık
 - Konsorsiyum yeni roller
 - ▼ ● Açık erişim
 - Hibrit dergi
 - Açık erişim dergi
 - ▼ ● Maliyet paylaşım modeli
 - Lisans, YL, doktora öğrencileri, OECD Kalkınma Endeksi ve FTE
 - Kurumun yayın alıntılarına dayalı-ulusal indeksler
 - Kurumun yayın alıntılarına dayalı-uluslararası indeksler
 - Eş zamanlı kullanıcı sayısına ve FTE'ye dayalı
 - İndirilen makale sayısına dayalı
 - Basılı kitap ve dergilerin toplam sayısına dayalı
 - Konu alanı maliyet paylaşımı modeline göre FTE
 - Kullanım, sabit ücret ve FTE
 - Tek tip sabit ücret
 - Dergi ve kitap toplama
 - Koleksiyon içeriği ve tarih aralığı
 - FTE paylaşım modeli
 - Dergi abonelikleri-konsorsiyum aracılığıyla
 - İşbirlikçi koleksiyon geliştirme-CCD
 - Dergi alıntı ağları
 - ▼ ● Kütüphanelerarası ödünç verme (ILL)
 - ▼ ● Uluslararası
 - Engeller
 - ▼ ● Elektronik Kaynak Yönetimi- ERM
 - Bireysel kütüphane aboneliği
 - ▼ ● Konsorsiyum aracılığıyla
 - ▼ ● Katkı sağladı (TERMS)
 - İlk iki aşama (içerik araştırılması ve edinme)
 - ▼ ● Erişilebilir hizmetler
 - Yardımcı teknolojinin sağlanması
 - Konsorsiyum kuruluyor
 - Liderlik yetkinlikleri
 - Fikri mülkiyet politikası ve hizmetleri
 - ▼ ● Araştırma yöntemi
 - Karma Yöntem
 - Nitel yöntem

MAXQDA programında doküman analizi kullanılarak elde edilen nitel çalışmada, araştırmalar içinde yer alan kavramlar teker teker kodlanarak ana kodlar ve alt kodlarla ilişkisi Şekil 2 ve Şekil 3'te detaylı bir şekilde gösterilmiştir. Bilimsel çalışmalarda öne çıkan kavramların hangi alt konularla ilişkili olup ele alındığı gösterilmiştir.

Şekil 2'ye göre konsorsiyum e-kitap programları ana konunun altında kodlanan ilişkili alt kodlar; tam e-kitap ILL girişimleri ve girişimlerden VIVA (Virginia Sanal Kütüphanesi) e-kitap ILL, Occam okuyucuları ve e-kitap kredi uygulamalarını içeren konular alt kod olarak kodlanmıştır ve e-kitap ILL ana konunun altında incelenmiştir, bununla birlikte Colorado Araştırma Kütüphaneleri İttifakı, NovaNet, Orbis-Cascade Alliance konsorsiyum e-kitap programları olarak belirtilmiştir. Konsorsiyumların faydalandığı sistemler/ilkelere ana konusu altında kodlanan bilgi yoksulluğunun ortadan kaldırılmasına yönelik bildirimlerden yararlandığı vurgulanarak, Rroquest ATO modeli, DDA-ACSS (act together spend seperately), DDA çarpan modeli, DDA (demand driven acquisition) talep odaklı sınırlı, paket modeli, EBA (Evidence Based Acquisitions) kanıta dayalı modeller de konsorsiyumların yaygın olarak kullandıkları e-kitap paylaşım modelleri ana konusu altında kodlanan alt kavramlar olarak gösterilmiştir. Konsorsiyumların yararlandığı sistemler-ilkelere altında e-kitap indirme oranları, e-kitap kullanım oranları, Pareto ilkesi, COUNTER, DEI (Çeşitliliğe Bağlılık Beyanı) detaylı olarak alt kodlarla birlikte sunulmuştur. Kütüphane servis platformları (Library Services Platform- LSP) kavramı altında belirtilen Alma-Primo (Ex Libris) ise kullanılan sistemlerden bir tanesidir.

Şekil 3'e göre konsorsiyum iş birlikleri üniversite OER-Açık Eğitim Kaynakları sunarak üniversitelerin eğitim karşılanabilirliğini arttırmak, yayıncılarla yapılan yayınlara-oku anlaşmaları, kütüphane hizmetlerinin mobil uygulamalarla sunulması, Referans ve Kullanıcı Hizmetleri Derneği (Reference and User Services Association – RUSA) yönergeleri bağlamında canlı sohbet referans hizmetleri, finansal okuryazarlık, açık erişim dergi ve hibrit dergi içerikleri ile yapılan açık erişim anlaşmaları ve desteğinin de konsorsiyumların yeni iş birliği rollerinin altını çizen kavramlar olduğu görülmektedir. Bir diğer ana kavram (kod) olan konsorsiyumun kullandığı maliyet paylaşım modelinde alt kodlar:

- Lisans, yüksek lisans, doktora öğrencileri,
- OECD kalkınma endeksi ve FTE,
- Kurumun yayın alıntılarına dayalı ulusal indeksler,
- Kurumun yayın alıntılarına dayalı uluslararası indeksler,
- Eş zamanlı kullanıcı sayısına ve FTE'ye dayalı,
- İndirilen makale sayısına dayalı,
- Basılı kitap ve dergilerin toplam sayısına dayalı,
- Konu alanı maliyet paylaşım modeline göre FTE,
- Kullanım sabit ücret ve FTE,
- Tek tip sabit ücret,
- Dergi ve kitap toplama,
- Koleksiyon içeriği ve tarih aralığı FTE paylaşım modeli

kavramları ile de konsorsiyumların kullandığı maliyet paylaşım modelleri belirtilmektedir.

Bir diğer ana kavram olan kütüphaneler arası ödünç verme (ILL) ise bilimsel çalışmaların çoğunda konsorsiyumların uluslararası yaptığı uygulamalar ve engeller alt kodu ile işlenmiştir. Yapılan çalışmalarda engeller alt kodu ile vurgulanan nokta, kütüphaneler arası ödünç vermede (ILL- Interlibrary Loan) mevzuatlardan ve diğer kısıtlayıcı süreçlerden kaynaklı zorluklara atıfta bulunmaktadır. Elektronik Kaynak Yönetimi (ERM) konusu, bireysel kütüphane aboneliği yapan kurumların ERM süreçlerini tek başına yönettiği ve konsorsiyum

aracılığı ile yapılan elektronik kaynak yönetim süreçlerinde TERMS ilkelerinde ilk ikisinin konsorsiyum tarafından sağlandığını ifade eden alt kodlar yer almaktadır. Erişilebilir hizmetler ana kodunun altında bu konuda yardımcı teknolojilerinin sağlanması ve erişilebilir kütüphane hizmetlerine yönelik konsorsiyumun kurulması gerektiği ilgili alt kodlar ile kodlanmıştır. Literatür değerlendirmesinde araştırılan çalışmaların analizinde nitel ve nicel yöntem birkaç çalışmada ise her iki yöntemi bir arada kullandıkları tespit edilmiştir.

Akademik Kütüphane Konsorsiyumu Konusunda Yapılan Çalışmalarda Öne Çıkan Kavramlar

Çalışmaya dâhil edilen makalelerde akademik kütüphane konsorsiyumu ile ilişkilendirilerek sıklıkla ele alınan konular Tablo 3'te aşağıda sunulmuştur.

Tablo 3

Akademik Kütüphane Konsorsiyumu Konusunda Öne Çıkan Kavramlar

Fayda, Amaç, Kavram	Kodlama Sayısı	%
İş Birlikçi Koleksiyon Geliştirme	6	18
ILL	5	15
E-Kitap Paylaşım Modelleri	5	15
Maliyet Paylaşım Modeli	4	12
Konsorsiyum Yeni Roller	4	12
Dergi Alıntı Ağları	1	3
COUNTER	1	3
Alma/Prima	1	3
Mobil Uygulama/Minrva	1	3
Çeşitliliğe Bağlılık Beyanı (DEI)	1	3
Bilgi Yoksulluğu	1	3
Üniversite Eğitiminin Karşılabilirliği	1	3

Tablo 3'te akademik kütüphane konsorsiyumu çalışmalarında öne çıkan kavramların makalelerin içinde kullanılma sıklığı gösterilmiştir. Tablo incelendiğinde en çok kütüphaneler arası iş birlikçi koleksiyon geliştirme ifadesinin kullanıldığı bunun yanı sıra kütüphaneler arası ödünç verme (ILL), e-kitap paylaşım modelleri, maliyet paylaşım modeli ve konsorsiyumların yeni rollerine de sıkça değinildiğini ifade edilebilir.

Sonuç ve Öneriler

Bu makalede akademik kütüphane konsorsiyumları, kütüphanecilik ve bilgi bilimi disiplininde yer alan akademik yayınlar araştırılarak ele alınmış ve konsorsiyumlarla ilgili bağlantılı kavramlar saptanarak bir panorama sunulmaya çalışılmıştır. Yaşanılan bilgi çağında bireylerin nitelikli bilimsel bilgiye erişmesi son derece önemlidir. Bununla birlikte dünya genelinde çeşitli ülkelerde mevcut bulunan ekonomik kriz, kaynakların sınırlı olması, fırsat eşitsizlikleri, bilgiye erişimde bulunan engeller, fikri mülkiyet hakları, bilgi yoksulluğu gibi durumların var olması bilgiye erişimde en önemli kurumların başında gelen kütüphanelerin kendilerine yeni roller belirlemesine ve çeşitli kapsamlarda iş birliği yapmalarına olanak tanımıştır. Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde kütüphaneler, konsorsiyumlar kurarak araştırmacılarını daha fazla bilgiye daha ekonomik yollarla ulaştırmayı amaçlamışlardır. *Günümüzde kütüphaneler arası iş birliği tek bir konu ile ya da tek bir hizmetle sınırlandırılmayacak kadar geniş bir faaliyet alanını temsil etmektedir.* Bu çalışmada akademik kütüphane konsorsiyumları ile ilgili bilimsel çalışmalar belirlenerek, tartışılan konuların neler olduğu, dünya genelinde kütüphane konsorsiyumu kapsamında yeni iş modellerindeki eğilimlerin ne yönde olduğu tespit edilmeye çalışılmıştır.

Çalışmada araştırılan konularından ilki akademik kütüphane konsorsiyumları konusunda WoS veri tabanında son beş yıla ait Türkiye adresli uluslararası çalışmalarda öne çıkan konulara yöneliktir. Bu soruya

cevap almaya yönelik taramada son beş yıla ait sadece bir çalışmanın bulunduğu saptanmıştır. Bu çalışmada Türkiye’de mevcut konsorsiyumun (ANKOS) yapısı ve maliyet paylaşım modelleri incelenmiştir (Çuhadar ve Çimen, 2019). Türkiye’de akademik kütüphane konsorsiyumuna ve ulusal lisansa yönelik uygulamalarla ilgili bilimsel makaleler yazılması gerektiği böylelikle uluslararası literatürde görünürlüğü arttırarak konsorsiyum iş birlikleri geliştirmek adına faydalı olabileceği düşünülmektedir.

Çalışmada incelenen ikinci soruda akademik kütüphane konsorsiyumu konusunda WoS veri tabanında yer alan ve son beş yıla ait çalışmalarda öne çıkan konular belirlenmiştir. Bu kapsamda literatürde akademik kütüphane konsorsiyumları ile ilgili çok çeşitli konular ele alınmakta; bu konular farklı yönleriyle tartışılmaktadır. İncelenen makalelerde, konsorsiyumlara üye kütüphanelerin konsorsiyumdan beklentileri, kütüphane hizmetlerinin çeşitlenmesi karşısında kütüphanelerin ve konsorsiyumların yeni rolleri, iş birliği modelleri tartışılmıştır. Bunun yanı sıra *kütüphane konsorsiyumu kavramı* literatürde üniversite karşılanabilirliği, iş birlikleri, bilgi yoksulluğu, e-kitap paylaşım modelleri, satın alma geçişleri, maliyet paylaşım modelleri, koleksiyon geliştirme, konsorsiyum veri analizleri ve elektronik kaynak yönetimi kavramlarıyla ilişkilendirilerek ele alınmıştır.

Çalışmanın üçüncü araştırma sorusu kapsamında ise kütüphane konsorsiyumları çalışmalarındaki genel konu eğilimi saptanmaya çalışılmıştır. Bu doğrultuda ortak payda konsorsiyumlar aracılığıyla e-kaynak paylaşım modelleri, kütüphaneler arası ödünç verme, e-kaynakların kullanım istatistiklerinde standartların uygulanması konularının araştırıldığı belirlenmiştir. (Bentil vd., 2022; Chisita ve Chiparasha, 2019; Emery ve Stone, 2013; LeMaistre vd., 2018; Pan ve Fong, 2010; Pionke ve Schroeder, 2020; Scigliano, 2002). Diğer yandan *kütüphane konsorsiyumu ile ilgili literatürde* konsorsiyum e-kitap projeleri (tam e-kitap ILL girişimleri, VIVA e-kitap ILL, Occam okuyucuları, e-kitap kredileri), konsorsiyumların faydalandığı sistemler, ilkeler, beyanlar, kütüphane servis platformları, konsorsiyum iş birlikleri (yayınla oku, mobil uygulamalar, üniversite eğitiminin karşılanabilirliği, maliyet paylaşım modelleri, açık erişim), elektronik kaynak yönetimi (ERM), erişilebilir hizmetler, liderlik yetkinlikleri ve fikri mülkiyet politikası ve hizmetleri ile ilgili konular öne çıkmaktadır (Busch vd., 2023; Ding vd., 2020; Fry, 2019; Hahn, 2019; Murphy, 2019; Simpson, 2019).

Araştırma konularını detaylı inceleyebilmek adına sistematik incelemelerde sıklıkla kullanılan PRISMA 2020 bildirgesi (Page vd., 2021) ile uluslararası literatürde sınırlama yoluna gidilmiş böylelikle mevcut çalışmalar üzerinde derinlemesine analiz yapılarak, kütüphane konsorsiyumları konusunda sık tartışılan konular belirlenmeye çalışılmıştır. Bu araştırmanın bulguları genel olarak önceki çalışmaların bulgularını destekler nitelikte olup kütüphane konsorsiyumlarının *Türkiye’de ve Dünyada benzer alanlarda faaliyet gösterdiği, benzer konuları tartıştığı öte yandan Türkiye’deki kütüphane konsorsiyumu olan ANKOS’un uluslararası literatürde bir çalışmada* ele alındığı saptanmıştır (Çuhadar ve Çimen, 2019). Bu durumun uluslararası konsorsiyumlar arası iş birliği geliştirmek adına dezavantaj yaratabileceği ifade edilebilir. Ulusal mevcut konsorsiyumun görünürlüğünü arttırmak ve iş birliklerini geliştirmek adına uluslararası yayın platformlarında ve uygulamalarda daha fazla yer alması gerekmektedir.

Bu çalışmada akademik kütüphane konsorsiyumlarının çeşitli boyutları ve işlevsellikleri ele alınmış, literatürde konsorsiyum ile ilişkilendirilen kavram ve uygulamalar saptanmaya çalışılmıştır. Çalışmanın sonunda kütüphane konsorsiyumlarının birçok konuyla ilişkilendirildiği ve bu kavramların her birinin ayrı ayrı bir çalışmanın konusu olabileceğini ortaya konulmaktadır. Ayrıca çalışmanın gelecekteki araştırmalar için potansiyel alanları belirleyerek, araştırmacılara fikir vermesi açısından da katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Bu çalışmada yer alan ve konsorsiyum ile ilişkilendirilen her bir konu kapsamında, Türkiye’deki konsorsiyum uygulamalarıyla ilgili durum saptaması yapılarak, birtakım iyileştirmeler gerçekleştirilebilir. Örneğin, *Türkiye’deki konsorsiyum ile ilgili fikri mülkiyet, elektronik kaynak yönetimi, maliyet paylaşım modelleri, iş birliği koleksiyon geliştirme gibi uluslararası literatürde sıklıkla değinilen konuları* temel alan çalışmalar yapılabilir. Ayrıca Türkiye’de bulunan

üniversite ve araştırma merkezlerinin sayısı göz önünde bulundurulduğunda, mevcut *kütüphane konsorsiyumu olan ANKOS ve EKUALi* konu alan *çalışmaların sayısının artırılması* gerekmektedir. Türkiye’de kütüphane konsorsiyumlarının geleceği yapılacak faaliyetlerin kurumsallaştırılmasına, çağın gerektirdiği bilgi taleplerine cevap verebilecek yeni iş birliği modellerinin geliştirilmesine ve sürdürülebilir politikalar oluşturulmasına bağlıdır.

İzin ve Katkı Bildirimleri

Etik Kurul İzni: Yazarlar çalışmanın etik kurul izni gerektirmediğini beyan etmişlerdir.

Yazarlık Katkısı: Yazarlar makaleye eşit oranda katkı verdiklerini beyan etmişlerdir.

Kaynakça

American Library Association (ALA) web sayfası (2024). <https://www.ala.org/>

Anadolu Üniversite Kütüphaneleri Konsorsiyumu Kütüphaneler Arası İşbirliği Takip Sistemi (ANKOS KİTS) web sayfası (2024). <https://kits.ankos.gen.tr/>

Alpay Aslan, S. (2007). Elektronik bilgiye erişim modelleri. *Akademik Bilişim’07-IX. Akademik Bilişim Konferansı Bildirileri* 31 Ocak-2 Şubat 2007 içinde (ss. 203-211). *Dumlupınar Üniversitesi* https://ab.org.tr/ab07/kitap/aslan_AB07.pdf

Amir-Behghadami, M. ve Janati, A. (2020). Population, Intervention, Comparison, Outcomes and Study (PICOS) design as a framework to formulate eligibility criteria in systematic reviews. *Emergency Medicine Journal*, 37(6), 387–387. doi.org/10.1136/emered-2020-209567

Bentil, W., Liew, C. L. ve Chawner, B. (2022). The management and the usage of electronic resources in academic libraries: A bi-directional relationship. *Information Development*, 38(1), 114–124. doi.org/10.1177/0266666920983600

Busch, T., Campbell, D., Howell, S. M., Konkel, M. S., Krieb, D., Li, M., Mayer, C. ve Taft, R. (2023). Liaising the catalog: Collaborating across library departments to promote successful discoverability through enhanced cataloging. *College and Research Libraries*, 84(2).

Chisita, C. T. ve Chiparasha, B. (2019). Open Access initiatives in Zimbabwe: Case of academic libraries. *Journal of Academic Librarianship*, 45(5). <https://doi.org/10.1016/j.acalib.2019.102047>

Çimen, E. (2021). Bilgi merkezlerinde iş birliği ve koordinasyon: Kütüphaneler arası iş birliği çalışmaları. E, Yılmaz ve L, Kanık (Ed.). *Bilgi Merkezlerinde Yönetim II* içinde (ss. 207-228). Hiperlink.

Çuhadar, S. ve Çimen, E. (2019). Cost-sharing models: Experience of the Anatolian University Libraries Consortium. *Journal of Academic Librarianship*, 45(3), 252–261. doi.org/10.1016/j.acalib.2019.03.004

Demir, G. (2021). Bilgi toplumu, sayısal uçurum ve kronik bilgi yoksulluğu. *Türk Kütüphaneciliği*, 35(2), 124-130. doi.org/10.24146/tk.959726

Ding, J., Yu, S., Wang, H., Xu, W. ve Li, Z. (2020). Member structure and sharing behavior: Social network analysis of CALIS online cataloging data in China. *Journal of Academic Librarianship*, 46(2). <https://doi.org/10.1016/j.acalib.2020.102115>

Ely, E. (2021). Diversity, equity ve inclusion statements on academic library websites. *Information Technology and Libraries*, 40(4), 1-22. doi.org/10.6017/ITAL.V40I4.13353

Emery, J. ve Stone, G. (2013). *TERMS: Techniques for electronic resources management. Library Technology Reports*, 49 (2). 5-43. <https://eprints.hud.ac.uk/id/eprint/16113/>

- Eroğlu, E. B. ve Eroğlu, N. G. (2022). Bilgi merkezlerinde yönetim. *Bilgi Dünyası*, 23(1), 1-15. doi.org/10.15612/bd.2022.679
- Ezell, J., Pionke, J. J. ve Gunnoe, J. (2022). Accessible services in academic libraries: A content analysis of library accessibility webpages in the United States. *Reference Services Review*, 50(2), 222–236. doi.org/10.1108/RSR-10-2021-0055
- Fernández-Ramos, A., Rodríguez-Bravo, B., Alvite-Díez, M. L., Santos-De-paz, L., Morán-Suárez, M. A., Gallego-Lorenzo, J. ve Ole, I. (2019). Evolution of the big deals use in the public universities of the Castile and Leon region, Spain. *Profesional de La Informacion*, 28(6), 1-15. doi.org/10.3145/epi.2019.nov.19
- Fry, A. (2013). A hybrid model for managing standard usage data: Principles for e-resource statistics workflows. *Serials Review*, 39(1), 21–28. doi.org/10.1016/j.serrev.2012.12.001
- Fry, A. (2019). *Ebook rate of use in OhioLINK: A ten-year study of local and consortial use of publisher packages in Ohio*. *College and Research Libraries*, 80(6), 827-842, <https://crl.acrl.org/index.php/crl/article/view/23530/30827>
- Gaha, U., Hinnefeld, S. ve Pellegrino, C. (2018). The academic library's contribution to student success: Library instruction and GPA. *College and Research Libraries*, 79(6), 737–746. <https://crl.acrl.org/index.php/crl/article/view/16824>
- Glare, P. G. W. (1982). *Oxford Latin dictionary*. Oxford University Press.
- Güneş, G. (2021). Bilgi merkezleri arasında iş birliği ve koordinasyon: Konsorsiyum çalışmaları. E, Yılmaz ve L, Kanık (Ed.). *Bilgi Merkezlerinde Yönetim II* içinde (ss. 166-205). Hiperlink.
- Hahn, J. (2019). Diverse mobile users: The development of library experts. *Reference Services Review*, 47(1), 6–20. doi.org/10.1108/RSR-07-2018-0056
- Hakgüder, Z. (2011). *Üniversite kütüphanelerinde elektronik bilgi kaynaklarının sağlanmasında konsorsiyumların rolü: ANKOS örneği* [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. İstanbul Üniversitesi. <http://nek.istanbul.edu.tr:4444/ekos/TEZ/48788.pdf>
- Hür, G. (2021). PRISMA kontrol listesi 2020 güncellemesi. *Online Türk Sağlık Bilimleri Dergisi*, 6(4), 603–605. doi.org/10.26453/otjhs.1001606
- International Coalition of Library Consortia (ICOLC) web sayfası (2024). <https://icolc.net/>
- International Federation of Library Associations and Institutions (IFLA) web sayfası (2024). <https://www.ifla.org/>
- Ji, P., Zou, X. ve Li, Z. (2017). SWOT analysis of patent information service strategy of university libraries for enterprises. *Advances in Computer Science Research*, 62, 90–95. <https://www.atlantispress.com/proceedings/jimec-17/25880523>
- Keskin, M. ve Keloğlu İşler, E. (2023). Dijital şeffaflık kavramı: Uluslararası literatürün PRISMA yöntemiyle sistematik incelenmesi. *Türk Kütüphaneciliği*, 37(2), 109-136. doi.org/10.24146/tk.1283373
- LeMaistre, T., Shi, Q. ve Thanki, S. (2018). Connecting library use to student success. *Portal: Libraries and the Academy*, 18(1), 117–140. <https://eric.ed.gov/?id=EJ1165775>
- Levenson, H. N. ve Nichols Hess, A. (2020). Collaborative collection development: Current perspectives leading to future initiatives. *Journal of Academic Librarianship*, 46(5), 2-11. doi.org/10.1016/j.acalib.2020.102201

- Logan, J. Barrett, K., ve Pagotto, S. (2019). *Dissatisfaction in chat reference users: A transcript analysis study*. *College and Research Libraries*, 80(7), 925-944. <https://crl.acrl.org/index.php/crl/article/view/23611/30910>
- Lundy, R. ve Curran, R. (2020). Desperately seeking funding: Library guides to student funding. *Reference Services Review*, 48(3), 415-431. doi.org/10.1108/RSR-03-2020-0021
- Marcella, R. ve Chowdhury, G. (2020). Eradicating information poverty: An agenda for research. *Journal of Librarianship and Information Science*, 52(2), 366-381. doi.org/10.1177/0961000618804589
- Midgley, W. H. ve Mundle, K. (2023). *Cracking the code on acquisitions transitions from Voyager to Alma*. *Library Resources Technical Services*, 67(3), 79-89. <https://journals.ala.org/index.php/lrts/article/view/8088/11249>
- Munyoro, J., Machimbidza, T. ve Mutula, S. (2021). Examining key strategies for building assistive technology (AT) competence of academic library personnel at university libraries in Midlands and Harare provinces in Zimbabwe. *Journal of Academic Librarianship*, 47(4), 1-9. doi.org/10.1016/j.acalib.2021.102364
- Munyoro, J., Machimbidza, T. ve Mutula, S. (2023). A framework for the entrenchment of intellectual property (IP) information services in Zimbabwe's university libraries. *Information Development*. doi.org/10.1177/02666669231163800
- Murphy, J. A. (2019). Ebook sharing models in academic libraries. *Serials Review*, 45(3), 176-183. doi.org/10.1080/00987913.2019.1644934
- Page, M. J., Moher, D., Bossuyt, P. M., Boutron, I., Hoffmann, T. C., Mulrow, C. D., Shamseer, L., Tetzlaff, J. M., Akl, E. A., Brennan, S. E., Chou, R., Glanville, J., Grimshaw, J. M., Hróbjartsson, A., Lalu, M. M., Li, T., Loder, E. W., Mayo-Wilson, E., McDonald, S., McGuinness, L. A., Stewart, L. A., Thomas, J., Tricco, A. C., Welch, V. A., Whiting, P., McKenzie, J. E. (2021). PRISMA 2020 explanation and elaboration: Updated guidance and exemplars for reporting systematic reviews. *The BMJ* 372, 1-35. doi.org/10.1136/bmj.n160
- Pan, D. ve Fong, Y. (2010). Return on investment for collaborative collection development: A cost-benefit evaluation of consortia purchasing. *Collaborative Librarianship*, 2(4), 183-192. doi.org/10.29087/2010.2.4.06
- Pionke, J. J. ve Schroeder, H. M. (2020). Working Together to Improve Accessibility: Consortial E-Resource Accessibility and Advocacy. *Serials Review*, 46(2), 137-142. <https://doi.org/10.1080/00987913.2020.1782630>
- Pispiringas, L., Dervos, D. A. ve Evangelidis, G. (2022). Citation based journal-to-journal associations in the microcosm of an academic libraries consortium. *Journal of Academic Librarianship*, 48(1), 1-12. doi.org/10.1016/j.acalib.2021.102463
- Scigliano, M. (2002). Consortium purchases: Case study for a cost-benefit analysis. *The Journal of Academic Librarianship*, 28(6), 393-399. [doi.org/10.1016/S0099-1333\(02\)00346-4](https://doi.org/10.1016/S0099-1333(02)00346-4)
- Simpson, J. (2019). Real World Objects: Conceptual Framework and University Library Consortium Study. *Journal of Academic Librarianship*, 45(4), 332-342. <https://doi.org/10.1016/j.acalib.2019.05.003>
- Srinuan, C. ve Bohlin, E. (2011, September). Understanding the digital divide: A literature survey and ways forward. *22nd European Regional Conference of the International Telecommunications içinde*, (ss. 1-38). *Society (ITS2011)*. <https://www.econstor.eu/bitstream/10419/52191/1/672623358.pdf>

- Sweet, C. ve Clarage, E. C. (2020). Library consortia contributing to college affordability: Collection and OER initiatives in the consortium of academic and research libraries in Illinois. *Reference Services Review*, 48(3), 433–445. doi.org/10.1108/RSR-03-2020-0014
- Thompson, H. H., Smith, A., Ostos, M. ve Gardinier, L. (2019). *Borrowing Latin American materials in the big ten academic alliance: A case study for consortial data analysis*. *College and Research Libraries*, 80(6), 766-786. <https://crl.acrl.org/index.php/crl/article/view/23527/30824>
- Toplu, M. (2009). Elektronik yayıncılığın ortak koleksiyon geliştirme ve kütüphane konsorsiyumlarına etkileri ve Türkiye'deki uygulamalar. *Türk Kütüphaneciliği*, 23(3), 448–488. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/814284>
- Wong, G. K. W. (2019). *A tool for academic libraries to prioritize leadership competencies*. *College and Research Libraries*, 80(5), 597-617. <https://crl.acrl.org/index.php/crl/article/view/18156/20286>
- World Intellectual Property Organization WIPO. (2023, Ekim 22).Intellectual property is improving the lives of everyone, everywhere. <https://www.wipo.int/portal/en/index.html>
- Wu, Y.-P. (2017). Research on patent information service in university libraries oriented to whole scientific research process: Practices from China. Y.-P. Wu (Ed.), *Proceedings of the 3rd Annual International Conference on Management, Economics and Social Development (ICMESD 17)* içinde, (ss. 225-230). Atlantis Press. <https://doi.org/10.2991/icmesd-17.2017.42>
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2021). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri* (12. bs). Seçkin Yayıncılık.
- Zhang, C. ve Peng, L. (2020). The position of intellectual property information service center in colleges and universities- A case study of intellectual property information service center in Huazhong University of Science and Technology. *Advances in Social Science, Education and Humanities Research*, 505, 300–304. doi.org/10.2991/assehr.k.201214.057